

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Rusko členem EU?

**(historické, kulturní, geopolitické a socioekonomické
aspekty)**

Autor práce: Miroslava Šafránková

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Kombinovaná forma

Vedoucí práce: PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

Katedra: Katedra aplikované jazykovědy

2009

Prohlášení o samostatném zpracování BP

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Janu Gregorovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

	<i>Úvod</i>	6
1	<i>Charakteristika Ruska a jeho geopolitické zájmy</i>	10
1.1	Základní charakteristika Ruska. Geografická poloha, osídlení, státní zřízení a hospodářství	10
1.2	Obecná socioekonomická situace dnešního Ruska	12
1.3	Vojenské možnosti dnešního Ruska	14
1.4	Geoekonomické postavení Ruska	16
1.5	Geopolitické zájmy Ruska v současnosti a jeho zahraniční politika	17
2	<i>Ruská kultura od středověku do současnosti</i>	28
2.1	Středověk	28
2.2	Novověk	31
2.2.1	19. století	31
2.2.2	20. století a počátek 21. století	33
3	<i>Historické vztahy západní Evropy a Ruska od vstupu Ruska do velmocenské politiky v 18. století do rozpadu SSSR v roce 1991 a nástin vývoje Ruska v transformačním období</i>	40
3.1	Vzestup Ruska za vlády Petra Velikého na přelomu 17. a 18. století	40
3.2	Vztahy evropských velmocí v 18. století	41
3.3	Evropa v 19. století	43
3.4	Politika evropských velmocí ve 20. století	45
3.5	Nástup Michaila Sergejeviče Gorbačova do vedení Sovětského svazu a důsledky jeho politiky pro dnešní svět	50
3.6	Rozpad SSSR a vznik Ruské federace jako nástupnického státu	53
3.7	Pozitiva a negativa přestavby sovětského hospodářství od nástupu Michaila Sergejeviče Gorbačova do roku 2000	54
3.8	Shrnutí	57
4	<i>Hospodářská situace Ruska od roku 1991 do současnosti a některé aspekty jeho politického vývoje</i>	59
4.1	Vývoj Ruska v letech 1991–2000	59
4.2	Vývoj Ruska v letech 2000–2008	62
4.3	Stručná charakteristika politické situace v Rusku v letech 2000–2008	73
5	<i>Zahraničně-politické a ekonomické vztahy Ruska a Evropské unie a hlavní problémy v těchto vztazích</i>	76
5.1	Vzájemné vztahy USA, EU a RF	76
5.1.1	Vztahy EU a USA	76
5.1.2	Vztahy RF a USA.....	77
5.1.3	Vztahy EU a RF	78
5.2	Problematika jednání o nové dohodě o strateg. partnerství mezi EU a RF	81
5.2.1	Současné problémy v zahraničně-politických vztazích mezi EU a RF	81
5.2.2	Současné problémy v ekonomických vztazích EU a RF	83
6	<i>Pozitiva a negativa případného vstupu Ruska do Evropské unie</i>	88
6.1	Pozitiva a negativa z geografického, geopolitického a politického hlediska	88
6.2	Pozitiva a negativa z ekonomického hlediska	92

6.3	Pozitiva a negativa ze sociálního hlediska	96
6.4	Shrnutí hlavních pozitiv a negativ případného členství Ruska v EU pro obě strany a jeho perspektivy	98
7	<i>Shrnutí bakalářské práce</i>	103
	<i>Závěr. Možnosti dalšího využití bakalářské práce</i>	110
	<i>Seznam použité literatury</i>	112
	<i>Seznam zkratk</i>	117
	<i>Seznam příloh</i>	118
	<i>Přílohy</i>	119
	<i>Jmenný rejstřík</i>	132
	<i>Abstrakt</i>	134
	<i>Abstract</i>	136

Úvod

Důvody pro výběr tématu. Cíl bakalářské práce

Ve své bakalářské práci se zabývám především možností případného vstupu Ruska do Evropské unie. Toto téma mě zaujalo v souvislosti s rozšiřováním Unie v letech 2004 a 2007 a s úvahami o jejím dalším rozšiřování v budoucnosti. Nabízí se otázka, rozšíří-li se EU postupně na všechny evropské státy a jaký bude její vztah s Ruskem, které dosti velkou částí svého území rovněž leží v Evropě. Bude zajímavé, zda Rusko zůstane mimo Evropskou unii a jaké v tom případě budou vzájemné vztahy mezi oběma stranami, nebo se i ono stane členem Evropské unie a jaké to může mít pro EU i Rusko důsledky.

Zaujala mě možnost zabývat se otázkou, zda po letech studené války, kdy se rozpory mezi Západem a Východem zdály nepřekonatelné, je možné překlenout dlouhotrvající nepřítelství a oboustranné hluboké předsudky natolik, že by se Rusko, nástupce SSSR, mohlo stát rovnoprávným členem Evropské unie.

Abychom mohli pochopit současné vztahy Ruska a evropských zemí, musíme se zabývat jejich historickými vztahy a vývojem těchto vztahů od vstupu Ruska na evropskou politickou scénu na počátku 18. století až po současnost, včetně vztahů kulturních.

O případném vstupu Ruska do Evropské unie ale nelze uvažovat bez znalosti politické a socioekonomické situace této země v dnešní době a také vztahů Ruska s Evropskou unií. Pokud by Rusko uvažovalo o vstupu do Unie a Unie o jeho přijetí, je nutné, aby bylo politicky stabilní a demokratickou zemí s určitou úrovní ekonomiky a sociálních standardů, aby nepředstavovalo pro Evropskou unii destabilizační faktor. Protože se jedná o ohromnou zemi a nástupce bývalé světové supervelmoci, Sovětského svazu, je nutné zabývat se rovněž geopolitickými zájmy tohoto státu a jejich slučitelností s geopolitickými zájmy Evropské unie, případně i vojenskou silou Ruska.

Ovšem do vztahů mezi Ruskem a zeměmi EU se výrazně promítají i vztahy mezi Ruskem a Spojenými státy americkými. Ty měly neobyčejně významnou roli při obnově a konsolidaci západní Evropy po 2. světové válce a staly se vůdčí silou Západu v době studené války. Spolupráce unijních států a USA je velice silná i doposud, a to jak v ekonomické, tak i v politické oblasti. Posiluje ji i členství států EU v Severoatlantické alianci. Proto se vztah EU – USA dosti výrazně promítá i do vztahu EU – Rusko. Na USA jsou silně orientovány „nové“ členské země EU, které dříve náležely do sféry vlivu SSSR. V nich se dosud nejvíce projevuje pohled na Rusko jako na Sovětský svaz, a tím i obavy z posilování jeho postavení v Evropě i ve světě.

Teprve poté, co si vyjasníme všechny tyto otázky, můžeme se věnovat nejdůležitější otázce této práce, a tou je potenciální možnost vstupu Ruska do Evropské unie. Je nutné zhodnotit, zda se vytvářejí podmínky pro oboustranně prospěšnou spolupráci, nebo zda tato spolupráce není možná a z jakých důvodů. Budeme se tedy zabývat pozitivy a negativy, které by případný vstup Ruska do Evropské unie přinesl oběma stranám.

Základními otázkami mé bakalářské práce jsou proto tyto:

1. Jaké byly a jsou historické a kulturní vztahy Evropy a Ruska od 18. století do současnosti?
2. Jaká je politická, ekonomická a sociální situace dnešního Ruska a jaké jsou jeho geopolitické cíle? Jsou slučitelné s geopolitickými cíli EU?
3. Jaká pozitiva a jaká negativa by přinesl Evropské unii a Rusku jeho případný vstup do EU? Je integrace Ruska do EU reálná?

Rovněž je zajímavé zjišťovat, co si o potenciálním vstupu Ruska do Unie myslí česká veřejnost. To lze provést pomocí ankety, která ukáže, zda by dotazovaní podpořili nebo odmítli tuto možnost a z jakých důvodů.

Vycházím z předpokladu, že sjednocení evropských států včetně Ruska v Evropské unii by mohlo mít pro Rusko i EU více kladů než záporů, protože by posílilo důvěru mezi oběma stranami, zvýšilo význam Evropy ve světové politice i ekonomice, napomohlo politické i ekonomické stabilizaci Ruska a jeho demokratizaci a přispělo k odstranění vzájemných předsudků a obav. Domnívám se, že tato možnost v současnosti není a ještě dlouho nebude reálná. Přes všechny úspěchy, kterých Rusko v letech 2000–2008 dosáhlo, je ve srovnání s velkými evropskými zeměmi ekonomicky poměrně slabou zemí, a to by při jeho členství v EU nebylo pro EU výhodné.

Ekonomicky slabé Rusko by nemuselo obstát v konkurenci vyspělých zemí Unie, a to by neprospělo jeho vnitřní stabilitě. Rovněž v politické oblasti k němu má Unie řadu výhod, což platí i naopak. Mnoho úkolů mají Rusko i EU před sebou v sociální oblasti. Pokud by Rusko usilovalo o vstup do EU, mělo by být pro Unii rovnocenným partnerem a rovněž Unie jako celek by měla být na jeho vstup připravena.

Evropská unie se v důsledku rychlého rozšíření na 27 států potýká s mnoha problémy v politické i ekonomické oblasti, které umocňuje probíhající ekonomická recese většiny států. Doposud nepřekonal ani nacionalismus řady svých členů. Další rozšiřování bude zřejmě nemalým problémem, protože hrozí destabilizaci Unie. Hospodářská krize bude mít negativní ekonomické a sociální dopady i na Rusko.

Vzhledem k tomu, že EU by mohla společně s Ruskem výrazně přispět ke stabilizaci poměrů v různých částech světa, je nutné, aby Unie i Rusko byly samy stabilní a měly vyjasněnou svou zahraniční politiku. Unie společnou zahraniční politiku teprve hledá a nemá ujasněny ani své vztahy k Rusku. Také Rusko nemá vyjasněnou svou orientaci na Evropu nebo Asii.

V současné době potřebují obě strany poměrně úzkou a všestrannou spolupráci; otázka vstupu Ruska do EU bude otázkou vzdálenější budoucnosti. V této práci budu hledat důvody pro nebo proti vstupu Ruska do EU.

Prameny a metody použité v bakalářské práci

Pro tu část práce, ve které se zabývám historickými a kulturními vztahy Ruska a Evropy, jeho geografickou polohou a politickou, ekonomickou a sociální situací v 90. letech 20. století, existuje dostatek pramenů. Jedná se o různé odborné historické publikace, dějiny kultury, publikace, které se věnují ruským reáliím a politologická díla. Mnoho informací jsem čerpala z publikace *Dějiny Ruska* autorů M. Švankmajera, V. Vebera a kol. a z publikace *Osnovy kursa istorii Rossiji* autorů A. S. Orlova, V. A. Georgieva a kol. Pro publikaci *Dějiny Ruska* je charakteristický kritičtější pohled na ruskou a sovětskou historii než přinášejí *Osnovy kursa istorii Rossiji*, v nichž ruští autoři popisují dějiny své země. V tomto díle je věnován dostatek pozornosti ruské a sovětské kultuře a vědě od prvních památek až do 90. let 20. století. Informace o ruské kultuře po rozpadu SSSR byly čerpány především z internetových zdrojů.

Příčinám rozpadu SSSR a politické, ekonomické i sociální situaci Ruska v 90. letech 20. století se velmi podrobně věnuje Vladimír Baar v publikacích *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století* a *Národy na prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus*. Ruský pohled na tuto problematiku nabízí kniha politoložky Natalie Naročnické *Rusko a jeho místo ve světě*. V ní autorka hodnotí postavení Ruska na světové politické scéně v průběhu 20. století a vyjadřuje se i k budoucnosti Ruska ve vztahu k Evropě.

Vladimír Baar se věnuje i geopolitickým cílům Ruska v 90. letech 20. století. K této problematice přináší mnoho informací také tisk. Pro získání informací o politickém, ekonomickém a sociálním vývoji Ruska po roce 2000, kdy byl jeho prezidentem zvolen Vladimir Vladimirovič Putin, s nímž je spojena postupná politická i ekonomická stabilizace Ruska, jsou denní tisk a ekonomické týdeníky základním informačním pramenem. Značné množství informací o dění v Rusku přinášejí deníky Právo, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladá fronta Dnes a týdeníky Ekonom a Euro.

Rovněž týdeník Argumenty i fakty, který lze zakoupit i u nás, je zdrojem mnoha informací o všech oblastech společenského života v Rusku. Zajímavé informace lze čerpat i z časopisu Týden.

Méně jsem při tvorbě práce využívala internetových zdrojů, neboť to, co lze najít na webových stránkách k problematice politického, ekonomického a společenského vývoje Ruska a jeho vztahů s jinými zeměmi, je v podstatě totéž, co lze najít v tisku, často ve stručnější podobě.

Při tvorbě bakalářské práce jsem používala především následující metody: sběr materiálu, jeho analýza a vyvozování závěrů, vyplývajících z těchto materiálů. V závěru bakalářské práce jsem sestavila a vyhodnotila anketu, jejímž prostřednictvím byl zjišťován postoj respondentů k možnosti případného vstupu Ruska do Evropské unie.

V této práci jsem se snažila ukázat, jaké je dnešní Rusko po stránce politické, ekonomické a sociální, jaké byly a jsou jeho vztahy především se zeměmi Evropské unie a zda je reálné uvažovat v budoucnu o jeho vstupu do EU.

1 Charakteristika Ruska a jeho geopolitické zájmy

1.1 Základní charakteristika Ruska. Geografická poloha, osídlení, státní zřízení a hospodářství

Ruská federace je největším státem světa. Její rozloha je 17 075 400 km², to je téměř 12 % světové souše. Na západě sousedí s Norskem, Finskem, Estonskem, Lotyšskem a Běloruskem. Na jihu má dlouhou hranici s Ukrajinou, dále hraničí s Gruzíí, Ázerbájdžánem, Kazachstánem, Mongolskem a Čínou. Jen několik km představuje hranice se Severní Koreou. Na východě Rusko obklopují okrajová moře Severního ledového oceánu. Enkláva Kaliningrad sousedí s Polskem a Litvou. Kratšími úseky má tato země přístup k Baltskému, Černému a vnitrozemskému Kaspickému moři.

Hustě osídlenou evropskou část země s velkými městy, která jsou středisky průmyslu, odděluje od asijské části pohoří Ural. Za Uralem se rozkládá oblast Sibíře a Dálného východu. V důsledku nepříznivých klimatických podmínek je toto území osídleno velmi řídko. Celou oblast s ohromným nerostným bohatstvím obývá přibližně 7 milionů obyvatel.

V roce 2003 žilo v Rusku 143 000 000 obyvatel, ale v důsledku nízké porodnosti a vysoké úmrtnosti počet obyvatel klesá, asi o 700 000 ročně. Rusové představují v Ruské federaci 81,5 %, na území státu dále žije řada národů, národností a etnických skupin. Největšími menšinami jsou Tataři, Ukrajinci, Čuvaši, Baškirci, Bělorusové, Mordvinci a Čečenci. Pouze Tatarů je přes 5 milionů a jen 6 národů má více než 1 milion obyvatel. Po rozpadu Sovětského svazu, ve kterém Rusové tvořili 49,5 % obyvatelstva, představují dnes v Ruské federaci naprostou většinu.¹

Ve slovanské populaci přežila silná pravoslavná tradice, v současné době má pravoslavná církev i dosti výrazný vliv na politiku země. V Rusku žijí také menšiny katolíků, protestantů, muslimů, starověrců a židů.

Dnešní Rusko je federativní pluralitní republikou prezidentského typu s dvoukomorovým parlamentem, Státní dumou a Radou federace, který má zákonodárskou moc. Výkonnou moc má vláda a prezident. Prezident disponuje mimořádnými pravomocemi. Navrhuje parlamentu premiéra a na jeho doporučení jmenuje členy vlády. Může odvolat vládu, rozpustit parlament, jmenuje a odvolává vrchní velení armády, řídí zahraniční politiku, schvaluje vojenskou doktrínu, podepisuje a vyhláší zákony a má

¹ Baar, V. *Národy na Prahu 21. století, Emancipace nebo nacionalismus*. Ostravská univerzita a Tylia, Ostrava, 2002, s. 114.

řadu dalších pravomocí. Byl volen v přímé volbě na 5 let. V roce 2008 byl přijat zákon, který prodlužuje funkční období dalších prezidentů na 6 let.

Ruskou federaci tvoří 21 autonomních republik a řada autonomních oblastí. Každá republika má svobodně zvolené vládní instituce a přímé zastoupení na federální úrovni. Každý z 89 regionálních subjektů federace zastupují v Radě federace 2 poslanci.

Rozloha země a drsné klimatické podmínky Sibiře a Dálného východu brání rovnoměrnému rozvoji hospodářství. Většina ruského průmyslu je i dnes soustředěna v evropské části země. Rusko však má značné zásoby zemního plynu a ropy, železné rudy, rud barevných kovů, drahých kovů, diamantů, černého i hnědého uhlí. Nerostné suroviny jsou základem bohatství této země a v současnosti nejvýznamnější vývozní položkou. Celkově stále platí, že Ruská federace je nejvýznamnějším vývozcem surovin, především zemního plynu a ropy, do evropských zemí. Ropa se těží na severozápadní Sibiři, v Tatarstánu, na severním Kavkaze, a na ostrově Sachalin. Největší ložiska zemního plynu jsou na severu Západosibiřské roviny a na Jamajském poloostrově. Světově důležitá je produkce niklu v Norilsku. Toto město za polárním kruhem však patří k ekologicky nejpostiženějším místům ve světě.

Mimořádnou důležitost pro ruské hospodářství má rozvoj dopravní infrastruktury vzhledem k velkým vzdálenostem míst těžby a zpracování surovin a míst spotřeby. Nejvíce je rozvinuta železniční doprava. Transsibiřská magistrála je základem pro spojení evropské části Ruska se Sibiří a Dálným východem. Velký význam má námořní a letecká doprava, automobilová doprava je rozvinuta méně. Ropa a zemní plyn jsou přepravovány sítí ropovodů a plynovodů. Urychlený rozvoj dopravní infrastruktury je nezbytnou podmínkou pro rozvoj ruské ekonomiky, probíhá však poměrně pomalu.

Po přechodu země k tržnímu hospodářství v 90. letech 20. století došlo ke značnému poklesu produkce těžkého průmyslu, který byl nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím bývalého SSSR. Jeho konkurenceschopnost byla velmi malá a mnoho podniků zcela zaniklo. Teprve v posledním desetiletí se začal rychleji rozvíjet spotřební průmysl a klesla závislost země na dovozu spotřebního zboží.

Přes svou rozlohu má Rusko jen 8 % orné půdy a 5 % pastvin. Většina orné půdy se nachází v jižních oblastech evropské části Ruska. Úroveň zemědělské výroby je velmi nízká a transformace zemědělských podniků probíhá pomalu. Produktivita práce se nezvyšuje a řadu zemědělských komodit musí země dovážet. Poměrně významné místo ve výrobě potravin má rybolov. Rusko má i ohromné zásoby dřeva a rozvíjí se dřevozpracující průmysl.

1.2 Obecná socioekonomická situace dnešního Ruska

Po rozpadu SSSR v roce 1991 došlo k hlubokému ekonomickému propadu a v souvislosti s divokou privatizací ruského hospodářství se velmi zhoršila i sociální situace obyvatelstva Ruské federace. Privatizace vedla k obohacení úzké skupiny „nových Rusů“ a k ovládnutí hospodářství oligarchy. Pojem oligarchie znamená vládu nevelké skupiny osob. Ruští oligarchové jsou skutečně velmi úzkou skupinou velkopodnikatelů, kteří v 90. letech 20. století ovládli nejvýnosnější a nejdůležitější odvětví ruské ekonomiky, a tím získali i velký politický vliv na řízení země. V ruské ekonomice zaujímají význačné postavení i v dnešní době, i když jejich ekonomickou a především politickou moc omezil po svém nástupu do vedení země v roce 2000 prezident Vladimir Vladimirovič Putin.

Ekonomický rozvrat země, který znamenal velký pokles produkce těžkého průmyslu, a hyperinflace, vedly k vysoké nezaměstnanosti, snížení životní úrovně obyvatelstva, růstu kriminality a zvýšení počtu bezdomovců. Do Ruska se začaly vracet imigranti z bývalých republik SSSR, kteří opouštěli tyto země v důsledku růstu protirusky zaměřeného nacionalismu a také proto, že tam nenacházeli možnosti uplatnění. Vraceli se i vojáci, kteří působili mimo území SSSR. Tím se zhoršil problém nezaměstnanosti a dostupnosti bydlení. Po přechodu k tržnímu hospodářství se výrazně zhoršila dostupnost zdravotnictví a školství, chyběly peníze na rozvoj kultury. Mzdy a důchody se vyplácely nepravidelně. Mnoho ruských odborníků odcházelo za prací do zahraničí. Teprve v několika posledních letech se díky rostoucím příjmům země začala sociální situace obyvatelstva zlepšovat. Rostou příjmy obyvatel i důchody, ale stoupá inflace. Velké obavy o dosažené sociální jistoty vzbuzuje u ruského obyvatelstva světová hospodářská krize, která Rusko rovněž zasáhla.

Velký problém představuje pokles porodnosti, který nemá ve světě obdoby. Na ženu dnes připadá pouze 1,3 dítěte, což znamená, že počet obyvatel klesá i přes rozsáhlou imigraci z bývalých sovětských republik. Až v roce 2007 Rusko zaznamenalo dosud nebývalý nárůst porodnosti, když se v tomto roce narodilo 1 602 378 dětí. To je vysvětlováno realizací souboru stimulačních opatření vlády (např. na druhé a další dítě je vyplácen státní příspěvek téměř 7 000 eur.)² Snižuje se i průměrná délka života – z 68,8 roku v roce 1992 na 65,9 roku v roce 2001. Ročně zemřou dva miliony lidí, z toho 600 000 v produktivním věku. Vážným problémem Ruska je alkoholismus, zvyšuje se

² ČTK. Rusové se rekordně množí. Nejvíce od pádu SSSR. [online]. 31. 12. 2008. [cit. 19. 1. 2009]. Dostupný z

<<http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/rusove-se-rekordne-mnozi-nejvice-od-padu-sssr>>

počet sebevražd, rozšířila se tuberkulóza a zvyšuje se i počet infikovaných virem HIV a trpících nemocí AIDS.³

Velmi negativně je ruským obyvatelstvem vnímán pokles mezinárodního významu země a snížení její prestiže, což souvisí s výrazným snížením ozbrojených sil a s malou výkonností ruské ekonomiky. Velmi těžce nesou Rusové i zpochybňování role Rudé armády v porážce fašismu. Tu dnes zpochybňují především pobaltské země a řada bývalých evropských socialistických zemí.

Snaha o zvýšení váhy Ruska v mezinárodní politice je spojena s prezidentem Vladimírem Vladimirovičem Putinem. V letech 2000–2008 Rusko splatilo své nemalé dluhy. Prezident Putin kladl důraz na rozvoj infrastruktury země, snížení závislosti Ruska na dovozu, rozvoj konkurenceschopných průmyslových odvětví. Přes růst skupiny nejbohatších se zlepšila i sociální situace širokých vrstev obyvatelstva díky růstu platů i důchodů. Odstupující prezident označil za hlavní problémy své země korupci, inflaci a přetrvávající chudobu části obyvatelstva.

V politice Putina pokračuje jeho nástupce Dmitrij Anatoljevič Medveděv. Za své priority při nástupu do funkce označil rozvoj infrastruktury, lepší práci institucí, omezení administrativních bariér pro podnikání a snížení daňové zátěže s cílem převést prostředky do investic a inovací. Dále se chce zaměřit na podporu soukromého vlastnictví a posílení jeho role v ekonomice země a na další stabilizaci finančního systému. Jeho dalšími úkoly mají být i snaha o další rozvoj demokracie v zemi a úsilí o postupný růst životní úrovně obyvatelstva.⁴

Rozvoj ekonomiky je pro dnešní Rusko mimořádně důležitý, protože silná ekonomika znamená i upevnění mezinárodního postavení země. I Rusko patří k zemím, které sdílejí přesvědčení, že demokracie a trh jsou základem společensko-politického a ekonomického života společnosti, od 90. let 20. století se snaží o budování občanské společnosti a ekonomickou a politickou spolupráci rozvíjí především s Evropskou unií, USA, se státy SNS, Čínou i dalšími státy. Pro žádný stát nechce současné Rusko představovat vojenskou hrozbu. Poté, co dvacet let dodržovalo všechny zbrojní závazky a omezilo výdaje na zbrojení již ani globální hrozbou být nemůže.

³ Stěpanova, L., Vychodilová, Z. *Zeměpisné a politické realie současného Ruska*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2005. s. 33.

⁴ Medveděv postavil plán rozvoje na čtyřech „I“. Právo, 16. 2. 2008, ročník 18, č. 40, s. 11.

1.3 Vojenské možnosti dnešního Ruska

Snaha Ruska stát se součástí nebo alespoň respektovaným partnerem Západu byla do značné míry odmítnuta. Bývalý prezident Putin opakovaně vystoupil s kritikou přístupu západních zemí k Rusku a upozorňoval, že rozšiřování vojenského paktu NATO je v rozporu se sliby o jeho nerozšiřování, které dal Západ Rusku po rozpadu Varšavské smlouvy. Tyto sliby však neměly písemnou formu. Upozorňoval také, že na zvyšování americké vojenské přítomnosti v Evropě a snahu USA mocensky zasahovat v různých částech světa i bez opory v mezinárodním právu, bude muset Rusko reagovat. Jeho slova byla zneužita ke strašení ruskou hrozbou. Rusko však má v dnešní době řadu důvodů, proč zvyšovat své výdaje na obranu. Je to nutné pro zajištění jeho bezpečnosti. Mezinárodní politika této země se nedá ztotožňovat s hegemonistickými cíly bývalého Sovětského svazu, ale jako každá země musí zajistit bezpečnost svých hranic proti různým hrozbám. Rozšiřování NATO k ruským hranicím znázorňuje příloha č. I.

Rusko má dnes o 80 % méně ponorek, o 39 % méně strategických bombardérů a o 58 % méně balistických raket, než měl Sovětský svaz v roce 1991 a mnohá technika je zastaralá a často i nepoužitelná.⁵ Uvádí se, že ruská armáda má přibližně 3 500 jaderných hlavic, ale nemá dostatek nosičů těchto raket. V roce 1991 disponoval Sovětský svaz 1 300 mezikontinentálními raketami. Dnes jich má Rusko 560, ale 80 % překročilo hranici životnosti. Nahradit je mají rakety třídy Topol. Rusko má v aktivní službě 6 raketonosných ponorek. Modernizaci potřebuje nutně i ruské letectvo. Výrazně se snížilo i množství konvenčních zbraní. V důsledku modernizace střel s plochou dráhou letu, které nepodléhají odzbrojovacím dohodám, mohou USA zasáhnout libovolný cíl v Rusku. Lodě a ponorky vybavené těmito střelami hlídkují v Tichém oceánu, odkud není Rusko chráněno radary včasné výstrahy.

Protože se Rusko cítí být ohroženo, začalo poměrně rychle modernizovat svou armádu a zvyšovat výdaje na obranu, přesto jeho vojenské výdaje ve srovnání s jinými zeměmi nejsou velké. Výdaje na zbrojení některých zemí v roce 2007 ukazuje následující tabulka:

Stát	Výdaje na zbrojení v miliardách USD
Spojené státy americké	547
Velká Británie	59,6
Čína	58,3

⁵ *Připravují se USA na preventivní jaderný útok proti Rusku?* Haló noviny, 31.10.2007, č. 256, s. 3.

Francie	53,6
Japonsko	43,6
Německo	36,9
Rusko	35,4
Saúdská Arábie	33,8
Itálie	33,1
Indie	24,2

Převzato z: *Zbrojní výdaje stouply za deset let téměř o polovinu*. Právo, 10. 6. 2008, ročník 18, č. 135, s. 10.

Ruské námořnictvo dostalo první ze 6 raketových křižníků, který je vyzbrojen 16 novými strategickými raketami Bulava. Každá raketa může nést 6 až 10 hlavic. 6 ruských jaderných ponorek bylo přezbrojeno modernizovanými mezikontinentálními raketami. Každá může nést dvakrát více hlavic než dosud. Ovšem USA disponují 14 ponorkami tohoto typu.⁶

Odpovědí na chystané umístění prvků protiraketové obrany USA ve střední Evropě je i modernizace ruských raketových systémů a zařazení nových typů raket do výzbroje ruské armády. Jedná se o strategické rakety Topol-M, které mohou být vyzbrojeny jadernými hlavicemi a mohou při nadzvukové rychlosti měnit směr. Jejich výroba ale teprve začíná. Nejadernou odpovědí na přítomnost amerických raket na základně v Polsku mají být raketové systémy Iskander, které jsou údajně účinnější než americké Patrioty. Rusko je chce umístit v oblasti Kaliningradu.⁷ Je sice možné, že nedůvěra Ruska k USA není opodstatněná a evropská protiraketová obrana má chránit USA a Evropu proti Íránu a podobným zemím, ale Rusko nemá dostatečné záruky ze strany USA, že radar nebude použit proti němu.

Je pravdou, že Rusko má poměrně vysoké počty konvenčních zbraní i přes omezení smlouvou CFE. Jedná se o 23 000 tanků, 9 900 obrněných transportérů, 26 000 děl a jiné zbraně.⁸ Smlouvu CFE týkající se těchto zbraní však Rusko až do tohoto roku striktně dodržovalo.

I Evropská unie uvažuje o užší spolupráci ve vojenské oblasti a o zvýšení investic do obranných kapacit. Členské státy EU disponují 2 000 000 mužů a žen ve zbraní a celkově vydávají na obranu 200 miliard eur.⁹ V roce 2008 podepsali Britové kontrakt na

⁶ *Rusko si kvůli americkému štítu pojistí vlastní jaderný úder*. Právo, 1. 8. 2008, ročník 18, č. 179, s. 10.

⁷ *Rusko si kvůli americkému štítu pojistí vlastní jaderný úder*. Právo, 1. 8. 2008, ročník 18, č. 179, s. 10.

⁸ Novotný, L. *Impérium ožívá*. Euro, 18. 8. 200, č. 34, s. 66.

⁹ *EU by měla zvýšit výdaje na obranu*. Hospodářské noviny, 30. 7. 2008, č. 148, s. 7.

výstavbu 2 nových letadlových lodí a Francie rovněž zvažuje výstavbu nové jaderné letadlové lodi. Rusko disponuje pouze jedinou letadlovou lodí – admirálem Kuzněcovem. V současné době plánuje výstavbu 6 nových letadlových lodí spolu s doprovodnými plavidly. Námořnictvo má spolupracovat s raketovými vojsky, letectvem a protiletectvími jednotkami.¹⁰

Ovšem vyzbrojení ruské armády je spíše otázkou budoucnosti a z velké části se jedná o reakci na záměry USA v Evropě i ve světě. Růst nedůvěry mezi Ruskem a USA hrozí roztočením dalšího kola zbrojení, a to by vedlo ke snížení bezpečnosti a důvěry ve světě. Rusko zažilo v 90. letech 20. století, že pokles vojenské síly země znamená i pokles jejího významu v mezinárodní politice a do budoucna zřejmě nehodlá připustit opakování této situace.

Přestože vojensky zasáhlo v případě gruzínského bombardování Jižní Osetie, kde má většina obyvatelstva ruské pasy, nestojí o eskalaci konfliktů ve svém příhraničí. O tom svědčí i fakt, že se zasazuje o řešení konfliktu mezi Moldavskem a Podněsteřím. Kreml dal podněsterskému vedení najevo, že konflikt má být řešen při zachování územní celistvosti Moldavska. Stejně tak usiluje Moskva o dojednání mírového řešení otázky Náhorního Karabachu mezi Ázerbájdžánem a Arménií.¹¹

Pokud porostou zbrojní výdaje ve světě, nedá se očekávat, že je Rusko zvyšovat nebude. Sloužit ale mají k obraně Ruska, nikoli k agresi.

1.4 Geoeconomické postavení Ruska

Po rozpadu SSSR se Rusko aktivně zapojilo do mezinárodní kooperace v ekonomické oblasti. To má pro něho nejen velký ekonomický, ale i politický význam, protože podpisem integrační smlouvy si členové garantují i státní hranice, a tím se zvyšuje jejich bezpečnost.

Snaha Ruska o zachování politického i ekonomického vlivu v bývalých sovětských republikách se projevila vytvořením integračního seskupení Společenství nezávislých zemí (SNS). Po svém vzniku v roce 1991 mělo pouze 3 členy – Rusko, Bělorusko a Ukrajinu, postupně do něho vstoupily všechny bývalé republiky SSSR kromě pobaltských. Po kavkazské válce vystoupila Gruzie. Vývoj v SNS vedl k určité polarizaci na státy, které usilují o užší spolupráci s Ruskem a na státy, které zvýšení ruského vlivu odmítají. Jedná se o Ukrajinu, Moldavsko, Ázerbájdžán, Uzbekistán a Gruzii. V řadě

¹⁰ Soukup, O., Sládek, J. *Ruský návrat mezi námořní elitu*. Hospodářské noviny, 30. 7. 2008, č. 148, s. 7.

¹¹ *Moskva chce jednotné Moldavsko*. Právo, 23. 9. 2008, ročník 18, č. 224, s. 11.

těchto států poskytuje Rusko investice na stavbu produktovodů, rozvoj infrastruktury a snaží se rozvíjet všestrannou ekonomickou spolupráci.

Od roku 2000 je Rusko členem integračního seskupení EURASEC (Euroasian Economic Community), které sdružuje Rusko, Bělorusko, Kazachstán, Kirgizstán a Tádžikistán. Již od roku 1994 je členem Středoasijské ekonomické organizace (Rusko, Uzbekistán, Kazachstán, Kirgizstán, Tádžikistán). Od roku 2001 je členem Šanghajské kooperační organizace, v níž země této ekonomické integrace spolupracují s Čínou.

Dále vstoupilo do řady dalších seskupení, jejichž členy jsou kromě Mongolska a Korejské lidově demokratické republiky všichni další sousedé této země. Od roku 1992 je Rusko členem Rady států Baltského moře a spolupracuje tak s 8 členskými zeměmi NATO, v rámci Černomořské hospodářské spolupráce spolupracuje mimo jiné i s Řeckem a Tureckem, v rámci Kaspického výboru pro spolupráci s Íránem.

Na vládní úrovni spolupracuje Rusko s Tichomořským ekonomickým kooperačním výborem, který zahrnuje téměř celý pacifický prostor a od roku 1997 je i členem transkontinentálního sdružení APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) v jehož rámci spolupracuje s USA, Kanadou a Japonskem. Je členem i řady organizací s regionální působností.

Rusko a jeho regiony tedy spolupracují v současné době s řadou mezinárodních ekonomických integrací, má poměrně značné vazby na světovou ekonomiku, a to má pozitivní dopad na jeho politickou i ekonomickou stabilitu.

1.5 Geopolitické zájmy Ruska v současnosti a jeho zahraniční politika

Po rozpadu SSSR musela Ruská federace nově definovat vztahy ke svým sousedům i dalším zemím v regionu z hlediska své bezpečnosti. Dnešní Rusko považuje za jediný úkol svých ozbrojených sil sloužit ochraně země a řešit případné regionální konflikty v blízkém zahraničí, které by mohly vést k jejímu ohrožení. Rusko rovněž hledá své místo ve světové politice, protože snížení vojenské síly této země, zmenšení její rozlohy, ekonomické potíže a ztráta bývalých spojenců vedly k velkému oslabení jeho postavení a vlivu ve světě. Teprve za vlády prezidenta Putina v letech 2000–2008 došlo ke zlepšení politické a ekonomické stability země a začala se zvyšovat váha Ruska v mezinárodních vztazích. Jako kterákoli jiná země sleduje i Rusko určité geopolitické zájmy, aby dosáhlo posílení své bezpečnosti a vlivu v mezinárodních vztazích.

Problematice světa po konci studené války se věnuje v knize *Střet civilizací* americký politolog Samuel P. Huntington. Pro oboustranně prospěšnou spolupráci

Ruska a Západu a pro udržení rovnováhy ve světě předpokládal respektování určitých podmínek oběma stranami. Jsou to:

1. ruský souhlas s rozšířením Evropské unie a NATO o křesťanské země střední a východní Evropy a ne dále, pokud se Ukrajina nerozdělí na dvě části;
2. uzavření smlouvy o partnerství a neútočení mezi Ruskem a NATO, vzájemné konzultace v otázce bezpečnosti ve světě, zabránění novým závodům ve zbrojení podle bezpečnostních potřeb světa po studené válce;
3. uznání Ruska Západem jako země primárně zodpovědné za udržování bezpečnosti v pravoslavných oblastech a tam, kde pravoslaví převažuje;
4. uznání bezpečnostních problémů, se kterými se Rusko potýká nebo může potýkat ze strany muslimských národů na jihu země, a práva Ruska řešit případné hrozby;
5. dohoda mezi Ruskem a Západem ohledně rovnoprávné spolupráce při řešení problémů tam, kde se střetávají zájmy Západu a pravoslaví, jako tomu bylo například v Bosně.¹²

„V zájmu uchování západní civilizace je nutné akceptovat Rusko jako ústřední stát pravoslaví a hlavní regionální mocnost s legitimním zájmem na bezpečnosti své jižní hranice“, soudí tento politolog.¹³

Pokud by se vztahy Západu a Ruska vyvíjely podobným směrem, jaký Huntington předpokládal, zůstalo by Rusko při řešení problémů dnešního světa důležitým partnerem Západu, aniž by se cítilo jakýmkoli způsobem ze strany Západu ohroženo, a to by bylo základem prospěšné spolupráce.

Politika USA a většiny evropských zemí se však začala ubírat jinými cestami. Znovu se setkáváme se zveličováním jakési „ruské hrozby“ a snahou co nejvíce omezit možné zvýšení ruského vlivu ve světě. To nutí Rusko k důslednému prosazování svých geopolitických zájmů, protože má pocit, že se dostává do situace případného ohrožení.

Základním geopolitickým zájmem této země je bezpečnost jejích hranic. To znamená nekonfliktní vztahy se sousedními postsocialistickými zeměmi a hledání spojenců. Vzhledem k tomu, že Rusko je největší pravoslavná země a tamní pravoslavná církev má značný vliv na politiku, trvá zájem této země na spolupráci s pravoslavnými zeměmi, a to i na základě historických vztahů. Snaha o soudržnost zemí se stejným náboženstvím však není ruským specifikem. Například nezávislost Chorvatska

¹² Huntington, S. P. *Střet civilizací*. RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2001, s. 291, 292.

¹³ Huntington, S. P. *Střet civilizací*. RYBKA PUBLISHERS, Praha, 2001, s. 381.

s katolickým obyvatelstvem podpořilo velmi rychle na základě tlaku katolického Bavorska Německo a také Vatikán. V době občanské války v Bosně podporovaly islámské země bosenské muslimy a bombardování Srbska Spojenými státy americkými v roce 1999 odsoudilo nejen Rusko, nýbrž i Řecko. I v dnešních politických spojenečtvích tak hraje stejná víra značnou roli.

Jako určitou hrozbu pro svou bezpečnost vnímá Rusko rozšiřování NATO k jeho hranicím. Od roku 2004 jsou členy Aliance pobaltské republiky a Spojené státy americké projevují velkou snahu o zařazení Ukrajiny a Gruzie do akčního plánu konkrétní přípravy budoucího členství. Ovšem na summitu NATO v Bukurešti v dubnu 2008 nezískala tato snaha prezidenta G. Bushe podporu u Německa a Francie, které se obávají, že by to znamenalo výrazné zhoršení vztahů s Ruskem. Otázka vstupu obou zemí do NATO je však i nadále otevřená.

Ovšem společná rusko-americká deklarace přijatá na tomto summitu obsahuje řadu důležitých bodů, které by, pokud by byly uskutečněny, znamenaly výrazné zlepšení rusko-americké spolupráce. Rusko a USA chtějí zintenzivnit dialog o spolupráci v protiraketové obraně na dvoustranné i mnohostranné úrovni, společně analyzovat současné i budoucí raketové hrozby, společně překonat rozpory kolem rozšiřování NATO a obnovit životaschopnost smlouvy CFE.¹⁴

Geopolitickým zájmem je udržení si politického i ekonomického vlivu v obou zemích ze závažných důvodů. V Sevastopolu kotví ruská Černomořská flotila a jedna třetina vybavení ruské armády pochází z ukrajinských zbrojovek.¹⁵ Na poloostrově Krym žije početná ruská menšina a ukrajinské hospodářství je důležité pro ruskou ekonomiku. Ukrajinské hospodářství pak potřebuje suroviny a plyn z Ruska. Mezi oběma zeměmi dochází ke sporům ohledně placení dodávek plynu. Přes Ukrajinu vedou ropovody a plynovody z Ruska do západní Evropy. I to je důvod pro snahu Ruska zachovat si vliv v této zemi. Nové plynovody, které Rusko plánuje vystavět, už Ukrajinu obcházejí. Ovšem nikoli celá Ukrajina se staví ke členství v NATO stejně ochotně. Východní část země s pravoslavným obyvatelstvem inklinuje k Rusku, což se do budoucna může stát problémem pro stabilitu Ukrajiny.

Rovněž snaha NATO o připojení Gruzie se nemůže setkat s pochopením Ruska. Značným problémem ve vztazích obou zemí je snaha Abcházie a Jižní Osetie o nezávislost na Gruzii, případně o spojení s Ruskem. Po uznání nezávislosti Kosova ze strany USA a některých dalších států začaly obě země znovu uvažovat o případném

¹⁴ *Prezident USA: Aliance zůstává dál otevřena.* Právo, 7. 4. 2008, ročník 18, č. 82, s. 10.

¹⁵ Pešek, P. *Lámání ruského odporu.* Lidové noviny, 3. 4. 2008, s. 3.

odtržení od Gruzie a Rusko omezilo existující hospodářské sankce vůči nim. Gruzie Rusko obvinila z podporování proruských nálad v těchto zemích. Napětí ve vztazích obou zemí se stále zvyšovalo a v srpnu 2008 vyvrcholilo ozbrojeným konfliktem. Gruzínský prezident Saakašvili se rozhodl připojit Jižní Osetii ke Gruzii a 8. 8. 2008 nechal bombardovat její hlavní město Cchinvali. V pětidenní válce byla Gruzie poražena ruskými vojsky. Důvodem ruského zásahu bylo ruské státní občanství většiny jihoosetinských obyvatel. O řešení situace v této oblasti se zasloužil francouzský prezident Nicolas Sarkozy. Rusko přijalo jeho mírové návrhy a stáhlo se z Gruzie, uznalo však nezávislost Jižní Osetie a Abcházie. Pokud by už Gruzie byla členem NATO, mohla by požadovat aktivaci článku 5 o kolektivní obraně, což by mohlo mít nedozírné důsledky.

To že Rusko nechce představovat pro Gruzii a Ukrajinu vojenskou hrozbu je vidět i z toho, že v roce 2007 opustila ruská vojska Gruzii a Moskva neprodloužila pronájem dvou radarových stanic na Ukrajině.

Moskva trvale zastává názor, že v zájmu dobrých vztahů mezi USA a Ruskem je velmi špatnou politikou zapojení Gruzie a Ukrajiny do jakéhokoli vojenského paktu. Putin opakovaně upozornil USA, že pokud budou trvat na dalším rozšíření NATO k ruským hranicím a nebudou přitom rozvíjet americko-ruské vztahy, musí to Rusko považovat za hrozbu a přijmout odpovídající opatření ke zvýšení bezpečnosti země.

Také v Evropě se některé země staví proti tomuto rozšíření NATO. I britský list *Financial Times* napsal: „*NATO vytváří napětí ve vztazích s Ruskem, není vinen Putin a jeho „silová politika“, na niž se západní politikové tak rádi vymlouvají. Ukrajina a Gruzie v NATO, to by byla chyba*“, píše list a dodává: „*Za takové situace dělá Putin to, co musí. Brání zájmy své země a odmítá, aby na jejích hranicích stála nepřátelská síla*“.¹⁶

Pro Rusko byl a je i nadále z geopolitického hlediska velmi důležitý přístup k Baltskému moři. Po vyhlášení nezávislosti Litvou, Lotyšskem a Estonskem zůstal Rusku jen Finský záliv a oblast Kaliningradu, které mu tento přístup umožňují. V geopolitickém zájmu Ruska je udržení si určitého politického a ekonomického vlivu v těchto zemích, ale vztahy pobaltských republik s Ruskem jsou nyní dosti špatné. Přes původní sliby NATO jsou všechny tři země od roku 2004 členy Aliance a politicky se orientují na těsnou spolupráci s USA. Vzhledem k tomu, že pro ně smlouva CFE (o snížení stavu konvenčních zbraní v Evropě) není závazná, mohou být na jejich území

¹⁶ *Mráz přichází od Bushe*. Haló noviny, 2. 4. 2008, ročník 18, č. 78, s. 1.

rozmístěny libovolné zbraňové systémy, což pro Rusko opět představuje možné ohrožení jeho bezpečnosti.

Moskva se například snaží prostřednictvím dodávek surovin o udržení určitého vlivu v Pobaltí, ale tyto země považují znovupřipojení k Rusku v roce 1940 za okupaci a protiruské nálady jsou zde velmi silné. Problémem ve vztazích obou stran je snaha pobaltských zemí o úplné popření rozhodující úlohy Rudé armády ve 2. světové válce.

V oblasti Střední Asie a Zakavkazska má Rusko dlouhé hranice s islámskými státy, které byly v minulosti sovětskými republikami a dnes jsou členy Společenství nezávislých států. Po rozpadu SSSR zde rychle rostl nacionalismus a protiruské nálady. V některých těchto zemích, například v Kazachstánu, jsou poměrně silné ruské menšiny. Udržení vlivu v této části světa považuje dnešní Rusko z geopolitického hlediska za velmi důležité, protože jen tyto země ho oddělují od velmi nestabilní oblasti Blízkého východu, kde v současné době probíhají vážné válečné konflikty v Iráku a Afghánistánu a vzhledem ke vzájemným vztahům mezi USA a Íránem není vyloučena ani další eskalace konfliktů v budoucnosti. V této oblasti mají své geopolitické zájmy USA, Evropská unie, Turecko i Írán, a to může přinést řadu problémů.

Kavkazský region mezi Černým a Kaspickým mořem je totiž územím, kde se v minulosti stýkaly hranice Ruska, Osmanské říše a Persie, dnešního Íránu. Po pádu SSSR si zájmy těchto zemí v oblasti opět konkurují. Po roce 1990 přestalo být Rusko vzhledem ke svým ekonomickým problémům rozhodující silou v regionu, ale stále je vnímáno jako vojenská síla. Turecko využilo slabosti této země a nabídlo jazykově spřízněným zemím v oblasti model vyspělého sekulárního státu s tržní ekonomikou. Írán a Turecko se snaží stát vůdčí silou celého blízkovýchodního regionu. Pro Evropskou unii je velmi důležitý středoasijský zemní plyn a o trvalou přítomnost v oblasti se vzhledem k nerostnému bohatství snaží i Spojené státy americké, které jsou pokračovateli britské politiky a které nemají nejmenší zájem na posílení moci Íránu.

Současné Rusko se snaží především o zvýšení svého ekonomického vlivu v řadě zemí této oblasti prostřednictvím členství bývalých socialistických zemí ve Společenství nezávislých států. V roce 2007 se tehdejší ruský prezident Vladimir Vladimirovič Putin domluvil s Kazachstánem a Turkmenistánem na dodávkách zemního plynu a ropy z těchto zemí do Ruska. Ruská plynárenská společnost Gazprom si zajistila dodávky z obou těchto zemí a Uzbekistánu na desítky let dopředu včetně tranzitu těchto surovin

ruskými plynovody a ropovody. Americká a evropská diplomacie zde příliš neuspěly. Evropské unii slíbil Turkmenistán dodávky plynu ve výši 10 miliard m³.¹⁷

V některých zemích tohoto regionu jsou Rusové doposud přítomni vojensky. Mají zde pronajaty základny a radiolokační stanice. Jedná se o Ázerbájdžán, Arménii, Uzbekistán, Tádžikistán a Kyrgyzstán, kde si Rusko pronajímá ponorkovou základnu na jezeře Issyk-kul. V Ázerbájdžánu a Kyrgyzstánu jsou dodnes i americké základny, jak dokládá mapka převzatá z časopisu Týden – viz přílohu č. II.

Vzhledem k tomu, že se na území Ruska staví nové základny, dá se očekávat odchod ruských vojáků i z těchto zemí. Na území Ruska bude zcela přemístěn i kosmodrom z Kazachstánu. Dnešní Rusko nechce představovat pro země Střední Asie a Zakavkazska vojenskou hrozbu, ovšem bezpečnost jižní hranice je pro Moskvu mimořádně důležitá.

V současné době jsme svědky určitého sblížení Ruska s Íránem především v ekonomické oblasti. Rusko ale poskytuje Íránu i určitou politickou podporu. Írán je ze strany USA obviňován, že jeho jaderný program nemá sloužit mírovým účelům, s čímž se Rusko neztotožňuje. To zřejmě očekává, že jeho spolupráce s Íránem omezí nejen vliv Turecka v oblasti, ale i šíření islámského fundamentalismu do států Střední Asie a Zakavkazska.

Již jsme se zmiňovali, že Huntington považoval pro vyrovnané vztahy Ruska a Západu za důležité uznání bezpečnostních zájmů Ruska na hranici s islámskými státy. Americké základny v některých postsovětských republikách Rusko nutně vnímá jako možné ohrožení. Pokud tedy geopolitické zájmy tohoto státu směřují pouze k zajištění bezpečnosti jižních hranic, můžeme je považovat za plně oprávněné. Rusko bez imperiálních snah by bylo pro stabilitu celé oblasti velmi důležité. Stejně důležitá by byla spolupráce, nikoli soupeření všech zemí, které se snaží prosazovat své geopolitické zájmy.

Geopolitickým zájmem Moskvy je i bezpečnost hranic s Čínou, která rychle zvyšuje výkonnost své ekonomiky. Rusko-čínské vztahy se po pádu SSSR zlepšily, ale určitým problémem Ruska se může stát čínské ekonomické pronikání na Sibiř, na které žije pouze sedm milionů jeho obyvatel. Uvádí se, že počet Číňanů, kteří se na Sibiři usazují, dnes dosahuje několika set tisíc. Je otázkou, jak se Rusko k této imigraci postaví. Čínské pohraničí je naopak velmi hustě osídleno. Ruská hranice s Čínou je dlouhá 3 000 km a je Čínou zpochybňována. 24. 8. 2008 ukončily Rusko a Čína po 40 letech spor o část společné hranice. Rusko vrátilo 174 km² sporného území Číně. Jedná se o ostrov

¹⁷ *Hemisféry*. Týden, 21. 4. 2008, č. 16/2008, s. 49.

Jing-Lung a polovinu ostrova Chei-sia-c' na soutoku hraničních řek Amur a Ussuri.¹⁸ To byl důležitý krok k normalizaci vztahů mezi oběma zeměmi. Přesto se dá očekávat, že snaha obyvatel Číny usadit se na území Sibíře poroste, a to může být časem příčinou napětí ve vzájemných vztazích obou zemí. Na Sibíři dnes působí čínské korporace. První zahraniční cesta prezidenta Medveděva v květnu 2008 vedla právě do Číny, což ukazuje snahu Ruska o udržování dobrých vzájemných sousedských vztahů.

Rusko i Čína mají řadu společných zájmů. Jako stálí členové Rady bezpečnosti OSN odmítají uznat nezávislost Kosova, odmítají americkou politiku vůči Íránu a budování systému protiraketové obrany bez jejich účasti. Obě země vystupují proti dominantnímu postavení USA ve světě. Upozorňují, že vzniká multipolární svět, ve kterém budou mít vliv i další země, nejen Spojené státy americké, které si přisvojily příliš velkou moc.

Rusko a Čína jsou členy Šanghajské organizace pro spolupráci, jejímž úkolem je zajišťování míru a bezpečnosti členských zemí a jejich ekonomická a humanitární spolupráce. Rusko usiluje o posílení hospodářské spolupráce s Čínou v energetické oblasti. Jedná se o dodávky investičních celků do Číny.

Ovšem zájmy Číny mohou být na druhé straně od zájmů Ruska odlišné v řadě oblastí. Již jsme zmínili, že geopolitickým zájmem Ruska je zachování a posílení vlivu ve středoasijských republikách bohatých na suroviny, jako jsou Kazachstán a Turkmenistán. O totéž se snaží Čína, která potřebuje jejich ropu a zemní plyn pro rozvoj svého hospodářství. Obě země mohou být i ekonomickými konkurenty. Rovněž jsme hovořili o obavách Ruska z možného příliš velkého růstu čínského vlivu na Sibíři. Čínská lidová republika se v současné době politicky sblíží s Indií, jejíž ekonomika rovněž roste. Silné a stabilní Rusko by přispělo k rovnováze v této oblasti.

Přátelské vztahy Ruska s Japonskem na Dálném východě dodnes velmi komplikuje otázka Kurilských ostrovů, na které si Japonsko činí nárok. K ochraně této hranice Ruska má přispět i stavba velké ponorkové základny na Kamčatce. Americké základny v Japonsku a Jižní Koreji umožňují kontrolovat Tichý a Indický oceán, což opět může být vnímáno jako hrozba pro Rusko. Koncem května 2008 se ve sdělovacích prostředcích objevila zpráva, že japonský parlament zrušil zákon z roku 1969, který zakazoval vojenské využití kosmického prostoru. To umožňuje mimo jiné i vývoj obranného protiraketového systému ve spolupráci s USA. Obranný systém se však může stát i systémem útočným a opět nutí sousední země připravit se k případné obraně.

¹⁸ *Moskva s Pekingem urovnaly letitý spor*. Právo, 22. 7. 2008, ročník 18, č. 170, s. 11.

Geopolitickým zájmem Ruska zůstává i snaha udržet si určitý vliv v oblastech rozšíření pravoslaví v Evropě, což je především Balkán a také již zmiňovaná Ukrajina a Bělorusko. Snaha o rozšíření vlivu Ruska na Balkán, a tím možnost přístupu ke Středozemnímu moři, se táhne ruskou historií od počátku 18. století. Války Ruska s Osmanskou říší pomohly přinést zemím Balkánu svobodu. Z toho vyplynula velká autorita této země u Řecka, Srbska, Rumunska i Bulharska. Autorita Ruska u Bulharska a Rumunska se po zkušenostech z let budování socialismu dosti výrazně zmenšila. Obě země jsou dnes členy Severoatlantické aliance a Evropské unie a na jejich území budou rozmístěny americké základny. 29. února 2008 podepsalo Bulharsko s USA řadu dohod o podmínkách výstavby amerických vojenských základen na bulharském území a podmínkách pobytu více než 2 500 amerických vojáků v zemi.¹⁹ USA usilují o začlenění dalších balkánských zemí do Aliance. Jedná se o Chorvatsko, Makedonii a Albánii. To podporují i další členské země NATO včetně České republiky.

Spojené státy americké a řada zemí Evropské unie se také výrazně angažovaly v procesu rozpadu Jugoslávie na samostatné státy. Jednalo se nejen o politickou podporu Slovinsku nebo Chorvatsku, ale i o přímou vojenskou pomoc některým zemím ve válkách, k nimž na Balkáně došlo koncem 20. století po rozpadu Jugoslávie. Tyto konflikty vedly k velkému oslabení Srbska, které zde představovalo nejsilnější zemi a možného spojence Ruska.

V roce 1994 v době občanské války v Bosně se nevelké ruské síly zapojily do konfliktu společně se zeměmi NATO. Bombardování Srbska v roce 1999 však znamenalo velké ochlazení rusko-amerických vztahů. Rusko a také Řecko se postavily na stranu Srbska v otázce uznání nezávislosti Kosova.

Po vyhlášení nezávislosti Kosova v roce 2008 v rozporu s usnesením Rady bezpečnosti OSN č. 1224 o nedělitelnosti srbského území se Rusko plně postavilo na stranu Srbska v souladu s mezinárodním právem a důsledně podporuje územní celistvost této země. Rusko nabídlo Srbsku vybudování jižní větve plynovodu South Stream přes jeho území a vybudování zásobníků plynu na jeho území. To posílí ekonomický i politický význam Srbska jako tranzitní země. Smlouvy o výstavbě plynovodu uzavřelo Rusko i s Maďarskem a Bulharskem.

V oblasti Balkánu dnes prosazují své geopolitické zájmy země, které to činily již v minulosti, včetně Turecka, a Rusko musí mít dojem, že se opět jedná o jeho vytěsňování z této oblasti. Přitom se dá očekávat, že spolupráce Ruska a USA by mohla vést ke

¹⁹ *Bulharsko podepsalo s USA jedenáct dohod o základnách.* Právo, 1. 3. 2008, ročník 18, č. 52, s. 10.

stabilizaci poměrů v této nesmírně citlivé oblasti, jejíž vývoj může být i v budoucnu velmi složitý. O rozhodující vliv ve Středomoří usiluje Evropská unie. Rusko zřejmě bude muset hájit své zájmy i v arktických oblastech. V souvislosti s táním ledu v Arktidě se objevuje možnost dostat se k nerostnému bohatství v podloží Severního ledového oceánu. Může se jednat téměř o třetinu světových zásob zemního plynu, 13 % zbývající ropy a značné množství nerostů. Ačkoli Arktidu nevlastní žádný stát, přilehlé státy – Kanada, USA, Norsko, Dánsko a Rusko již dnes vystupují s územními nároky.²⁰ Ovšem o osudu této oblasti by měla rozhodovat OSN.

Geopolitickým zájmem Ruska je z hlediska jeho bezpečnosti i zájem na dobrých vztazích se zeměmi střední a východní Evropy, které byly součástí sovětského bloku. V současné době připravila Česká republika k podpisu smlouvu o vybudování radarové základny USA na svém území. Na území Polska by měla být vybudována raketová základna. Ačkoli Spojené státy americké zdůvodňují budoucí existenci vojenských objektů na území obou zemí možnou vojenskou hrozbou z Íránu, Severní Koreje nebo dalších států, které USA považují za nebezpečné, Rusko se domnívá, že radar bude monitorovat jeho území a v raketách vidí vojenskou hrozbu. Tyto obavy mají reálný základ vzhledem k rozšiřování NATO k ruským hranicím.

Politické vztahy České republiky a Polska s Ruskem jsou od pádu socialismu dosti chladné. Polsko, také na základě historických zkušeností, vnímá Rusko v podstatě jako nepřátelskou zemi a za souhlas se základnou požaduje vyzbrojení americkými raketami Patriot. Splnění tohoto polského požadavku Spojenými státy americkými by Rusko opět muselo považovat za ohrožení své bezpečnosti.

Velmi ochotně vyšla vstříc americké snaze o umístění radaru na svém území Česká republika, a to i přes nesouhlas většiny obyvatelstva.

Prezident Putin nabídl Američanům využití radaru v ázerbajdžánské Gabale, který má Rusko pronajaty, ale americká strana na nabídku nereagovala. Poté vystoupil s požadavkem, aby Rusko mělo možnost radar i raketovou základnu nějakým způsobem kontrolovat, aby se ujistilo, že štít není zaměřen proti němu. Posilování americké přítomnosti v Evropě vnímá tato země také jako možné ohrožení své bezpečnosti. Jako odpověď pozastavilo svoji účast na smlouvě CFE. Putin opakovaně upozorňoval, že USA roztácejí další kolo horečného zbrojení, na což bude muset Rusko v zájmu své bezpečnosti reagovat. Do roku 2016 chce Moskva zvýšit výrobu konvenčních zbraní o 120 %. Letectvo by mělo dostat do tohoto roku 126 nových a 408 modernizovaných

²⁰ Folbrecht, L. *Pořádně studená válka*. Týden, 13. 10. 2008, č. 41, s. 54, 55.

letadel a 156 nových a 372 modernizovaných vrtulníků.²¹ V zemi se staví nové vojenské základny.

Tato modernizace armády se ale nedá považovat za „ruskou hrozbu“, o které tak často hovoří česká média, ale za nutnost. V období po pádu socialismu Rusko dostatečně prokázalo, že nehodlá expandovat za své hranice a že chce dodržovat své zbrojní závazky. Ovšem přesvědčilo se, že země, která ztratí svou vojenskou sílu, ztratí i mezinárodní respekt. Po ústupu Ruska z velmocenské politiky zaujaly USA pozici jediné supervelmoci, která hodlá zasahovat všude, kde jsou údajně porušovány její zájmy, a to i vojensky. V současné době proti této doktríně vystupuje nejen ekonomicky sílící Rusko, ale i některé země Evropské unie a dá se očekávat i růst politické váhy dalších zemí světa, pro které bude taková politika USA nepřijatelná.

Politoložka Natálie Naročnickaja vidí dnešní politiku USA jako snahu o vytěsňování Ruska od Středozemního, Černého a Kaspického moře s cílem ovládnout oblast energetických zdrojů od Arabského poloostrova přes Irák, Írán, Perský záliv, Zakavkazsko i ruskou předkavkazskou oblast. Upozorňuje, že i ovládnutí Turecka, Pákistánu a Afghánistánu bylo od 19. století hlavním cílem Velké Británie a dnes je cílem Spojených států amerických získat rozhodující vliv v této oblasti.²²

Uvědomíme-li si, kam až se rozšířily Evropská unie a NATO a o které další země by se chtěly rozšířit v budoucnu, i snahu USA o zvýšení své přítomnosti v Evropě, musí Rusku nutně připadat, že tato slova vystihují situaci.

Ovšem můžeme slyšet v Evropě i hlasy, které hovoří o tom, že není dobré Rusko z Evropy vytlačit, ale hledat takový model ekonomické spolupráce a evropské bezpečnosti, který bude s Ruskem počítat jako s důležitým partnerem. Hlasy zpochybňující význam protiraketového štítu ve střední Evropě lze v současné době zaznamenat i v USA.

Známý americký diplomat Henry Kissinger hodnotil na počátku roku 2008 v rozhovoru pro americký prestižní časopis Time politiku dnešního Ruska těmito slovy: *„Rusko má obrovské problémy. Jeho hranice jsou dlouhé a nestabilní. Trpí vskutku povážlivým růstem úmrtnosti. Počet jeho obyvatel klesá. Rusko není možné považovat za globální hrozbu. Ale přeje si, aby bylo respektováno jako významná velmoc. Putin nechce mít před sebou hegemonistické Spojené státy. Takže všude tam, kde bude mít možnost, bude se snažit vyvažovat Ameriku – nikoli jí ponižovat, ale prostě nenechat jí ujít příliš daleko. Současně je třeba říci, že z Putinova geopolitického hlediska mají být Spo-*

²¹ Rusko zdvojnásobí výrobu konvenčních zbraní. Právo, 25. 3. 2008, ročník 18, č. 71, s. 9.

²² Naročnickaja, N. *Rusko a jeho místo ve světě*. Ottovo nakladatelství, Praha, 2006, s. 28, 29.

*jené státy pro Rusko logickým partnerem... Rusko a USA mohou spolupracovat v záležitostech globální bezpečnosti. A takovými záležitostmi je Írán, mírový proces na Středním východě i globální přístup k nešíření zbraní.*²³

O zhoršování vztahů s Ruskem nemají zájem ani Německo nebo Francie, které nepodpořily na summitu NATO v Bukurešti brzký vstup Ukrajiny a Gruzie do tohoto paktu, což se snažil prosadit prezident Bush. Strašení „ruskou hrozbou“ je projevem neochoty připustit, že dnešní Rusko není Sovětský svaz, že se vydalo podobnou cestou jako evropské země a řeší i podobné problémy.

Geopolitické zájmy Ruska jsou plně oprávněné, pokud vedou k zachování jeho bezpečnosti a nesměřují ke snaze o hegemonii mimo hranic. Michail Sergejevič Gorbáčov svým novým myšlením a představou společného evropského domu nabídl zvýšení šance na celosvětovou bezpečnost. Dá se říci, že byl odmítnut a pokles vojenské moci Ruska svět vnímal jako slabost, které je třeba využít. S růstem ruské ekonomiky sice rostou i výdaje na zbrojení, ale jsou určeny na obranu země a jejich růst je vyvolán i růstem vojenských výdajů Spojených států, které se snaží prosadit své geopolitické zájmy silou, jak vidíme na Blízkém východě, a zároveň prosazovat svou představu demokracie v zemích se zcela odlišným historickým vývojem a hodnotami. Snaha o vnucování ruských představ o společenském a ekonomickém vývoji jiným zemím skončila s rozpadem SSSR. Dnešní Rusko se snaží prosazovat své geopolitické zájmy ekonomicky, nikoli vojensky.

Tato země ale musí počítat s tím, že ve vzájemných vztazích s jinými zeměmi se bude projevovat vzdálená i zcela nedávná minulost a řada předsudků. Je nutné, aby dnešní politika Ruska vůči ostatním zemím byla transparentní, a aby tato země rozvíjela i nadále demokracii a tržní hospodářství s důrazem na růst životní úrovně svých obyvatel a dodržování lidských práv.

Dokud Rusko půjde touto cestou, musí být vnímáno jako rovnocenný partner ostatních zemí, jehož oprávněné zájmy je nutno respektovat, a který má plné právo podílet se na řešení problémů dnešního světa.

²³ Rybín, M. „Ruská hrozba“, *Putin a Kissinger*. Haló noviny, 4. 1. 2008, ročník 18, č. 3, s. 6.

2 Ruská kultura od středověku do současnosti

2.1 Středověk

Ruská kultura se po většinu času rozvíjela v kontaktu s evropskou kulturou. Přes styky s Byzancí, odkud se na ruské území dostalo křesťanství, se tato země seznámila s odkazem antické kultury. Ruská azbuka vznikla z cyrilice, písma, které sestavili byzantští věrozvěstové Cyril a Metoděj na základě písma řeckého. Na Rusi vznikala původní tvorba, ale dostávala se sem i literatura západní Evropy – například překlad Alexandreidy, byzantských kronik i latinských legend. Vliv západoevropské románské kultury se na Rusi projevil výrazněji ve druhé polovině 12. a na počátku 13. století. Zatímco v západní Evropě byla dlouhou dobu jazykem literatury latina, původní ruská tvorba je psána rusky. Nejvýznamnějším žánrem byla kronika. Architektura na Rusi byla velmi silně ovlivněna byzantským stavitelstvím. První fresky, mozaiky a ikony vytvářeli řečtí mistři. Centry kultury se stávaly četné kláštery. Existovalo spojení ruských klášterů s pravoslavnými kláštery na Athosu.

Ve 13. století se Rusko dostalo pod mongolsko-tatarskou nadvládu, což znamenalo i zpretrhání kulturních vztahů tohoto území se západní Evropou. K novému rozvoji kultury dochází až po porážce Tatarů, také v souvislosti se sjednocováním ruských knížectví pod vedením Moskvy. Rusové odmítli unii katolíků a pravoslavných křesťanů, která byla ustavena v roce 1439 ve Florencii a která měla napomoci odvrátit tureckou hrozbu pro Byzantskou říši. To neprospělo rozvoji politických ani kulturních vztahů této země a západní Evropy. Po pádu Cařihradu v roce 1453 se Rusko začalo považovat za dědice Byzance. V Rusku se neseťkáme s gotikou, ani s renesancí a humanismem. V období humanismu a renesance došlo v západní Evropě k uvolnění vazby mezi státem a církví, což mělo významné důsledky pro vývoj této části světa, včetně uměleckého života. Církev ztratila část vlivu na život společnosti a na uměleckou tvorbu. V Rusku církev tento vliv neztratila a byla pevnou oporou ruských carů a jejich absolutistické vlády.

V 15. století rychle rostla Moskva. V ní a v Novgorodě působil byzantský umělec Theofan, tvůrce působivých fresek. Jeho současníkem byl slavný malíř ikon Andrej Rublev. Autorství Trojice, kterou je možné vidět v Treťjakovské galerii v Moskvě a která patří k vrcholům světového umění, je připisováno právě tomuto umělci. Za účasti italských mistrů, kteří byli považováni za nejlepší v Evropě, byl koncem 15. a začátkem 16. století dokončen areál dnešního Kremlo. Uspenský chrám spojuje tradice a

principy ruského stavitelství a technické možnosti evropské architektury. Jeho stavitelem byl Ital Fioravanti.

Až v 17. století začíná docházet k zesvětštění ruské kultury a k výraznějším stykům Ruska se západní Evropou i přes odpor církve, která odmítala šíření západoevropského vlivu do Ruska. Rusko potřebovalo vzdělané lidi, diplomaty, vědce, vojenské taktiky a lidi s technickými znalostmi důležitými pro rozvoj manufaktur, pokud nechtělo zůstat izolovanou a zaostalou zemí. K rozšíření politických a kulturních styků země se západní Evropou, jejíž hospodářský rozvoj se v tomto období pronikavě zrychloval, přispělo i její spojení s Ukrajinou.

V roce 1687 vznikla v Moskvě první vysoká škola – Slovansko-řecko-latinská akademie, kterou založili bratři Lichudové, Řekové, kteří vystudovali univerzitu v Padově. Na ní získal vzdělání i významný ruský učenec M. V. Lomonosov. Začal být výrazně využíván knihtisk.

Ruští cestovatelé značně obohatili evropskou geografii. Děžněvova expedice došla v roce 1648 k průlivu mezi Asií a Amerikou, J. P. Chabarov vytvořil mapu Pomoří, V. Atlasov prozkoumal Kamčatku a Kurilské ostrovy. Velký význam měly i další objevy ruských geografů, kteří prozkoumali Sibiř, pobřeží Severního ledového oceánu, střední Asii, pobřeží Kaspického a Aralského moře a mnohé další oblasti. Beringovo moře, Čeljuskinův mys nebo moře Laptěvů dodnes připomínají jména svých objevitelů.

Na území Ruska vznikalo v 17. století velké množství církevních i světských staveb. Rozvoj staroruské kamenné architektury se završil vznikem tzv. moskevského baroka. Toto moskevské baroko, nehledě na domácí prvky, se rozvíjelo v rámci celoevropské kultury. Je pro ně charakteristické množství zdobných prvků, které využili už v 16. století italští mistři při výzdobě Archangelského chrámu v moskevském Kremlu. Zesvětštění umění se začalo projevovat i v malířství, které doposud zpracovávalo církevní témata. Prosadilo se portrétní umění, začaly se používat olejové barvy a malovalo se na plátno, nikoli na dřevěné desky.

Význam technického vzdělání si plně uvědomoval car Petr Veliký. Viděl v něm základní předpoklad pro modernizaci země, která výrazně zaostávala za západní Evropou. Mnoho mladých lidí bylo vysíláno za hranice, aby získali potřebné znalosti a v evropských zemích získávali i znalosti evropské kultury a způsobu života, které přinášeli do Ruska. Za vlády Petra Velikého se rozvíjelo školství v celé zemi, ale nebylo povinné a nevolníci zůstávali téměř úplně negramotní. To byla jedna ze základních příčin, proč se Rusko Evropě příliš nepřiblížilo. V roce 1725 založil Petr I.

v Petrohradě Akademii věd. V Rusku působili vynikající učenci té doby, například matematik L. P. Euler nebo zakladatel hydrodynamiky D. Bernoulli. Ruský učenec M. V. Lomonosov přispěl k rozvoji evropské vědy svými pracemi v oblasti fyzikální chemie a astrofyziky.

V 18. století v souvislosti s výstavbou hlavního města Sant Petěrburgu a dalším rozvojem Moskvy i některých dalších velkých měst zažila období nebyvalého rozkvětu architektura. Architekti raného baroka vytvořili taková díla, jako je chrám Petropavlovské pevnosti v Petěrburgu, budovu Arzenálu v Moskvě, letní palác Petra Velikého, kostely, kláštery i průmyslové objekty a mosty. Za největšího mistra ruského baroka je považován italský architekt F. B. Rastrelli. Jeho dílem je například Zimní palác a řada paláců ruské šlechty v Sant Petěrburgu i paláce v Carském Sele.

Ve druhé polovině 18. století se do Ruska rozšířil klasicismus, který výrazně ovlivnil především výstavbu hlavního města. V tomto stavebním slohu byly postaveny paláce ruské šlechty i veřejné budovy. Sant Petěrburg se stával moderním evropským městem, na jehož výstavbě se podíleli jak ruští, tak západoevropští architekti.

V oblasti výtvarného umění patří ruské portrétní umění této doby k tomu nejlepšímu, co v Evropě vzniklo. Na portrétech A. M. Matvejeva a I. N. Nikitina nejsou zachyceny jen rysy portrétovaných osob, ale malíři se snažili zachytit i jejich vnitřní svět a neopakovatelnou individualitu. Na konci 18. století nakoupila carevna Kateřina II. v Evropě řadu cenných uměleckých děl, a položila tak základy pro jedno z největších a nejvýznamnějších muzeí světa, petěrburgskou Ermitáž. Dnes Ermitáž vlastní jednu z největších sbírek světového výtvarného umění.

Rozvívlo se i divadlo. V Jaroslavlí vznikl v roce 1750 první profesionální divadelní soubor a o rok později začal tento soubor působit v Petěrburgu. V roce 1738 byla v tomto městě založena první baletní škola v Rusku, která stála na počátku pozdějšího světového věhlasu ruského baletu.

Ve druhé polovině 18. století byl kladen značný důraz na rozvoj školství, to se však nadále týkalo především zámožných vrstev. Velmi nedostatečné vzdělání však měly i ženy z těchto vrstev. Většina venkovských obyvatel zůstávala nadále zcela negramotná.

Ve městech vycházelo i poměrně mnoho knižních titulů a do země se dostávala díla předních evropských spisovatelů. Velký zájem vzbuzovala především díla francouzských autorů. Prostřednictvím literatury se do Ruska šířily i pokrokové myšlenky evropských myslitelů.

2.2 Novověk

2.2.1 19. století

K velkému rozvoji kultury dochází v Rusku v první polovině 19. století. I když země ekonomicky, sociálně i politicky zaostává za západní Evropou, ruské umění dosahuje v té době světové úrovně. Příčinou zaostávání byla stále i situace ve školství, které nebylo přístupné všem vrstvám národa. Země nutně potřebovala vzdělané lidi, ale vláda se obávala umožnit přístup ke vzdělání všem vrstvám. V Rusku do Napoleonova vpádu existoval velký obdiv bohatých vrstev ke Francii a francouzský jazyk v nich byl používán více než ruský. Rozšířené bylo domácí vzdělávání, ale ani přístup bohatých dívek ke vzdělání nebyl velký.

Ruská věda dosahovala značných úspěchů v přírodních vědách. Byly uskutečněny cesty kolem světa i expedice do Antarktidy. Kartografové zanesli do mapy světa nové údaje.

Do povědomí zbytku Evropy a světa se nejvíce zapsala ruská literatura. Ze západní Evropy se do Ruska rozšířil v první čtvrtině 19. století romantismus. K němu patří rané básně A. S. Puškina i M. J. Lermontova. Ve druhé čtvrtině 19. století převládá v evropské literatuře realismus. S tímto literárním směrem jsou spojena díla velkých básníků a spisovatelů – A. S. Puškina, M. J. Lermontova, N. V. Gogola, I. S. Turgeněva, I. A. Gončarova a dalších. Světoznámý je Puškinův román ve verších Evžen Oněgin. Jeho tragédie Boris Godunov, obraz moci a odporu proti tyranii, byla inspirována Shakespearovými hrami. K dvoustému výročí Puškinova narození roku 1999 byly po něm pojmenovány ulice v Rakousku, Makedonii a Itálii.²⁴

V roce 1836 byla uvedena Gogolova komedie Revizor, satira na byrokracii a chování lidí k výše postaveným, která se dostala na jeviště mnoha zemí světa. Gogolova povídka Plášť inspirovala generace spisovatelů.

Velkých úspěchů dosáhla i ruská hudba. Ruský skladatel M. I. Glinka vytvořil ruský zpívané opery. Dominance německé hudby v Evropě vedla v řadě zemí, včetně Ruska, k důrazu na národní prvky a zdroje hudby. To se týkalo i Čech, Norska, Španělska nebo Anglie – zemí, které se zaměřily na vlastní tradice.

Zahraniční i ruští architekti se podíleli na velkolepé výstavbě Petěrburgu i Moskvy v duchu klasicismu. Rozmanitost architektury vtiskla dnešnímu Petrohradu jak západoevropský, tak východoevropský charakter. V 50. letech 19. století dokončil August de Montferrant Izakijevský chrám v Sant Petěrburgu, který je nejen umělec-

²⁴ Štáhlavský, D. *Rusko mezi řádky*. Radioservis ve spolupráci s Českým rozhlasem, Praha, 2001, s. 61.

kým skvostem, ale i mimořádným technickým dílem. Na jeho výzdobě se podílelo asi dvě stě umělců.

Také v druhé polovině 19. století přispívali ruští vědci k rozvoji evropské i světové vědy. Velký význam mělo zformulování periodického zákona prvků chemikem D. I. Mendělejevem. I. P. Pavlov proslul svými výzkumy v oblasti nepodmíněných reflexů, I. V. Mičurin v oblasti botaniky. Významné byly práce vědců v oboru matematiky, fyziky, geografie a v dalších oborech. Rozvíjela se materialistická, religi-ózní i pozitivistická filozofie.

Světově známá je především ruská literatura tohoto období. K velikánům ruské i světové literatury patří L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, I. S. Turgeněv nebo A. P. Čechov. Jejich díla jsou vydávána dodnes a divadelní hry jsou uváděny na jeviš-ťích divadel řady zemí. Tolstého romány *Vojna a mír* nebo *Anna Kareninová* byly opa-kovaně zfilmovány, filmovou podobu dostala i díla Dostojevského, Čechovy povíd-ky, jakož i díla dalších velkých ruských spisovatelů.

V ruském divadelním umění sehrál výraznou roli A. N. Ostrovskij. Jeho dílo *Káťa Kabanovová* zhudebnil Leoš Janáček. Světové hudební umění obohatila díla mnoha ruských hudebních skladatelů. Dílo P. I. Čajkovského – balety *Šípková Rů-ženka*, *Louskáček*, *Labutí jezero* a opera *Evžen Oněgin* - patří k vrcholům světového hudebního umění. *Labutí jezero* je jedním z nejčastěji inscenovaných baletů v dějinách tance. Ovšem dnešní podobu mu dali ruští choreografové Lev Ivanov a Marius Petipa v roce 1894, deset let po jeho prvním uvedení.

Pro ruské malířství měla velký význam díla tzv. „předvižníků“, kteří se snažili zachytit na svých plátnech život prostých lidí, historické výjevy i téma revoluce. Se svým uměním pak chtěli seznámit co nejvíce obyvatel země. K vrcholům ruského ma-lířství patří Repinovy obrazy. Moskva v této době získala do svého vlastnictví galerii bratří Treťjakových.

Světovým pojmem jsou i díla carského klenotníka Petra Carla Fabergého, Ru-sa francouzského původu, který se stal nejpřednějším zlatníkem své doby a jehož šperky a dekorativní předměty byly proslulé nejen ve většině zemí Evropy, ale i v Orientu. Je-ho vejce s překvapením uvnitř i další předměty z jeho dílen patří k nejkrásnějším dílům světa.

2.2.2 20. století a počátek 21. století

Koncem 19. a začátkem 20. století zažilo Rusko značný rozkvět základního školství, ale střední a vysoké školství bylo určeno na rozdíl od většiny evropských zemí nadále jen bohatým vrstvám.

Ruská věda byla stále dosti úspěšná. I. P. Pavlov se stal nositelem Nobelovy ceny za výzkum vyšší nervové činnosti, U. U. Mečnikov za výzkumy v oblasti imunologie. Kontakt ruské vědy se světovou byl značný. Rozvíjela se filozofie různého zaměření, ekonomie, historická věda a další vědní obory.

V této době vznikají nejlepší divadelní hry Antona Pavloviče Čechova a první díla Maxima Gorkého. Významný ruský režisér K. S. Stanislavskij (1863–1938) založil Moskevské umělecké divadlo a nastudoval hry těchto autorů. Uváděl i díla W. Shakespeara a dalších umělců. Divadlo bylo i uměleckou školou, v níž Stanislavskij uplatňoval svou novou metodu herectví. Vedl herce k tomu, aby čerpali z vnitřních pocitů a osobní zkušenosti. Jeho myšlenky měly velký vliv na americkou hereckou školu.

Do Ruska se rozšířily významné soudobé literární směry – symbolismus, akmeismus a futurismus. Futurismus je spojen se jménem V. V. Majakovského.

Také v ruském výtvarném umění se projevil evropské směry – realismus, impresionismus i abstrakcionismus spojený v Rusku se jménem Vasilije Vasiljeviče Kandinského.

Světovou hudbu obohatily symfonie, balety i opery řady vynikajících hudebních skladatelů, např. N. A. Rimského-Korsakova, S. S. Prokofjeva, I. F. Stravinského, S. V. Rachmaninova a dalších. V roce 1909 vystoupil v Paříži s Ruským baletem Sergej Džagilev. Seznámil západní Evropu a Spojené státy americké s tradicí ruského baletu a velmi přispěl k rozvoji moderního tance. Džagilev vystupoval i v Londýně, Berlíně a Římě. Světovou slávu si získal pěvec Fjodor Ivanovič Šaljapin. Ruské umění podporovala řada mecenášů, ve velkých ruských galeriích se objevily obrazy slavných evropských malířů. Ruská kultura této doby byla pevně spojena s evropskou kulturou, čerpala z ní inspiraci a obohacovala ji.

Po vítězství socialistické revoluce v roce 1917 se toto spojení ruské kultury se západoevropskou do značné míry přerušilo. Cílem bolševiků se stala změna duchovního světa země v duchu marxistické ideologie. Část ruské inteligence podporovala socialistickou revoluci, mnozí naopak emigrovali nebo byli k emigraci donuceni. Tím utrpěla ruská kultura velké ztráty. Sovětská vláda považovala za nejdůležitější ze všech druhů umění film, který se stal prostředkem propagandy a agitace. I tak ale vznikla některá

významná díla. V roce 1925 natočil ruský režisér Sergej Michailovič Ejzenštejn film Křižník Potěmkin. Tento film o ruské revoluci roku 1905 se zařadil k vrcholným dílům světové kinematografie především pro dokonalé použití střihu.

V literatuře patří k nejvýznamnějším díla M. A. Šolochova, M. A. Bulgakova, B. L. Pasternaka a S. A. Jesenina. V Rusku tvořila řada spisovatelů a básníků, ale ne všechna díla směla být vydána. Ve 20. letech opustil zemi Maxim Gorkij.

Nadále se rozvíjela ruská hudba. Svá díla komponovali takoví skladatelé, jako S. S. Prokofjev nebo D. D. Šostakovič.

Teprve po revoluci získaly všechny vrstvy obyvatelstva země přístup ke školnímu vzdělání. Likvidace negramotnosti se stala jedním z významných cílů sovětské moci. Docházelo však k ideologizaci veškerého vzdělání v duchu marxismu. Z moskevské univerzity muselo odejít do zahraničí mnoho profesorů, kteří nesouhlasili s politikou vlády. Mnozí z nich dále působili na evropských školách. Kvalita vzdělání se pronikavě snížila.

Ve 30. letech 20. století vzniklo velké množství vysokých škol ve větších městech celého Sovětského svazu a opět začal být kladen důraz na kvalitu vzdělání. Vznikla řada významných vědeckých prací, které obohatily světovou vědu. Byla to například díla fyziků a matematiků L. Landaua, I. V. Kurčatova, S. P. Koroljova nebo leteckého konstruktéra A. N. Tupoleva.

V roce 1931 se do SSSR vrátil Maxim Gorkij, který je považován za zakladatele socialistického realismu. Tento literární směr nadlouho ovládl tvorbu socialistických spisovatelů. V Sovětském svazu vznikla v této době řada vynikajících literárních děl. Mnoho spisovatelů se ale zaměřilo na oslavu J. V. Stalina a úspěchů při budování socialismu, jejich schematická díla neměla literární hodnotu a dnes jsou bezvýznamná.

Mezi významné hudební skladatele se zařadil i Aram Iljič Chačaturjan. V roce 1936 založil v Moskvě Igor Alexandrovič Mojsejev Mojsejevovu taneční společnost, která se věnovala interpretaci ruských lidových tanců.

V letech Velké vlastenecké války bylo hlavním úkolem kultury podporovat sebevědomí a odvahu národa v boji proti německým okupantům. Po vítězném konci války doufala sovětská kulturní obec v liberalizaci veřejného života, ale to se nestalo. S nástupem studené války se cenzura v zemi ještě prohloubila. Díla mnohých spisovatelů (např. M. M. Zoščenko nebo A. A. Achmatovové) byla tvrdě kritizována a nemohla být vydávána. Mnoho děl spisovatelů a básníků opěvovalo Stalina a vítězství SSSR ve válce. Metoda socialistického realismu se rozšířila i do dalších evropských zemí, které se dostaly do sféry vlivu SSSR a i zde vzniklo mnoho schematických děl

opěvujících Stalina a Sovětský svaz. Řada autorů nemohla dále publikovat, např. reli-
giózně zaměřeni spisovatelé. Kulturní vývoj této části Evropy se začal vzdalovat od
vývoje v západní Evropě.

Přesto vznikala díla, která oslovila svět. V SSSR to byl například román
B. L. Pasternaka Doktor Živago, jehož autor získal v roce 1958 Nobelovu cenu za
literaturu. Roku 1962 byl vydán román Alexandra Isajeviče Solženicyna Jeden den
Ivana Děnisoviče, který popisoval 24 hodin vězně ve stalinském pracovním táboře.
Román se stal literární událostí, protože se zabýval tématem, o kterém se v SSSR ne-
mluvilo ani v letech po Stalinově smrti. A. I. Solženicyn se stal držitelem Nobelovy
ceny za literaturu v roce 1970. Tuto cenu získali i Ivan Alexejevič Bunin (1933), Mi-
chail Alexandrovič Šolochov (1965) a Iosif Aleksandrovič Brodskij (1987). Také se
začala objevovat díla spisovatelů, kteří jako vojáci prošli válkou a ve svých dílech uka-
zovali cenu vítězství, chybná rozhodnutí, zbytečné ztráty životů lidí, osudy jednotlivců.
K nim patří například K. Simonov, J. Bondarev, G. Baklanov a řada dalších. Cen-
zura ale byla stále přítomná a mnohá díla nesměla být vydávána. Totéž se týkalo i zemí
socialistického tábora.

Literatura se rozvíjela ve všech zemích Sovětského svazu. V červnu 2008 přinesl
český tisk zprávu o smrti kyrgyzského spisovatele Čingize Torkuloviče Ajtmatova.
Jeho dílo bylo přeloženo do 150 jazyků a po celém světě se prodalo více než 40 milio-
nů jeho knih.²⁵

Světové jméno měl stále ruský balet. Maja Michalovna Plisecka byla považo-
vána za jednu z předních primabalerín světa. K dalším známým baletkám patřily Jeka-
těrina Maximova nebo Natalija Makarova, která tančila s Kirovovým baletem. Ně-
kteří tanečníci baletu Velkého divadla však zvolili emigraci na protest proti nedostatku
umělecké svobody v SSSR. V roce 1979 zůstali v USA jeho přední tanečníci
A. Godunov a Leonid a Valentina Kozlovovi. Bývalý tanečník Rudolf Murejev se
stal ředitelem baletu Pařížské opery. V oblasti písňové tvorby si věhlas získali Bulat
Okudžava a Vladimir Semjonovič Vysockij. V mnoha zemích hostoval (a dodnes
vystupuje) Alexandrovův soubor (Alexandrovci).

Mnohé národy SSSR získaly teprve v době socialismu psaný jazyk, což umožni-
lo uchovat národní kulturu, která by bez psané podoby mohla zaniknout a která dnes
obohacuje světovou kulturu. Vznikla i jejich moderní národní literatura.

²⁵ Čingiz Ajtmatov bude pohřben zřejmě v sobotu. Právo, 13. 6. 2008, ročník 18, č. 138, s. 3.

Ruskou kulturu mohli poměrně dobře poznat obyvatelé zemí socialistického bloku. V tehdejší Československu hostovaly divadelní soubory, divadla uváděla díla ruských i sovětských dramatiků, byla vydávána literární díla a objevovalo se mnoho filmů. Na českých středních školách se vyučovala ruská a sovětská literatura. Každoročně se konala soutěž Puškinův památník (soutěž existuje dodnes), která byla zaměřena na recitaci ruské a sovětské poezie. Ovšem svůj účel plnila pouze tam, kde žáci a studenti recitovali z vlastního zájmu. Na propagaci sovětského umění se mimo jiné zaměřoval i Svaz československo-sovětského přátelství. Po pádu socialismu zájem o ruskou kulturu poklesl. Znalost především klasické ruské literatury i mnoha děl literatury sovětské by však neměla dnešnímu kulturnímu člověku chybět.

Významně se rozvíjela i sovětská věda, především výzkum kosmu. Pronikání do kosmu se stalo i oblastí soupeření mezi SSSR a USA v době studené války. V roce 1957 vypustil SSSR do kosmu první umělou družici Země – Sputnik 1. 12. dubna 1961 obletěl poprvé Zemi sovětský kosmonaut Jurij Alexejevič Gagarin na palubě kosmické lodi Vostok 1. V současnosti se Rusko podílí spolu s USA, Japonskem, Kanadou a některými evropskými státy, které jsou členy Evropské kosmické agentury, na projektu Mezinárodní vesmírné stanice (ISS).

Po nástupu M. S. Gorbačova do čela SSSR se začaly prohlubovat i kulturní vztahy země se západní Evropou. Velký význam pro rozvoj ruské kultury mělo zrušení cenzury a politika „glasnosti“, která umožnila vyrovnat se s érou stalinismu. Vzniklo mnoho odborných publikací i literárních děl věnujících se tomuto období a zrušení cenzury umožnilo vydávání děl, která se v době socialismu vydávat nesměla. Začala být vydávána díla exilových spisovatelů, z nichž k nejvýznamnějším patří Vladimir Vladimirovič Nabokov.

Liberalizace hospodářství a s tím související ekonomický propad po roce 1990 však znamenal velké snížení objemu finančních prostředků na rozvoj vědy a kultury a chyběly i prostředky na rozvoj vzdělávání.

V roce 1990 bylo historické jádro Petěrburgu zahrnující Zimní palác a Ermitáž zapsáno do Seznamu světového přírodního a kulturního bohatství UNESCO. Na tomto prestižním seznamu lze nalézt i chrám Vasila Blaženého v Moskvě, Trojicko-sergijevskou lávru ve městě Sergijev Posad a o zápis se dále uchází řada dalších významných památek. V roce 1993 byl zahájen projekt partnerství UNESCO a Velkého divadla v Moskvě, který měl pomoci divadlu zůstat hlavním centrem interpretačního umění v Rusku, protože nedostatek financí se dotkl i této tradiční světové scény.

Bližšímu poznání ruské kultury napomáhá stále větší příliv turistů do této země. Rusko může nabídnout slavná muzea, obrazové galerie a množství skvostných stavebních památek. V určitých historických obdobích se sice kulturní styky Ruska a západní Evropy výrazně oslabily, přesto ale můžeme říci, že ruská kultura je neoddělitelnou součástí evropské, v níž zanechala nesmazatelné stopy.

V současné době, kdy již neexistuje politická bariéra mezi Ruskem a západní Evropou, by nic nemělo bránit vzájemnému poznání a kulturní spolupráci, což by mělo přispět k obohacení obou stran. Ani v této oblasti se však nevyhneme předsudkům, které mají původ v minulosti. Některé encyklopedie věnované kultuře Rusko do velké míry opomíjejí a zabývají se především západní Evropou. Podle průzkumu nezávislého centra Levada má 15 % obyvatel Ruska strach z vpádu cizí kultury do své země. V západní kultuře vidí hrozbu pro ruský způsob života a tradice.²⁶

Po pádu železné opony se země otevřela i světové architektuře. V dnešním Rusku tak působí i řada významných západních architektů. V Moskvě a Dubaji mají být postaveny první mrakodrapy s rotujícími podlažními na světě. Navrhl je David Fisher, italský architekt původem z Izraele.²⁷ V Chanty-Mansijsku, centru oblasti, kde se těží 75 % ruské ropy, má věhlasný architekt Norman Foster postavit mrakodrap vysoký 280 metrů a slavný nizozemský architekt Erick van Egeraat stejně vysoké hotelové a obchodní centrum.²⁸

S politickou a ekonomickou stabilizací Ruska po roce 2000 se začala výrazně rozvíjet i kultura. Z hlediska veřejných aktivit lze v posledních osmi letech hovořit o největším rozmachu kultury od vzniku Ruské federace. Řada kulturních akcí se stala událostmi mezinárodního významu. Jedná se například o Moskevské bienále výtvarného umění, Moskevský knižní festival nebo Fotografické bienále. O Rusko se zajímají světové kulturní instituce, především však o Moskvu a některá další velká města. V Rusku vznikla řada nových divadel, výstavní prostory, filmové kluby i nové festivaly. Za posledních dvacet let vyrostla generace schopných manažerů, které kultura pro svůj rozvoj rovněž potřebuje.

Na druhé straně se do ruské kultury promítají jevy, které neslouží jejímu rozvoji. Dochází k určité politizaci kultury a zvyšování vlivu ruské pravoslavné církve v této oblasti. Ta odmítá pronikání západních vlivů do ruské kultury. Za posledních osm let se zvýšil počet útoků různých patriotických společenských organizací na různé kulturní

²⁶ *Sympatický jogín, fotograf a prezident*. EURO, 14. 7. 2008, č. 29, s. 75.

²⁷ *Tančící mrakodrap*. EURO, 14. 7. 2008, č. 29, s. 15.

²⁸ *Sympatický jogín, fotograf a prezident*. EURO, 14. 7. 2008, č. 29, s. 75.

jevy a došlo i k soudním perzekucím proti některým akcím. Soudní proces vyvolala např. výstava Zakázané umění v Sacharovově centru, která proběhla v roce 2008. V roce 2007 byla za účasti tehdejšího ministra kultury Alexandra Sokolova zadržena část exponátů pro výstavu ruského umění v Paříži, protože by podle politiků poškodily obraz Ruska v zahraničí. Jednalo se například o obraz Éra milosrdenství od výtvarné skupiny Modré nosy. V roce 2006 byl podniknut fyzický útok na významného galeristu Marata Guelmana, při kterém byla zdevastována výstava gruzínského malíře v jeho galerii.²⁹

Patrioticky zaměřená skupina Naši ostře vystupuje například proti dílům V. G. Sorokina a V. O. Pelevina, ve kterých vidí pornografii a nedostatek ruské pravoslavné duchovnosti. Sílí proudy prosazující program duchovně nezávadné ruské kultury, která navazuje na tradiční vlastenecké hodnoty. Její představitelé se sdružují kolem týdeníku Litěraturnaja gazeta a mají podporu u mnohých politiků. „*Sílící protizápadní hysterie v Rusku zasáhla i do umění a hlavní roli přitom hraje církev. Ruské umění je ironické. Je to naše tradice. A právě to se vládě ani církvi nelíbí*“, říká Marat Guelman.³⁰

Přes tyto negativní jevy se ale v dnešní ruské kultuře objevuje mnoho nového. Rozvíjí se literatura všech žánrů. Mezi nejúspěšnější ruské prozaiky současnosti patří Viktor Olegovič Pelevin, Vladimir Georgejevič Sorokin či Viktor Vladimirovič Jerofejev. V. O. Pelevin je autorem povídek a románů, které byly přeloženy do mnoha jazyků. K nejznámějším dílům patří Život hmyzu, Čapaje, Pustota a Generation P. Poslední kniha V. G. Sorokina Den opričnika z roku 2006 se stala literární událostí roku. Sorokinova díla jsou rovněž velmi často překládána do mnohých světových jazyků. Kromě povídek a románů píše tento autor i divadelní hry a filmové scénáře. Známostí autorkou stovky detektivních románů, z nichž mnohé byly zfilmovány, je Darja Arkad'jevna Doncova.

Rozvíjí se i ruská kinematografie. V různých městech světa se konají přehlídky ruských filmů a ruský filmový trh se stává přitažlivým i pro zahraniční filmový průmysl. Značné renomé doma i v zahraničí získal dramatik, režisér a herec Jevgenij Valerjevič Griškovec. Bývá zařazován mezi představitele sentimentálního a experimentálního

²⁹ Glanc, T. Pár jednotlivostí z ruské kultury 2000–2008. [online]. 9. 6. 2008. [cit. 31. 3. 2009]. Dostupný z <<http://www.ruskodnes.cz/index.php?page=clanek&id=827>>

³⁰ Kimmelman, M. Země, kde se už i umělci začínají bát. [online]. 3. 12. 2007. [cit. 31. 3. 2009].

Dostupný z <http://zahranicni.ihned.cz/c3-22535560-003000_d-zeme-kde-se-uz-i-umelci-zacinaji-bat>

divadla. K významným režisérům patří Kirill Serebrennikov, který inscenuje hry v nejvýznamnějších moskevských divadlech. Známymi režiséry jsou rovněž Oxana Byčkova, Alexandr Kasatkin, Fjodor Bondarčuk nebo Nikita Michalkov, který režíroval oskarový film Unaveni sluncem.

K nejlepším ruským filmům posledních let např. Putování s domácími zvířaty režisérky Věry Storoževove nebo drama Nikdy mě neopustíte Ally Surikovove, režisérky, scénáristky a spisovatelky, národní umělkyně Ruské federace.

Z mnoha známých herců můžeme jmenovat Olgu Kabo nebo Borise Georgjeviče Něvzorova. Státní cenu získala v roce 2008 herečka Alisa Brunovna Frejndlich za ztvárnění postav z děl slavných ruských klasiků. V českém filmu Anglické jahody ztvárnil roli sovětského vojáka Alexej Igorjevič Bardukov.

Velkou popularitu mají v ruské společnosti osobnosti z oblasti šoubyznysu. K nejznámějším patří Alla Borisovna Pugačeva. V roce 2000 se objevila na ruské hudební scéně skupina Tatu, kterou tvoří Julia Olegovna Volkova a Jelena Sergejevna Katina. Skupina získala popularitu i za hranicemi Ruska.

Světový věhlas si získal jeden z nejvýznamnějších tanečníků současnosti Michail Nikolajevič Baryšnikov, který se nejprve věnoval klasickému baletu a posléze nejnovějším tanečním trendům.

V Rusku pořádají koncerty i nejvýznamnější světoví umělci a hudební skupiny. Velkou popularitu mají i koncerty českých zpěváků, kteří zde opakovaně vystupují. Jsou to především Karet Gott a Helena Vondráčková.

Ruská kultura v posledních dvaceti letech výrazně prohloubila vztahy se světovou kulturou a tento trend bude do budoucna určitě pokračovat. Negativní dopad na ruskou kulturu ale může mít šíření západní masové kultury, která nemá vždy dobrou úroveň, i zásahy ruských politiků do kulturní oblasti, které mohou vést i k omezení jejího svobodného rozvoje.

3 Historické vztahy západní Evropy a Ruska od vstupu Ruska do velmocenské politiky v 18. století do rozpadu SSSR v roce 1991 a nástin vývoje Ruska v transformačním období

Pokud se v této práci chceme zabývat možnostmi spolupráce Ruska a zemí Evropské unie, případně teoretickou možností vstupu této země do evropských struktur, musíme se alespoň stručně věnovat vztahům Ruska a evropských zemí od jeho vstupu na evropskou politickou scénu jako velmoci v 18. století. Dnešní vztahy obou stran jsou natolik zatíženy mocenskými konflikty z minulosti, že i dnes se v jejich vztazích projevuje nepochopení, nedůvěra, obavy a předsudky proti možnosti vzájemné spolupráce. Bez znalosti minulosti se dnešní vztahy Ruska a dalších evropských zemí pochopit nedají a bez poučení se z minulosti se nemohou vytvořit vztahy založené na důvěře a spolupráci.

3.1 Vzestup Ruska za vlády Petra Velikého na přelomu 17. a 18. století

Středověké Rusko pod nadvládou Tatarů stálo na okraji zájmu evropských zemí. Jeho cesta mezi evropské velmoci začíná porážkou Tatarů a dokončením expanze uvnitř Ruska v 16. století.

Po pádu Cařihradu roku 1453 se tato země stala centrem pravoslaví a cítila se být dědicem byzantské říše. Snaha ovládnout bývalá území Byzance byla jedním z cílů ruské politiky. Ovšem bez přístupu k mořím zůstávalo Rusko vnitrozemskou zemí, a to mělo vliv na jeho politický význam i hospodářský rozvoj. Situace se změnila po nástupu Petra Velikého (1689–1725) k moci. V tzv. Severní válce v letech 1700–1721 získal pro zemi přístup k Baltskému moři a zaměřil se na modernizaci hospodářství a posílení vojenské moci Ruska. K modernizaci však došlo jen v některých odvětvích; na venkově zůstalo zachováno nevolnictví a příliš úzká vrstva měšťanstva se nestala silou, která by mohla urychlit hospodářský rozvoj země, jako tomu bylo v západní Evropě. Od samého počátku vstupu Ruska na evropskou politickou scénu se projevuje rozpor mezi jeho politickými ambicemi a hospodářskou zaostalostí, což má často negativní dopad na realizaci jeho cílů.

V letech 1710–1711 vedl Petr Veliký válku s Osmanskou říší, která dobyla v minulosti byzantské území a tato válka předurčila směr ruské expanze v dalších stáletích. Stejně důležité jako přístup k Baltskému moři bylo ovládnutí části pobřeží Černého moře Kateřinou Velikou, která vládla v letech 1729–1796. Získáním přístupu k mořím se Rusko stalo zemí, která začala hrát významnou roli v evropské politice.

3.2 Vztahy evropských velmocí v 18. století

V 18. století zažívá také Anglie nebyvalý hospodářský rozmach a politický vzestup. Postupně se stává největší námořní velmocí světa a cílem její politiky je budování koloniální říše v zámoří. V evropské politice se zaměřuje na rovnováhu sil, aby zabránila vzestupu jakékoli kontinentální velmoci natolik, že by mohla ohrozit její postavení na moři. Je liberálním, právním a ústavním státem s vysoce rozvinutým hospodářstvím. Velmocenský vzestup Ruska sleduje od počátku s nedůvěrou a spíše se mu snaží zabránit.

18. století je stoletím velkých válečných konfliktů mezi evropskými zeměmi. K největším patří Severní válka Ruska se Švédskem a jeho spojenci v letech 1700–1721, válka o dědictví španělské (1701–1713), která vedla k posílení moci Anglie a značnému oslabení velmocenského postavení Francie, válka o dědictví polské (1733–1735), válka o dědictví rakouské (1740–1748), v jejímž průběhu došlo ke dvěma válkám o Slezsko a Sedmiletá válka, která končí roku 1763 ztrátou Slezska ve prospěch Pruska. Tato válka znamenala počátek velmocenského vzestupu nepříliš významného Pruska. Od vstupu mezi evropské velmoci se poměrně slabé Prusko opíralo o Rusko a poskytovalo mu podporu v jednáních mezi velmocemi.

Politika Anglie směřovala především proti Francii, protože právě ta by bývala mohla ohrozit její postavení na moři. Neúspěch Francie ve válce o dědictví španělské znamenal nejen oslabení jejího velmocenského postavení, ale i prohloubení hospodářských a politických problémů v zemi, které nakonec vyvrcholily ve francouzské revoluci roku 1789.

Anglie v tomto století rozšířila svou koloniální říši o Kanadu a posílila svůj vliv v Indii. Ovšem v 70. letech 18. století vystupují její kolonie v Severní Americe s Prohlášením nezávislosti a oporu hledají u Francie. Podpora Ameriky vedla k ještě větším problémům ve vnitřní politice Francie a přiblížila vypuknutí revoluce v roce 1789.

Také Rusko se účastní všech evropských konfliktů a vstupuje do četných koalic, které v průběhu válek vznikají. V častých změnách koalic však existují určité pevné body: nepřátelství Anglie a Francie, francouzská podpora Osmanské říše, nepřátelství Rakouska a Pruska a podpora Pruska Ruskem. Rusko se zaměřuje na oslabení Osmanské říše, která se rozkládá na území bývalé Byzance a ovládá národy Balkánu, kde proto dochází k tomu, že část obyvatelstva přijala islám. To má své dopady i v dnešní době, mimo jiné v otázce Kosova. V 18. století se Rusko zaměřilo především na oslabení této

říše. Rusko-turecké války se táhnou celým 18. a 19. stoletím a Rusko stále podporuje snahu pravoslavných zemí jihovýchodní Evropy o získání nezávislosti. Jeho cílem je také ovládnutí Zakavkazska v asijské části země, kam by se mohla dostat přes Indii i Anglie.

Ve válkách proti Osmanské říši se stalo evropskou velmocí Rakousko. Porážka Turků u Vídně roku 1683 znamenala počátek rozvratu Osmanské říše. Francie jako spojenec této říše představovala pro Rakousko nepřátelskou zemi. Trvající rivalita mezi oběma německými zeměmi – Rakouskem a Pruskem oslabovala obě země.

Nejednotnost polské šlechty, neschopnost společně řešit závažné problémy země včetně nástupnictví na polský trůn po smrti Jana Sibirského roku 1697 a občanská válka, kdy část šlechty hledala spojence v Rusku a část v Osmanské říši, vedly v 18. století ke trojímu dělení Polska mezi velmoci. V letech 1772, 1793 a 1795 bylo Polsko opakovaně děleno mezi Rakousko, Prusko a Rusko, takže jako samostatný stát přestalo existovat. Snaha o úplnou asimilaci Poláků mocenskými prostředky ze strany Ruska zatěžuje rusko-polské vztahy i v dnešní době.

Ve válkách s Osmanskou říší se Rusko pokusilo ovládnout Valašsko a Moldavsko, protože ovládnutím této oblasti by si otevřelo cestu k dobytí Konstantinopole. Proti tomu se stavěly ostatní evropské velmoci, především Rakousko a Francie. Třetí rusko-turecká válka v letech 1735 – 1739, která skončila mírem v Küçük – Kejnardži, znamenala pro Rusko ovládnutí ústí Donu, Dněpru a Bugu a získání možnosti volného průjezdu černomořskými úžinami.

Vnitřní rozklad Osmanské říše se koncem 18. století výrazně prohlubuje a všechny evropské mocnosti se snaží o získání co největšího vlivu v oblasti. Velkou evropskou otázkou se stává budoucí osud této říše, osud tureckého obyvatelstva, postavení netureckých menšin, národní státy pro jižní Slovany, Řeky a Armény. Mnohé z těchto problémů jsou vyřešeny až ve 20. století, mnohé nejsou vyřešeny dodnes – například vztahy mezi národy Balkánu po rozpadu Jugoslávie jsou minulostí velice zatíženy a stanoviska velmocí k řešení vzniklých problémů opět ovlivňují jejich mocenské zájmy z minulosti.

Dějiny 18. století nám ukazují, že cílem politiky všech evropských velmocí byla expanze, sledování výhradně svých zájmů a snaha zabránit v expanzi ostatním. Spojenectví jsou krátkodobá a rychle se rozpadají. Problémy v mezinárodních vztazích, které přineslo 18. století, přesahují do století devatenáctého.

3.3 Evropa v 19. století

V 19. století se ještě více zvýšila váha Anglie v mezinárodních vztazích, což bylo důsledkem jejího neobyčejně silného hospodářského postavení. Její moc se opírala o velkou koloniální říši. Francouzská revoluce v roce 1789, poprava Ludvíka XVI. a likvidace francouzské šlechty jako vládnoucí vrstvy vedly k dalšímu oslabení francouzského vlivu v Evropě. O obnovení velmocenského postavení se snažil Napoleon Bonaparte. Na vrcholu své moci roku 1808, v době spojení s Ruskem, se snažil sjednotit celou Evropu proti Anglii, která byla ve válečném stavu jak s revoluční, tak i s napoleonskou Francií. Jeho snaha o hegemonii v Evropě, která vedla v roce 1812 i k napadení Ruska a jeho porážce ruskou armádou, proti němu postavila celou Evropu. V bitvě národů roku 1813 u Lipska je poražen a jeho éra končí roku 1815 porážkou u Waterloo. Vídeňský kongres v roce 1815 pak určil podobu Evropy, která v podstatě vydržela až do 1. světové války. Svatá aliance evropských zemí pak měla potlačit každé revoluční hnutí v Evropě.

V tomto století je základním problémem evropské politiky Osmanská říše, která je mocenským vakuem a cílem expanze všech evropských zemí. Velmoci očekávaly, že její rozpad vyvolá válku o dědictví a nechtěly dopustit, aby některá z nich získala příliš velký vliv.

Značný vliv na Balkáně mělo právě Rusko. Ačkoliv se jako člen Svaté aliance podílelo na potlačení revolučního hnutí v Evropě v roce 1830 i v roce 1848, na Balkáně všemožně podporovalo snahy jižních Slovanů osvobodit se z turecké nadvlády. Sledovalo tím jednak podporu pravoslavných národů na Balkáně, jednak svůj cíl – dostat se ke Středozemnímu moři. V letech 1806–1878 proběhly další čtyři rusko-turecké války. Předchozí válka v letech 1787–1792 Osmanskou říši velmi oslabil, ale Rakousko napomohlo jejímu zachování proti Rusku. V průběhu válek získalo autonomii Srbsko a postavilo se do čela národních hnutí proti Turecku a později i proti Rakousku.

Anglie, Francie i Rusko se postavily za Řeky, kteří povstali proti turecké nadvládě. Po rusko-turecké válce (1828–1829) získalo Řecko samostatnost. Rusko získalo právo volného obchodu v Osmanské říši a protektorát nad Moldavskem, Valašskem a Srbskem, Anglie vliv v Řecku. Spojencem Osmanské říše se stalo Rakousko. Dominantní postavení Ruska na Balkáně vyvolalo snahu evropských velmocí zvrátit tento stav. V Krymské válce Ruska s Osmanskou říší podpořily Turecko. Válka v letech 1853–1856 ukázala hospodářskou slabost Ruska a skončila jeho porážkou. Rusko bylo vytlačeno z Balkánu, kde se zvýšil vliv západních mocností. Tato porážka vedla k řadě

vnitřních reforem v zemi. Roku 1861 bylo zrušeno nevolnictví, které předtím nedovolovalo výraznější rozvoj zemědělství.

Do situace na Balkáně zasáhlo Rusko opět v letech 1877–1878. S podporou Rakouska-Uherska vyhlásilo Turecku další válku, během níž došlo k povstání některých národů Balkánu. Sanstefanskou mírovou smlouvou v roce 1878 musela Osmanská říše uznat nezávislost Rumunska, Srbska, Černé Hory a autonomii Bulharska pod ruským protektorátem. Rusko-turecké války tak umožnily národům pod tureckou nadvládou získat samostatnost. Velmi dobré rusko-srbské vztahy v současnosti mají svůj původ rovněž v historii. V Rusku viděly oporu i slovanské národy habsburské monarchie, ze které se roku 1867 stalo Rakousko-Uhersko. Ani Rakousko, ani Maďarsko však nemělo řešit postavení dalších národů monarchie. U slovanských národů se objevila myšlenka panslavismu. Ovšem tyto národy si neuvědomovaly, že carská politika se ve vztahu k menšinám od rakouské neliší.

V poslední čtvrtině 19. století vstupuje na evropskou politickou scénu nová velmoc. Roku 1871 vyhlásil kancléř Otto von Bismarck ve Versailles německé císařství. Německo se začalo velice rychle modernizovat, industrializace mění jeho charakter a vytváří se moderní, dobře vyzbrojená armáda, které má sloužit i bitevní loďstvo. Vztahy mezi dosavadními velmocemi se začínají rychle měnit. Končí tradičně dobré prusko-ruské vztahy. Jednak se expanze Německa střetla s ruskými zájmy na Balkáně a ve střední Asii, jednak se jeho rychlá industrializace stala hrozbou pro stagnující ruské hospodářství.

Anglie zpočátku nevnímala protestantské, rychle se modernizující Německo jako hrozbu pro své politické ambice. Očekávala, že bude protiváhou Rakouska-Uherska a Ruska, což by odpovídalo její snaze o udržení rovnováhy v Evropě. Teprve výstavba německého bitevního loďstva a plány na expanzi do oblasti anglických zájmů, kterou se v 19. století stala Afrika, způsobila růst nepřátelství k této zemi. Zápas o Afriku, kde proti sobě stály jako rivalové Anglie, Francie a Německo, prohloubila vzájemné rozpory. Anglie, která se v roce 1856 po Krymské válce stáhla do izolace a věnovala se výstavbě své koloniální říše, se v posledních desetiletích 19. století vrátila do evropské politiky a rostoucí moc Německa vedla postupně k její orientaci na Francii a Rusko.

Francie dokázala za 2. císařství pod vládou Napoleona III. (1852–1870) překonat omezení daná vídeňským kongresem a i ona se snažila zvětšit svou koloniální říši a podporovala mladá národní hnutí v Evropě. Její porážka v německo-francouzské válce v letech 1870–1871 znamenala pád 2. císařství. Vyhlášení německého císařství roku 1871 ve Versailles vnímala jako akt nepřátelství. Protože Bismarck se jí od počátku

snažil izolovat a v roce 1875 jí dokonce hrozil novou válkou jako reakcí na obnovení vojenské síly této země, začíná se sblížovat s Ruskem a Anglií. V letech 1892–1894 se vytvořilo spojení Ruska a Francie proti Německu.

Vztah Německa k Osmanské říši je veden snahou o expanzi do této oblasti zájmu všech ostatních velmocí. Výstavbou bagdádské dráhy posílilo svůj vliv v říši. Ještě v letech 1877–1878 v době osmé rusko-turecké války má Osmanská říše podporu Anglie a Francie. Na Berlínském kongresu roku 1878 pak velmoci donutily vítězné Rusko stáhnout se z Balkánu. Po sblížení s Německem ztrácí Osmanská říše podporu obou velmocí. Německo a Rakousko-Uhersko uzavřely roku 1879 spojeneckou smlouvu, ke které roku 1882 přistupuje Itálie. Vzniká Trojspolek. Spojenecká smlouva Ruska a Francie z roku 1884 je základem Dohody.

V Rusku nastartovala porážka v Krymské válce a zrušení nevolnictví proces industrializace, ale industrializace bez politických práv a svobod vedla k radikalizaci situace v zemi.

3.4 Politika evropských velmocí ve 20. století

20. století začíná řadou vážných politických krizí, které zvyšují napětí v Evropě. Stupňuje se agresivita Německa a jeho snaha o získání rozhodující moci mezi evropskými velmocemi. Ještě na začátku 20. století hledá Anglie spojence proti Rusku a roku 1902 uzavírá smlouvu s Japonskem, které vede protiruskou politiku. První marocká krize v letech 1905–1906, vyprovokovaná Německem, měla odradit Francii od srdečné dohody s Anglií v roce 1904 o koloniích v severní Africe. V roce 1907 přistupuje Anglie ke spojení Ruska a Francie.

Revoluce v Rusku v roce 1905 vedla k oslabení jeho velmocenského postavení. V bosenské anekční krizi roku 1908 couvlo před německou hrozbou války. Druhá marocká krize (1911) hrozila válkou mezi Francií a Německem. Německo se stáhlo až po varování Anglií. Na počátku století se také musela Osmanská říše stáhnout ze severní Afriky. V první balkánské válce v letech 1912–1913 byla tato říše vyhnána i z Evropy. Prohlubuje se nepřátelství Srbska k Rakousku-Uhersku. Katolické Chorvatsko se sblíží s Německem.

28. června 1914 dochází v Sarajevu k atentátu na Ferdinanda d'Este. Německo využilo srbsko-rakouského konfliktu k rozbití Dohody. Jeho vstupem do konfliktu začíná 1. světová válka, která probíhá v letech 1914–1918.

Vojenské neúspěchy a kritická hospodářská situace v Rusku vedla k vítězství socialistické revoluce v zemi v listopadu 1917. Mírem v Brestu Litevském vystoupila ze-

mě z války. Vstup Spojených států do války v roce 1917 přinesl zvrát situace ve prospěch Dohody. V roce 1918 končí 1. světová válka porážkou Německa, Rakouska-Uherska, Bulharska a Osmanské říše. Rozpadem Rakouska-Uherska a Osmanské říše se zcela změnily geografické poměry v Evropě. Mírové smlouvy s poraženými zeměmi záhy vedly ke snahám o revizi hranic. Nově vzniklé Československo a Polsko se staly státy s velkými menšinami. Polsko se okamžitě začalo snažit o jejich asimilaci a dostalo se do konfliktů se sousedy kvůli nárokům na změnu hranic.

Socialistická revoluce v Rusku vedla k tomu, že se na základě Deklarace práv národů Ruska oddělily Litva, Estonsko, Lotyšsko a Finsko. Snahy ostatních neruských národů byly zastaveny. Koncem roku 1918 vypukly revoluce v Německu, v Rakousku a v Maďarsku. Po vzoru Ruska došlo k pokusům o ustavení tzv. republik rad v Maďarsku, v Bavorsku a na Slovensku. Rozhodující roli v těchto republikách měly, stejně jako v Rusku, rady pracujících – sověty. Republiky rad byly poraženy a Leninův pokus pomoci německé revoluci zastavilo Polsko porážkou Rudé armády v roce 1920.

Snaha o porážku socialismu v Rusku vedla k rozsáhlé intervenci proti němu. V zemi došlo k občanské válce. Poslední boje skončily v roce 1922 na Dálném východě. V tomto roce vznikl Svaz sovětských socialistických republik, formálně konfederace nezávislých států, ve skutečnosti ovládaná Ruskem. Obavy kapitalistických zemí z šíření socialismu ve válkou zničené Evropě vedly k vytvoření tzv. sanitárního kordonu kolem SSSR a k mezinárodní politické i hospodářské izolaci země.

Socialistická revoluce a existence SSSR byly hlavní příčinou relativně mírného přístupu velmocí k poraženému Německu, kde existovala možnost revoluce. Slušné mírové podmínky ale nezmiřnily rozhořčení této země nad porážkou, se kterou se nikdy nesmířila, a do budoucna vedly k poměrně rychlé obnově německé síly a dalšímu velmocenskému vzestupu.

Spojené státy americké, které se bez většího zájmu Evropy staly velmocí, se sice po válce stáhly z Evropy, ale přesto ovlivňovaly situaci na tomto kontinentu v duchu anglické politiky udržování rovnováhy. Z největšího dlužníka se stal věřitel řady zemí. Francie trvala na německých reparacích, aby mohla splácet úvěry Spojeným státům americkým. Ty hospodářskou pomocí Německu umožnily placení reparací a výrazně pomohly oživení poválečné ekonomiky této země.

V důsledku porážky Německa a rozpadu Rakouska-Uherska a Osmanské říše po roce 1918 se staly vedoucími mocnostmi Evropy Velká Británie a Francie. Francie hledala spojení za Rusko v Malé dohodě (ČSR, Polsko a Rumunsko), ale ta nebyla stabil-

ní. Již v roce 1934 od ní odpadá Polsko a přiklání se na stranu Německa, kde doufá najít oporu pro své územní požadavky vůči SSSR.

Velká Británie, která nadále chtěla dosáhnout rovnováhy v Evropě, podporovala Německo jako protiváhu socialistickému Sovětskému svazu. Předpokládala možnost budoucího konfliktu mezi oběma zeměmi, který by mohl vést k posílení jejího vlivu a obnově velmocenského postavení.

Německo mělo v době tzv. Výmarské republiky velké hospodářské problémy, které se dařilo překonávat velmi pomalu. Radikalizovala se zde silná komunistická strana i krajní pravice, kterou představovala Hitlerova NSDAP, jejíž ideologií se stal fašismus. Ten se objevil v roce 1922 v Itálii. Základem německého fašismu se stala teze o nadřazenosti germánské rasy nad ostatními a snaha odčinit porážku v 1. světové válce a vytvořit Velkoněmeckou říši. V roce 1933 se stal Adolf Hitler říšským kancléřem a začal uskutečňovat své plány. Rostlo napětí mezi Německem a Sovětským svazem.

Velká Británie, USA a Francie nezaujaly vyhraněnou pozici proti německému fašismu. V roce 1935 uzavřela Francie smlouvu s ČSR a SSSR o vzájemné pomoci v případě napadení, ale zároveň se společně s Anglií snažila příliš se nestavět proti německé politice.

Sovětský svaz dosáhl v roce 1922 v Rapallu mezinárodní uznání sebe sama některými evropskými zeměmi a vymanil se z mezinárodní izolace. Vstoupil do Společnosti národů a ve 30. letech začal hlásat politiku kolektivní bezpečnosti proti fašismu. Stalin se snažil o rychlou modernizaci země a hledal nutné zdroje. Ty se měly zčásti získat kolektivizací zemědělství, která byla dokončena roku 1931 a která vedla k naprostému ožebračení ruského venkova. V komunistické straně došlo k rozsáhlým čistkám a ty proběhly i v ruské armádě. Většina velitelů na všech úrovních byla odstraněna, mnozí i fyzicky likvidováni. Čistky se nevyhnuly ani kulturní a vědecké oblasti, ani nekomunistům a cizincům. Začaly vznikat gulagy. V roce 1938 byl Sovětský svaz čistkami velmi oslabený a armáda ztratila bojeschopnost. Zahraniční politika SSSR se orientovala na spojenectví s evropskými mocnostmi, které mu ale příliš nedůvěřovaly a se spojenectvím váhaly. Stalin uvažoval i o orientaci na Německo.

Evropské země dopustily obsazení Rakouska Hitlerem i Mnichovskou dohodu, v jejímž důsledku muselo Československo odstoupit v roce 1938 Německu svá pohraniční území. Tím skončila platnost smlouvy mezi ČSR, Francií a SSSR.

Ve 30. letech prohlásil lord Lloyd George: „*Ponecháme Japonsku svobodu akcí proti SSSR. Ať rozšíří korejsko-mandžuskou železnici až k Severnímu ledovému oceánu.*“

*nu a zabere jihovýchodní část Sibíře. My otevřeme prostor pro Německo na východ a tím mu zajistíme tak potřebnou možnost expanze“.*³¹

Oboustranná nedůvěra mezi SSSR a ostatními zeměmi se prohlubovala. 23. 8. 1939 podepsal Sovětský svaz s Německem dohodu o neútočení. Tím se pro danou chvíli vyhnul riziku konfliktu s touto zemí. V tajné doložce byly vymezeny zájmové sféry obou zemí. 28. 9. 1939 napadl Hitler Polsko. Začala druhá světová válka. SSSR a Německo si rozdělily Polsko, Sovětský svaz napadl Finsko, připojil ke svému území Litvu, Lotyšsko a Estonsko, Besarábii a Severní Bukovinu. Hitler se v letech 1939–1941 zmocnil skoro celé Evropy. Sovětský svaz se v prosazování svých geopolitických zájmů stal pokračovatelem carského Ruska a nesmírně zklamal levicové síly v Evropě, které předpokládaly u socialistické země boj proti Německu. Při jednáních Molotova, sovětského ministra zahraničí, 12. a 13. 11. 1940 v Berlíně, vznesl SSSR požadavky na další rozdělení Evropy. Hitler si uvědomil, že tato země stojí v cestě jeho plánům a dokončil již připravovaný plán útoku na SSSR. 22. 6. 1941 vstoupila německá vojska na sovětské území.

Teprve tato situace přinutila USA, Velkou Británii a Sovětský svaz ke společnému boji proti Hitlerovi. Porážka německých vojsk u Moskvy v zimě 1941 a u Stalingradu na počátku roku 1942 způsobila obrat ve vývoji války. Spojenci podpořovali SSSR dodávkami surovin i techniky, ale rozhodující pro porážku Hitlera byla statečnost obyčejných ruských lidí, kteří velice draze zaplatili za Stalinovy chyby a jeho neprozíravost i za omyly svých vojevůdců. Cenou byly životy 20 milionů lidí. Válka v Evropě skončila 8. 5. 1945 bezpodmínečnou kapitulací Německa.

Postupimská konference na přelomu července a srpna 1945 rozhodla na základě jednání státníků během války o podobě poválečné Evropy. 2. září 1945 kapitulovalo Japonsko. Pod vliv Sovětského svazu se dostaly země střední a východní Evropy i oblast Balkánu s výjimkou Řecka. SSSR prosadil v tomto prostoru svou politiku a sociální řád, aniž by vzal v úvahu tradice těchto zemí a jejich názory na svou další budoucnost. Neschopnost Stalina akceptovat jakoukoli odlišnost názorů vedla již v roce 1948 k roztržce s Jugoslávií, která chtěla vést nezávislou politiku. Boj SSSR proti této zemi se projevil ve všech zemích socialistického tábora a byl i jednou z příčin politických procesů v 50. letech, které končily i popravami do té doby vlivných komunistických funkcionářů i dalších lidí. Důvěra těchto národů k Sovětskému svazu začala upadat. Do sovětské sféry vlivu se dostala i část Německa, kde jako reakce na spojení

³¹ Naročnickaja, N. *Rusko a jeho místo ve světě*. Ottovo nakladatelství, Praha, 2006, s. 115.

okupačních zón USA, Velké Británie a Francie vznikla v roce 1949 Německá demokratická republika.

Západní Evropě pomohly Spojené státy americké Marshallovým plánem překonat hospodářský rozvrat. Francie a Spolková republika Německo dokázaly překonat nepřátelství a jejich spolupráce se stala základem hospodářské i politické integrace, z níž vznikla dnešní Evropská unie. SSSR a tím i socialistické země Marshallův plán z politických důvodů odmítly. V lednu 1949 došlo k založení Rady vzájemné hospodářské pomoci, která měla být socialistickou ekonomickou integrací. Ta však zůstala na úrovni dvojstranných obchodních dohod mezi členskými státy. Na prvním místě poválečného rozvoje socialistických zemí stál v souladu s požadavky SSSR rozvoj těžkého průmyslu, a to i tam, kde k tomu nebyly podmínky. Zaostával rozvoj spotřebního průmyslu. Plánované hospodářství neumožňovalo rychle reagovat na nové podněty a situace. Země RVHP začaly rychle zaostávat za zeměmi západní Evropy.

Spojenectví velmocí se po druhé světové válce rozpadlo a svět se již v 50. letech ocitl ve studené válce mezi Východem a Západem. Několikrát se objevilo nebezpečí vzniku další světové války, například v době Korejské války (1950–1953) nebo za Kubánské krize (1962). USA a další země založily již roku 1949 vojenský pakt Severoatlantickou alianci, země Východu Varšavskou smlouvu. Docházelo ke stupňování tempa zbrojení a zvyšování vojenských výdajů na obou stranách. Rovnováha mezi oběma velmocemi (USA vs. SSSR) byla založena na vlastnictví jaderných zbraní a strachu z jejich použití.

Po Stalinově smrti (1. 3. 1953) se poněkud změnila politika SSSR vůči socialistickým zemím, byly odsouzeny Stalinovy metody pronásledování politických odpůrců a politické procesy. V Maďarsku a Polsku se v roce 1956 velice výrazně projevila nespokojenost se socialistickou cestou rozvoje společnosti. Situace v Maďarsku hrozila odpadnutím země od socialistického bloku. V listopadu 1956 byl tento pokus zlikvidován sovětskými vojsky. Vojensky byl potlačen i pokus o tzv. „socialismus s lidskou tváří“ v roce 1968 v Československu. V roce 1980 vystoupila proti socialismu polská Solidarita.

Spojené státy americké prováděly politiku zadržování socialismu, která vedla k podpoře každého režimu, který bojoval proti socialismu, i když neměl s demokracií nic společného. V roce 1963 došlo k roztržce mezi SSSR a Čínou. Hospodářské reformy prováděné N. S. Chruščovem nepřinesly očekávané výsledky. Sovětský svaz nadále hospodářsky zaostával za zeměmi Západu. Stagnace se ještě prohloubila po nástupu L. I. Brežněva do čela země v roce 1964. Soupeření s USA se projevovalo získáváním

vlivu obou zemí v rozvojovém světě a snahou těchto zemí o získání světovlády. V roce 1979 vstoupila sovětská vojska do Afghánistánu. To přerušilo proces politického uvolňování probíhajícího v Evropě. SSSR se ocitl v mezinárodní izolaci, USA začaly podporovat afghánské mudžahedíny. I v SSSR se formovala opozice proti politice vlády.

Úpadek hospodářství a neřešené problémy v sociální oblasti i mezinárodní izolaci SSSR se pokusil řešit Michail Sergejevič Gorbačov, který se postavil do čela země roku 1985.

3.5 Nástup Michaila Sergejeviče Gorbačova do vedení Sovětského svazu a důsledky jeho politiky pro dnešní svět

V 70. a 80. letech 20. století se prohlubovala ekonomická stagnace SSSR a po vstupu vojsk do Afghánistánu v roce 1979 zesílila i mezinárodní izolace této země. Centralizace řízení ekonomiky a plánované hospodářství neumožňovaly rychle reagovat na potřeby země. Technologické změny a inovace ve výrobě se prosazovaly velmi obtížně a produktivita práce v průmyslu i zemědělství byla velmi nízká. Rozvoj zbrojního průmyslu byl podstatně důležitější než spotřebního, který by uspokojoval potřeby obyvatelstva. Ani v politickém a státním aparátu nedocházelo ke změnám na vedoucích místech. Ekonomická spolupráce socialistických zemí v rámci RVHP také nevedla k funkční integraci členských států a hospodářskému rozvoji, jako tomu bylo v Evropě západní. Přestože SSSR navenek působil jako hospodářsky stabilní země, neřešené problémy vedly zemi k ekonomické katastrofě.

Za této situace se v roce 1985 stal generálním tajemníkem ÚV KSSS Michail Sergejevič Gorbačov. Jeho cílem bylo dosažení rychlého rozvoje ekonomiky, zvýšení životní úrovně obyvatelstva, vyvedení země z mezinárodní izolace a také upevnění světové socialistické soustavy a dosažení vzájemně výhodných vztahů s kapitalistickými zeměmi. Chtěl dosáhnout i posílení důvěry a bezpečnosti ve světě a omezení zbrojení. K tomu měla vést řada hospodářských reforem a změna v zaměření zahraniční politiky SSSR.

Již v dubnu 1985 předložil M. S. Gorbačov ústřednímu výboru KSSS svou koncepci urychlení sociálního a hospodářského rozvoje země. Kladl důraz na rozvoj strojírenského a spotřebního průmyslu a celé sociální sféry. Zdrojem urychlení měl být entuziasmus lidí, zodpovědná a iniciativní práce. Došlo i k řadě změn ve vedoucích orgánech SSSR. Ve stranickém vedení se v této době objevuje Boris Nikolajevič Jelcin.

V únoru 1986 vyhlásil XXVII. sjezd KSSS 12. pětiletku, přestavbu ekonomiky, zásady nového myšlení a orientaci na demokratizaci života společnosti. V ekonomice

byl kladen důraz na modernizaci, efektivitu a disciplínu. Podstatně se zvýšila míra samostatnosti podniků včetně možnosti hledat si odběratele a uzavírat hospodářské smlouvy. V oblasti řízení byly nastoleny partnerské vztahy mezi ministerstvy a podniky a byl posílen i vliv pracujících na řízení podniků.

V roce 1987 začal Gorbačov zdůrazňovat význam glasnosti – otevřenosti, což vedlo k novému pohledu na nejnovější dějiny SSSR, především na období stalinismu. Už v roce 1986 přestali být pronásledováni disidenti.

Přestavba ekonomiky ale nevedla k rychlému rozvoji země, a tak už v roce 1989 byl vyhlášen nový cíl – přechod k tržní ekonomice. Do roku 1995 mělo být odstátněno 20 % podniků. Kritici reformy varovali, že současná existence plánu a trhu nemůže fungovat, ale jejich námitky nebyly brány v úvahu. V letech 1989–1991 bylo přijato více než sto zákonů, které měly zajistit přechod k tržní ekonomice, ale brzy se ukázalo, že právní rámec není dostatečný. Došlo k rozsáhlým privatizačním podvodům a důsledkem byl v roce 1990 pokles HDP o 10 %.³² Vedení země došlo k závěru, že ekonomickému rozvoji země brání politický systém, který je tedy nutno změnit. Již v roce 1988 byl reorganizován a zjednodušen aparát KSSS. V roce 1989, kdy se konaly volby do nové instituce – Sjezdu lidových poslanců, utrpěla komunistická strana v místních volbách mnohde porážku. V celé zemi vznikala občanská sdružení. Z nich se vytvořily tzv. lidové fronty, které v neruských republikách začaly podporovat státní suverenitu. Byla zrušena cenzura, obnovila se činnost církví, změnil se volební systém. Byl vytvořen prezidentský systém vlády a prvním prezidentem se stal v roce 1990 Michail Sergejevič Gorbačov. Předsedou Nejvyššího sovětu Ruské federace se stal Boris Nikolajevič Jelcin. Místo očekávaného rozvoje Sovětského svazu se objevila řada závažných problémů, které nikdo nepředpokládal.

Po nástupu Gorbačova k moci se změnila ideová orientace Sovětského svazu. Gorbačov ve své knize *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi* z roku 1987 vycházel z myšlenky, že „svět je jediný, vzájemně propojený a vzájemně závislý“.³³ Odmítl dělení světa na socialistický a kapitalistický a představu, že bezpečnost světa je dána vojenskou rovnováhou mezi oběma světy. Prosazovat prioritu obecně lidských zájmů nad všemi jinými, tedy i třídními. Prioritou zahraniční politiky SSSR se stala deideologizace mezinárodních vztahů, společné řešení globálních problémů, omezení zbrojení a posíle-

³² Orlov, A. S., Georgiev, V. A. aj. *Osnovy kursa istorii Rossiji*. Nakladatelství Prostor, Moskva, 2000, s. 599.

³³ Orlov, A. S., Georgiev, V. A. aj. *Osnovy kursa istorii Rossiji*. Nakladatelství Prostor, Moskva, 2000, s. 607.

ní vzájemné důvěry, výstavba společné Evropy a evropského trhu, kam chtěl Sovětský svaz vstoupit už počátkem 90. let 20. století.

Gorbačov začal ve vojenské oblasti prosazovat zásadu, že bezpečnost obou supervelmocí musí být na stejné úrovni a vojenská politika se má orientovat na obranu, nikoli na útok. SSSR podepsal v prosinci 1987 smlouvu o likvidaci raket krátkého a středního doletu v Evropě, na jejímž základě bylo v roce 1990 staženo z Evropy 2500 těchto raket, z toho dvě třetiny sovětských. SSSR přijal i jednostranné moratorium na použití jaderných zbraní a podepsal smlouvu o likvidaci části jaderné výzbroje. V roce 1987 se tato země zavázala ke stažení vojsk z Afghánistánu a přijala další důležité kroky ve vojenské oblasti.

Gorbačov předpokládal, že s novým ovzduším důvěry budou moci být rozpuštěny i Varšavská smlouva a NATO. V roce 1989 opustila sovětská vojska Afghánistán a odchod vojsk z Mongolska byl počátkem normalizace vztahů s Čínou. Skončila i podpora levicově orientovaných zemí třetího světa.

V roce 1989 se Moskva zavázala sjednotit své zákony s mezinárodním právem a garantovat základní lidská práva a základní svobody v souladu se snahou o vytvoření právního státu a o demokratizaci života v zemi.

Velmi významným krokem v politice SSSR bylo omezení vlivu na evropské socialistické země. Při návštěvě Prahy v roce 1987 prohlásil Michail Sergejevič Gorbačov, že *„nikdo nemá právo činit si zvláštní nároky na postavení v socialistickém světě, že samostatnost každé strany a právo svrchovaně řešit otázky rozvoje země, jsou bezpodmínečně dané zásady“*.³⁴

Tento přístup však nevedl ke zvýšení autority SSSR ve střední a východní Evropě, jak snad Gorbačov předpokládal, ale k odklonu těchto zemí od SSSR a ztrátě autority komunistických stran, což byl počátek pádu socialismu v této části Evropy. Postsocialistické vlády se po rozpadu východního bloku v roce 1989 zaměřily na co nejrychlejší vstup do EU a NATO, protože rozpad tohoto bloku vedl i k rozpadu Varšavské smlouvy. Ovšem NATO zůstalo zachováno. Sovětský svaz byl ujištěn, že členy Severoatlantické aliance se nestanou bývalé socialistické země, ale tento závazek nebyl stvrzen žádnými smlouvami a Aliance začala rychle přijímat nové členy. Ještě před rozpadem Varšavské smlouvy byla podepsána smlouva o snížení konvenčních zbraní v Evropě CFE. Roku 1992 byl v Oslu podepsán následný dokument, který bral v úvahu rozpad

³⁴ Orlov, A. S., Georgiev, V. A. aj. *Osnovy kursa istorii Rossiji*. Nakladatelství Prostor, Moskva, 2000, s. 468.

tohoto bloku. Rozpadla se i RVHP, což bylo mimo jiné důsledkem hluboké ekonomické krize v SSSR.

Gorbačovovo nové myšlení tak vedlo k naprosté změně nejen na politické mapě Evropy, ale i ve světě. Skončila studená válka a na určitou dobu se zdálo, že skutečně dojde k nastolení větší důvěry a bezpečnosti ve světě. Přestavba hospodářství SSSR však nevedla k rychlému vstupu země mezi vyspělé ekonomiky světa, ale k hluboké ekonomické krizi a ta byla jedním z faktorů, který přivodil rozpad samotného Sovětského svazu.

Mocenské postavení Spojených států amerických se ještě upevnilo a tato země dnes z pozice síly prosazuje svou představu demokracie v řadě oblastí, ve kterých má své geopolitické zájmy.

3.6 Rozpad SSSR a vznik Ruské federace jako nástupnického státu

Důsledkem hospodářské krize po roce 1990 byla i velmi omezená možnost nadále přerozdělovat výsledky hospodaření do potřebných oblastí. Privatizace státního majetku a slabé výsledky vznikajícího soukromého sektoru prohlubovaly rozvrat ekonomiky a převod kolchozů a sovchozů na akciové společnosti měl za následek nedostatek potravin. Požadavky Mezinárodního měnového fondu a Světové banky, které nevycházely z reálných možností země a znalostí specifik sovětské ekonomiky, se také projevíly dosti negativně na situaci země. Došlo k pronikavému poklesu životní úrovně naprosté většiny obyvatelstva a ztrátě autority SSSR. Uvnitř této strany vznikla Demokratická platforma v čele s Borisem Nikolajevičem Jelcinem. Ten byl v květnu 1990 zvolen předsedou ruského parlamentu a zahájil program budování suverenity Ruské federace.

V Litvě, Lotyšsku a Estonsku zvítězily síly, které požadovaly odtržení od SSSR. 11. března 1990 vyhlásila samostatnost Litva. V roce 1991 po pokusu jednotek ministerstva vnitra o likvidaci litevské samostatnosti vystoupily tyto tři pobaltské republiky ze SSSR.

Postupující rozpad ústřední moci vedl Gorbačova ke snaze vytvořit skutečně funkční soustátí na zcela demokratickém základě. Už od června 1990 pracovala komise Rady federace na nové svazové smlouvě, ale její práce nevedla k úspěchu. Kromě pobaltských republik odmítla účast ve svazu i Gruzie. V srpnu 1991 vystoupilo konzervativní jádro KSSS proti Gorbačovovi. Puč byl sice potlačen, ale Gorbačovův vliv na osud země se opět zmenšil. Prezidentem Ruska byl zvolen Boris Nikolajevič Jelcin. Byla zakázána komunistická strana SSSR a 14. 11. 1991 zrušena platnost ústavy této země. V listopadu 1991 odstoupil Gorbačov z funkce prezidenta Sovětského svazu

a 31. 12. 1991 byla existence SSSR ukončena. Místo SSSR v Radě bezpečnosti OSN převzala Ruská federace v čele s Ruskem.

Boj o moc mezi Borisem Nikolajevičem Jelcinem a Michailem Sergejevičem Gorbačovem měl velmi vážné důsledky i pro samotné Rusko. Po rozpadu SSSR se posílila samostatnost autonomních oblastí Ruské federace, které viděly možnost jak dosáhnout práv bývalých svazových republik. Některé z nich, především ty s velkým nerostným bohatstvím, pro které by bez problémů získaly odběratele, začaly uvažovat o opuštění federace, protože viděly možnost rychlého ekonomického vzestupu. Jednalo se například o Baškortostán, Tatarstán nebo některé oblasti Uralu a Sibiře. Možnost rozpadu Ruské federace nepodpořily ani země EU nebo Spojené státy americké, zřejmě i z obavy z množství zbraní na území federace a možnosti ozbrojeného konfliktu na jejím území. Pobaltské státy tuto podporu získaly.

31. 3. 1992 byla v Moskvě podepsána Smlouva o federaci, kterou ale nepodepsaly Čečensko a Baškortostán.

Bývalé sovětské republiky, kromě pobaltských, se přidaly ke Společenství nezávislých států, které bylo založeno 8. 10. 1991 Ruskem, Běloruskem a Ukrajinou. Důvodem byla nutnost hospodářských kontaktů, protože závislost těchto zemí na Rusku i na sobě navzájem existovala nadále.

V roce 1996 byl Boris Nikolajevič Jelcin podruhé zvolen prezidentem Ruské federace. S obdobím jeho vlády bylo spojeno prohlubování ekonomických problémů země v důsledku nezvládnutí privatizace a ohromný sociální propad. 26. 3. 2000 se stal jeho nástupcem Vladimir Vladimirovič Putin, za jehož vlády se zemi podařilo vymanit se z dluhů a nastartovat ekonomický rozvoj. V roce 2008 zvítězil v prezidentských volbách Dmitrij Anatoljevič Medveděv.

3.7 Pozitiva a negativa přestavby sovětského hospodářství od nástupu Michaila Sergejeviče Gorbačova do roku 2000

Michail Sergejevič Gorbačov se cestou přestavby hospodářství pokusil vyvést Sovětský svaz z ekonomického zaostávání za zeměmi Západu a změnil i ideologický základ sovětské politiky, aby vyvedl zemi z mezinárodní izolace a aktivně ji zapojil do řešení závažných problémů současného světa. Jeho cílem nebyla likvidace socialismu, ale snaha změnit nepřátelský postoj obou bloků v oboustranně prospěšnou spolupráci, která by posílila důvěru ve světě a umožnila řešit problémy na základě vzájemného respektu obou supervelmocí. Reforma měla odstranit zčásti dobrovolnou izolaci sovět-

ského bloku a ukončit vnucování ruských hodnot a životního stylu ostatním socialistickým zemím s cílem zvýšit mezinárodní autoritu celého socialistického bloku.

Gorbačov se snažil svými ekonomickými reformami, které připouštěly existenci různých forem vlastnictví, zvýšit životní úroveň obyvatel a svými demokratickými reformami přiblížit Sovětský svaz vyspělým demokratickým zemím.

Jeho snaha o rychlou demokratizaci země a liberalizaci hospodářství vyvolala procesy, které vedly k rozpadu socialistického bloku i samotného Sovětského svazu a k pádu socialismu. Jeho reformy byly snahou vnutit shora celému Sovětskému svazu zásadní ekonomickou přestavbu a nové myšlení, které byly v rozporu s mnoha desetiletí trvající politickou i hospodářskou linií SSSR, bez opory v národech země. Do funkce prezidenta byl Gorbačov zvolen lidovými poslanci. Dá se předpokládat, že pokud by byl zvolen přímo obyvateli země, zvýšilo by to legitimitu jeho vlády a umožnilo by mu to zkusit důraznější kroky za záchranu Sovětského svazu proti silám, které ho chtěly zlikvidovat. Sovětský svaz představoval multivilizační, multietnickou a multikulturní zemi, která byla schopna fungovat i nadále. Boj mezi Gorbačovem, prezidentem SSSR, a Jelcinem, prezidentem Ruska, vedl k růstu nacionalismu a nedařící se ekonomické reformy snižovaly důvěru k SSSR a zvyšovaly důvěru v představitele jednotlivých republik Svazu. Místo vytváření funkční demokracie na celém území země došlo k jejímu rozpadu a mnohé postsocialistické země bývalého SSSR mají k demokracii nadále velmi daleko. Zpřetrhané politické a ekonomické vazby republik nebyly přínosem pro život obyvatelstva a naděje na lepší život bez SSSR se mnohde dodnes neuskutečnila.

Gorbačovova představa, že lze v krátké době reformami zavést místo plánovaného tržního hospodářství, které bude okamžitě fungovat a povede zemi k blahobytu, se ukázala jako velmi naivní. Nepřipravená privatizace bez potřebných zákonů vedla k rozbití hospodářství země a k soustředění majetku v rukou úzké skupiny obyvatelstva. Rozevřela se hluboká sociální propast mezi tzv. „novými Rusy“ a ostatními lidmi. Privatizace, kterou nastartoval Gorbačov, a která se plně rozvinula za Jelcina, rozbila i sociální jistoty obyvatelstva a ponechala lidi, kteří se nemohli naučit svobodně rozhodovat, napospas trhu, který je ožebračoval. Vysoká nezaměstnanost a nízké příjmy pak vedly k odchodu kvalifikovaných pracovníků ze země. Jen velice pomalu se začala vytvářet střední třída. V zemi se rozšířila korupce.

Gorbačovovy reformy nevedly k posílení vlivu SSSR ve světě, ale naopak k jeho ztrátě. Omezení vojenské síly země znamenalo oslabení vlivu SSSR na světovou politiku. Rusko, nástupce Sovětského svazu, přestalo být v posledním desetiletí 20. století

velmocí a tato ztráta velmocenského postavení byla vnímána velmi negativně. Komunistická ideologie byla zaměněna primitivním antikomunismem a nacionalismem, ale ekonomická a politická moc zůstala často v rukou bývalých komunistů. Primitivní antikomunismus zvítězil i v zemích bývalého socialistického bloku a dodnes komplikuje vztahy těchto zemí a dnešního Ruska.

Důsledkem hospodářského rozvratu byl i nedostatek peněz na školství, zdravotnictví a kulturu. Hovořili jsme i o ohromném poklesu porodnosti, který je důsledkem hospodářského vývoje.

Reformy „shora“ jsou sice ruskou tradicí, ale podle názorů Rusů vedla tato reforma nejen ke ztrátě ruského vlivu v mezinárodní politice, ale i ke ztrátě bohatství vytvořeného mnoha generacemi, včetně ohromných územních ztrát.

Mnoho z Gorbačovových úmyslů se nepodařilo uskutečnit, ale i přes řadu negativních jevů měly jeho reformy svá pozitiva. Přestavba přinesla pluralitu, svobodné volby, zrušení cenzury a výrazně posílila práva občanů, což je základním předpokladem rozvoje demokracie. Začaly vycházet stovky periodik nejrůznějšího zaměření. Ovšem dodnes dochází v Rusku k vraždám novinářů, které často nebývají objasněny a za vlády Borise Nikolajeviče Jelcina sloužil tisk k vyřizování účtů mezi oligarchy. Ani za vlády Vladimira Vladimiroviče Putina se nepovažovalo za vhodné, aby oficiální tisk kritizoval prezidenta a vládu. Negativem je i posun sdělovacích prostředků k bulváru a reklamě, protože na tom se dá vydělat. Klesá informovanost obyvatelstva a hlavně mladá generace je ovlivňována často neobjektivními názory cizích sdělovacích prostředků. Přes tyto negativní jevy je svoboda tisku daleko větší než kdykoli v minulosti.

Velmi pozitivně je veřejností vnímána i skutečná obnova postavení pravoslavné církve v zemi a obnova duchovního života. V čele ruské pravoslavné církve stojí patriarcha moskevský a celé Rusi Alexij II. O jeho vlivu svědčí například to, že na jeho zákrok nepotvrdil prezident Putin v květnu 2000 pozvání Janu Pavlu II. do Ruska.³⁵ Určitým problémem je v současnosti malá tolerance k jiným církvím.

Pozitivem reformy je podle sociologických průzkumů růst pocitu svobody, suverenity a lidské důstojnosti. Lidé si uvědomují vlastní hodnotu, mizí strach, je slyšet kritické hlasy, kritický náhled na pořádek a roste důvěra ve vlastní síly, i když značná část společnosti stále ještě doufá, že problémy vyřeší schopný vládce. Podle ankety novin Argumenty i fakty sice 59 % dotázaných dává z různých důvodů přednost vládě „tvrdé

³⁵ Štáhlavský, D. *Rusko mezi řádky*. Radioservis ve spolupráci s Českým rozhlasem, Praha, 2000, s. 59.

ruky“, 41 % je proti. 26 % dotázaných odpovědělo, že je nutné naučit se rozumně vládnout své zemi bez spoléhání se na „vrchnost“. ³⁶

Přes ohromný hospodářský propad ruské ekonomiky patří k pozitivům reformy i likvidace nekonkurenceschopných odvětví a existence různých forem vlastnictví, což se do budoucna může stát základem moderní ekonomiky schopné konkurence na světových trzích, což bude dále zvyšovat i politický význam země.

Dá se říci, že přes řadu omylů, nereálných plánů a očekávání daly reformy Rusku možnost vývoje k demokratické a stabilní zemi, se kterou bude nutno na mezinárodní politické scéně opět počítat, ale nikoli se jí bát a úmyslně snižovat její význam.

3.8 Shrnutí

Od vstupu Ruska do evropské politiky hrála tato země v Evropě významnou roli a jeho legitimita jako evropské velmoci nebyla nikdy zpochybňována. Stejně jako ostatní evropské velmoci sledovalo své geopolitické zájmy a k prosazení těchto zájmů mu sloužila účast v nejrůznějších koalicích, stejně jako ostatním zemím. Zatímco Anglie a Francie budovaly své koloniální panství v zámoří, Rusko rozšiřovalo svůj vliv v Zakavkazsku a Střední Asii a na rozdíl od Anglie nebo Francie mu tyto územní zisky zůstaly i po rozpadu koloniálního panství ostatních velmocí.

Od počátku vstupu do evropské politiky směřovala ruská expanze na Balkán, jehož ovládnutí by pro tuto zemi znamenalo získání přístupu ke Středozemnímu moři a ovládnutí Černomořských úžin by mu umožnilo pokusit se o dobytí Konstantinopole, bývalého centra Byzantské říše, za jejíhož nástupce se Rusko vždy považovalo. To by ovšem vedlo k velkému růstu moci Ruska, takže, ačkoli Evropa vítala oslabení tureckého vlivu, se všemožně snažila omezit moc, kterou by Rusko vítěznými balkánskými válkami mohlo v této oblasti získat. To vedlo k různému dělení balkánských zemí mezi velmoci a tím i k tomu, že v této oblasti nedošlo ke vzniku národních států. Tato politika má své dozvuky dodnes.

Ve snaze omezit vliv Srbska, tradičního ruského spojence na Balkáně, jehož prostřednictvím by opět mohl vzrůst vliv této země v oblasti, podpořily USA i státy EU Albánci v Kosovu, stejně jako předtím Chorvaty. Balkán je stále považován za nástupišť k Blízkému východu a oblast, kterou mají vést plynovody do Evropy. Proto zde mají geopolitické zájmy jak Spojené státy americké, tak i Evropská unie.

Provádění politiky zadržování vlivu Ruska na Balkáně, kterou velmoci realizovaly již v 18. a 19. století, v dnešní době pokračuje a staví Rusko do pozice jakéhosi

³⁶ *Nužna li Rossiji žostkaja ruka*. Argumenty i fakty, březen 2008, č. 13, s. 9.

nepřítele Evropy. Místo spolupráce s touto zemí při řešení složitých problémů této části Evropy jsme opět svědky zásahů velmocí, kterými jsou v rozporu s mezinárodním právem opět měněny hranice. Velké evropské země podpořily uznání Kosova, což může vést ke stupňování napětí mezi zeměmi Balkánu s důsledky, které lze stěží předvídat.

Můžeme konstatovat, že se žádná z evropských velmocí nepoučila z historie vzájemných vztahů a problémy odsunuté studenou válkou se v současnosti opět vynořily na politické scéně.

4 Hospodářská situace Ruska od roku 1991 do současnosti a některé aspekty jeho politického vývoje

4.1 Vývoj Ruska v letech 1991–2000

Již jsme v této práci hovořili o tom, že Gorbačovova snaha o rychlý přechod k tržní ekonomice přinesla řadu negativních důsledků. Hospodářská i politická situace země se ještě zhoršila po rozpadu SSSR a vzniku Ruské federace.

Velkou roli při privatizaci ruského hospodářství hrál Mezinárodní měnový fond (MMF). Ten prosazoval rychlé pokračování tržních reforem, ale nebral v úvahu celkovou provázanost ruského hospodářství, které se opíralo především o státní dotace. Ty se ale privatizací velmi ztenčily a ani konkurenceschopné podniky se nestačily rychle přizpůsobit nové situaci. V roce 1992 dosáhlo zadlužení podniků 40 miliard rublů. Rozpočtový deficit vylétl na miliardu a kurz dolaru na 500 rublů za dolar. Roční inflace se pohybovala kolem 2000 %, HDP, národní důchod a průmyslová výroba poklesly o 20 %. Pokles životní úrovně o 30 % zasáhl obyvatelstvo velmi nerovnoměrně. Začala se projevovat sociální polarizace.³⁷

V rámci reformního programu premiéra Jegora Timuroviče Gajdara došlo na počátku roku 1992 k liberalizaci cen. Cenová hladina v lednu 1992 vylétla na 250 % oproti lednu 1991 a zvyšovala se o 30 % měsíčně.³⁸ Snaha vyhovět požadavkům MMF, který požadoval okamžité odbourání státních dotací do ekonomiky, vedla k ohromnému chaosu. V létě 1992 se vytvořil Svaz podnikatelů a průmyslníků a požadoval zvolnění tempa reforem. Po rozpadu SSSR se ukázalo, že se vznikem Ruské federace se neodstranila provázanost ruské ekonomiky s ekonomikami bývalých svazových republik. 8. 12. 1991 uzavřely představitelé Běloruska, Ukrajiny a Ruska smlouvu o založení Společenství nezávislých států a dohodly se na společném postupu v politických, hospodářských, ekologických, bezpečnostních i dalších záležitostech. 12. 12. 1991 přistoupila ke společenství Moldávie a zakavkazské republiky kromě Gruzie. Všechny země se dohodly na společné kontrole strategických zbraní, na hospodářské součinnosti a na respektování všech mezinárodních úmluv bývalého SSSR. Svorníkem společenství byla nutnost koordinace ekonomik.

Začátkem roku 1993 byla uzavřena dohoda o měnové unii mezi Ruskem, Kazachstánem a Uzbekistánem a koncem srpna 1993 se členové SNS dohodli na vytváření společného hospodářského prostoru na základě tržních vztahů. Od roku 1992 začala

³⁷ Švankmajer, M., Veber, V. a aj. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, s. 485.

³⁸ Švankmajer, M., Veber, V. a aj. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, s. 484.

ruská vojska opouštět země SNS. V roce 1992 byla uzavřena mezi Ruskem a Běloruskem smlouva o vytvoření jednotného finančního a ekonomického prostoru. Spolupráce obou zemí se stále prohlubuje dodnes.

V roce 1993 se hospodářská krize v Rusku nadále prohlubovala. Měsíční inflace dosahovala 18 %, zadlužení Ruska se zvýšilo na 83,089 miliard dolarů a jeden dolar měl hodnotu 1244,47 rublů.³⁹ V listopadu 1993 omezil prezident Boris Nikolajevič Jelcin působení zahraničních bank v zemi. Přestože tento krok měl v zahraničí velmi negativní ohlas, Evropská unie se zabývala přípravou opatření, která měla Rusku usnadnit přístup na západní trhy. Pomoc ze strany Západu, ve kterou tato země doufala po bezprecedentní změně své politiky, se ale omezila hlavně na humanitární potravinovou pomoc a půjčky. Stav ruského hospodářství v roce 1993 v porovnání s některými vyspělými západními zeměmi vyjadřují tyto údaje:

Stát	HDP (v miliardách dolarů)	HDP na osobu
Spojené státy americké	6710	25690
Německo	1910	23520
Francie	1240	21600
Velká Británie	947	16300
Rusko	313	2100

Převzato z: Bateman, G. – Eganová V. *Zeměpis světa. Encyklopedie*. Columbus ve spolupráci s Knižním klubem, Praha, 1995, s. 27, 235, 251, 311, 362.

V letech 1992–1993 byla část majetku Ruska předána jeho obyvatelům ve formě privatizačních šeků. Majetek, který představovaly, se brzy soustředil v rukou úzké skupiny obyvatelstva. Vytvořila se skupina tzv. „nových Rusů“. Jednalo se o lidi s velkým majetkem, kteří ho však získali nejrůznějšími způsoby, včetně kriminálních metod. Ruští oligarchové ovládli především ohromné nerostné bohatství země a tím získali i značný politický vliv. Ovlivňovali i rozhodování prezidenta Jelcina. Boris Berezovskij se stal viceprezidentem Národní bezpečnostní rady. Michail Chodorkovskij, který v roce 1995 získal do svého vlastnictví státní podnik na těžbu ropy Jukos, byl v této době jedním z nejmocnějších mužů v zemi. Vrchol vlády oligarchů v ekonomice představovala léta 1996–1999. Skupina oligarchů měla zřejmě vliv i na znovuzvolení Borise Nikolajeviče Jelcina prezidentem Ruské federace v roce 1996. Ve druhém kole voleb získal Boris Nikolajevič Jelcin 53 % hlasů, ačkoli v prvním kole se to zdálo vyloučené.

³⁹ Švankmajer, M., Veber, V. aj. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, s. 487.

Gennadij Andrejevič Zjuganov, vůdce ruských komunistů, získal 40 % hlasů.⁴⁰ Vysoký počet hlasů pro Zjuganova byl důsledkem značné ztráty důvěry ruských obyvatel v úspěch tržních reforem.

Státní dluh dosáhl v roce 1996 výše 120,4 miliardy dolarů.⁴¹ Rostla nezaměstnanost, vysoká inflace vedla k poklesu kupní síly obyvatelstva a ke znehodnocení úspor, nedařilo se omezit korupci, nedostávalo se peněz na školství, zdravotnictví, vědu a kulturu, tisk byl z velké části v rukou oligarchů. MMF sice poskytoval Rusku půjčky na podporu střednědobého makroekonomického programu, ale přímých investic přicházelo do země velmi málo. Největší zájem projevovaly zahraniční firmy o získání vlivu v ruském těžebním průmyslu. Průmyslová výroba se proti roku 1991 snížila téměř o polovinu. Nejhuře byl postižen spotřební, strojírenský a papírenský průmysl. Mnoho nekonkurenceschopných podniků zaniklo, což nadále zvyšovalo nezaměstnanost.

V roce 1998 došlo v Rusku k vážné finanční krizi. Jejím důsledkem byl bankrot řady velkých finančních ústavů a ohromné ztráty vkladatelů. Krize takřka zničila rodící se střední vrstvu. Stále se prohlubovala propast mezi bohatými a chudými. V roce 2000 žilo v zemi 42,3 milionu lidí, tj. 29 % obyvatelstva, pod hranicí životního minima.⁴² Pozdě vyplácené nebo dokonce nevyplácené mzdy a důchody pronikavě zhoršovaly sociální situaci pracujících i důchodců.

Popularitu Jelcina snižoval i válečný konflikt mezi Ruskem a Čečenskem, ve kterém se projevila neschopnost ruské vlády řešit takovéto krizové situace. Důsledkem slabosti ruské ekonomiky byly i separatistické snahy oblastí se zásobami surovin o nezávislost na centrální moci. Tyto tendence, vyvolané hospodářskou krizí, která postihla i těžbu ropy, neustále sílily. Hrozba možného rozpadu Ruské federace začínala být reálnou možností dalšího vývoje země.

Ze strany Evropské unie byla sice slyšet slova chvály na Jelcinovu adresu, na vládou prováděné reformy a demokratizaci života v zemi, ale o výraznou spolupráci s Ruskem nejevila EU zájem. V roce 1997 byla mezi Ruskem a EU uzavřena Smlouva o strategickém partnerství. V té kladla Evropská unie Rusku řadu především politických podmínek, které mělo splnit, pokud by v budoucnu chtělo uvažovat o členství v EU. Přímých hospodářských investic ale přicházelo do země nadále velmi málo. EU projevovala zájem především o ruský trh.

⁴⁰ Švankmajer, M., Veber, V. aj. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, s. 482.

⁴¹ Švankmajer, M., Veber, V. a aj. *Dějiny Ruska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, 1995, s. 487.

⁴² Nikolaev, I. *Kakaja vygoda u bednych*. Argumenty i fakty, červen 2008, č. 25, s. 6.

Ke konci posledního desetiletí 20. století se výrazně zhoršily vztahy Ruska a Spojených států amerických. Příčinou bylo mimo jiné i bombardování Srbska silami NATO a americká politika na Balkáně.

V roce 2000 před novými prezidentskými volbami hrozil zemi hospodářský, společenský a politický rozklad. Rusko ztratilo svůj význam ve světové politice. Důsledkem nepromyšlené transformace ekonomiky a šokové terapie klesl HDP Ruska na 60 % stavu z roku 1990.⁴³ Za této situace byl v roce 2000 prezidentem Ruské federace zvolen Vladimir Vladimirovič Putin.

4.2 Vývoj Ruska v letech 2000–2008

Po nástupu Vladimira Vladimiroviče Putina do vedení země začalo v Rusku poměrně rychle docházet k významným změnám v hospodářské i sociální oblasti. Vzestup ekonomiky byl sice založen na výrazném růstu cen ropy a zemního plynu, ale beze změny ve způsobu řízení země by k příznivému obratu v ruské ekonomice stěží došlo. Za vlády Jelcina stál barel ropy kolem 10 dolarů, v současné době se cena za barel pohybuje kolem 120 dolarů. Stav federace po nástupu Putina k moci a v době jeho odchodu z postu prezidenta Ruska ukazuje tato tabulka:

	Rok 2000	Rok 2008
Subjekty federace	89	89
Války, mírotvorné aktivity	Válka v Čečensku, vojenské kontingenty v Kosovu, Abcházii a Tádžikistánu	Mírotvorné mise v Abcházii a Jižní Osetii
Devizové rezervy ve zlatě	15 miliard dolarů	490,7 miliardy dolarů
Hrubý domácí produkt	5,35 trilionů rublů	32,988 miliard rublů
Stav státních financí	Deficit 57,9 miliard rublů (1,8 % HDP)	Přebytek k roku 2007 1 trilión 782 miliardy rublů (5,5 % HDP)
Vnější zadlužení země	137 miliard dolarů	44,84 miliard dolarů
Inflace	25,06 %	11,9 %
Kurz dolaru	28,31 rublu	23,8 rublu
Průměrný důchod	612,5 rublů	3682 rublů
Průměrný plat	1830 rublů	15059 rublů
Bohatí	4,3 % obyvatelstva	7 % obyvatelstva
Nejchudší	29,9 %	14,8 %
Oligarchové	Abramovič, Čubajs, Berezovskij, Alekperov, Vjachirev	Děripaska, Abramovič, Lisin, Fridman, Mordašov

⁴³ Pokštefl, J. *Putiny roky u kormidla a jeho velká kremelská rošáda*. Právo, 11. 3. 2008, ročník 18, č. 60, s. 11.

Cena nafty (průměrná exportní)	175 dolarů za tunu	609 dolarů za tunu
Cena plynu	85,9 dolaru za 1000 m ³	233,7 dolaru za 1000 m ³

Převzato z: Šejkına, G. *Što dostalos Medveděvu*. Argumenty i fakty, březen 2008, č. 13, s. 8, 9.

Vzestup ekonomiky začal rozvojem těžebního a zpracovatelského průmyslu a energetiky. Putin velice omezil moc oligarchů, kteří vyrostli z Jelcinovy „divoké privatizace“ a kteří díky svému vlivu na média a penězi mohli podkopávat Putinovy snahy. Boris Berezovskij uprchl do Velké Británie. Firmu Jukos Michaila Chodorkovského stát rozprodal firmám blízkým polostátním podnikům. Chodorkovskij byl odsouzen za daňové úniky. Vrstva oligarchů ovšem nezmizela, ale oligarchové podřídili své aktivity zájmům Ruska. Řada oligarchů z Jelcinovy éry začala s Putinem spolupracovat. Politická moc této skupiny byla velmi omezena. Ovšem vyrostl nový typ velmi bohatých a vlivných lidí. Stojí v čele velkých podniků se státní účastí, které jsou páteří ekonomiky Ruska.

Separatistické snahy místních samovládců byly omezeny tím, že Putin zrušil jejich volby a nahradil je jmenováním. Byl kritizován, že nejedná demokraticky, ale stěží měl jiného východiska, pokud chtěl zachovat jednotu země. Po těžebním a zpracovatelském průmyslu a energetice směřovala státní podpora do rozvoje leteckého, automobilového a také zbrojního průmyslu. V současné době je věnována velká pozornost strojírenství, které potřebuje obměnu zastaralého technického vybavení.

Systematická konsolidace důležitých průmyslových odvětví a seskupování firem do velkých celků podporovaných státem umožnily jejich rychlý rozvoj, který směřuje k dosažení konkurenceschopnosti na světových trzích.

V roce 2007 měl stát ve svém portfoliu akcie v hodnotě 318 miliard eur. V plynárenském podniku Gazprom držel 50,002 %, v ropném podniku Rosněft 75,16 %, v letecké společnosti Aeroflot 51,12 % akcií.⁴⁴ Stát plně vlastní železnice a řadu dalších podniků. Západ velice kritizuje téměř úplné státní vlastnictví nerostného bohatství, ale to není specifikem jen Ruska. Hospodaření s nerostnými surovinami kontroluje určitým způsobem většina zemí světa.

Putinova ekonomická politika začala brzy přinášet výsledky. Přes všechny ekonomické změny a dosažené úspěchy ale má doposud nejvýznamnější roli v ruské ekonomice vývoz surovin. V současné době tvoří export ropy, plynu a uranu přibližně polovinu HDP Ruska. Pokud se chce Rusko stát v budoucnu hospodářsky vyspělou zemí, nemůže spoléhat pouze na export surovin, ale musí vybudovat daleko širší economic-

⁴⁴ Němec, P. *Putinův dlouhý stín*. Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 55.

kou základnu. Centrální banka spravuje státní rezervní fond rozvoje, ve kterém je bezmála 140 miliard dolarů. Ty pocházejí především z vývozu surovin, ale mohou sloužit jako základ pro rozvoj i jiných odvětví ekonomiky.⁴⁵

Za Putinovy vlády splatilo Rusko zahraniční dluhy u Pařížského klubu věřitelů. HDP na osobu se v roce 2003 zvýšil na 8648 dolarů a prognóza na rok 2008 předpokládá nárůst HDP na 11 215 dolarů. V roce 2006 byl hospodářský růst 7,7 %, předpoklad byl 6,8 %.⁴⁶ V roce 2007 dosáhly zahraniční investice v Rusku výše 81 miliard dolarů, do září 2008 45 miliard dolarů. Podle premiéra Putina je určitý pokles zahraničních investic v Rusku v pořádku, protože více peněz by zvýšilo inflaci v zemi.⁴⁷

Zlepšení stavu ekonomiky se projevilo i ve zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Zesílila střední třída a její kupní síla. Úroveň soukromé spotřeby roste nejen v Moskvě a velkých průmyslových centrech, ale i v menších městech. Za poslední dva roky se zvýšila průměrná mzda o 10 % na 365 eur. Nejvyšší mzdu v průměrné výši 925 eur pobírají zaměstnanci ve finančním sektoru, který je dnes stabilizovaný. Kolem 900 eur je průměrná mzda v energetických oborech spojených s těžbou ropy. Ovšem rozdíly mezi profesemi jsou velké. Pracovníci v zemědělství pobírají necelou šestinu průměrné mzdy.⁴⁸ Většina pracujících sice na průměrnou mzdu nedosáhne, ale proti Jelcinově éře jsou všechny mzdy vyšší, vyplácejí se pravidelně a rostou i důchody. Průměrný důchod dosáhl v roce 2007 108 eur. Nezaměstnanost klesla z 10,6 % v roce 2000 na 6,1 % v roce 2007.⁴⁹

Problémem země zůstává poměrně vysoká inflace. V roce 2006 dosahovala 9 %, ale v roce 2007 stoupla na 11,7 %. Vládní plán snížit inflaci na 8 % se v tomto roce splnit nepodařilo. Jednou z příčin je celosvětový růst potravin, který má dopad na vyšší inflace v řadě evropských zemí. Snaha snížit inflaci zůstává nadále jedním z důležitých cílů ruské vlády, protože rostoucí inflace a zdražování může mít vážné sociální dopady.

Stále více se i v současné době rozevírají nůžky mezi nejbohatšími a nejchudšími. Lidí žijících pod hranicí chudoby je v dnešním Rusku kolem 14,4 %. Pokles počtu lidí žijících pod touto hranicí ukazuje následující tabulka:

⁴⁵ Němec, P. *Putinův dlouhý stín*. Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 53.

⁴⁶ Němec, P. *Putinův dlouhý stín*. Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 53.

⁴⁷ *Ruská armáda opustila gruzínský přístav Poti*. Právo, 15. 9. 2008, ročník 18, č. 217, s. 11.

⁴⁸ Němec, P. *Putinův dlouhý stín*. Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 53.

⁴⁹ Voců, T. *Putin předává celkem prosperující carství*. Právo, 29. 2. 2008, ročník 18, č. 51, s. 11.

rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
miliony lidí	43,2	40	35,6	29,3	25,2	25,2	21,6	20,4
v % z celk. počtu obvatel	29	27,6	24,6	20,3	17,6	17,7	15,3	14,4

Převzato z: Nikolaev, I. *Kakaja vygoda u bednych*. Argumenty i fakty, červen 2008, č. 25, s. 6.

Zajímavý je přehled průměrných platů v některých profesích (netýká se Moskvy a Sant Petěrburgu):

Průměrná mzda	Profese
5 000 rublů	zootechnik, hlídač v muzeu
10 000 rublů	ekonom, učitel, kvalifikovaný dělník
25 000 rublů	regionální politik, plukovník v armádě, právník
50 000 rublů	vedoucí představitel velkého průmyslového podniku, akademik Akademie věd, analytik
150 000 rublů	ministr, poslanec, vedoucí oddělení v bance
200 000 rublů a více	fotbalista nejvyšší fotbalové ligy, top manažer

Převzato z: Nikolaev, I. *Kakaja vygoda u bednych*. Argumenty i fakty, červen 2008, č. 25, s. 7.

Platy vyšší než 25 000 rublů měsíčně pobíralo v 1. čtvrtletí 2008 19,8 milionu lidí, méně než 4 000 rublů 18,9 milionu lidí.⁵⁰ Růst inflace nejvíce postihuje skupinu obyvatel s nejnižšími příjmy. Prezident Dmitrij Anatoljevič Medveděv považuje další zvyšování příjmů obyvatelstva a boj s chudobou za jeden ze svých nejvýznamnějších úkolů.

Problémem, který má dopad na ekonomiku země, je již zmiňovaný ohromný pokles porodnosti, snížení věku dožití a vysoká úmrtnost lidí v produktivním věku. Mnohé z těchto jevů by mohla fungující ekonomika a prosperita země odstranit, protože zvýšení životních jistot obyvatelstva působí proti řadě negativních jevů.

Na své poslední tiskové konferenci před prezidentskými volbami v březnu 2008 hovořil odstupující prezident Vladimir Vladimirovič Putin o své představě Ruska v roce 2020. Mělo by být bohatou, stabilizovanou a politicky vlivnou zemí. Řada ekonomických faktorů svědčí o reálnosti takové představy, ale hospodářský vývoj Ruska má i řadu negativ, která mohou mít nečekané ekonomické dopady. Faktory, které mohou ovlivnit budoucnost Ruska, se zabývá Ondřej Soukup v *Hospodářských novinách*. Pozitiva ruské ekonomiky vidí v těchto faktorech:

1. Vysoké ceny ropy a zemního plynu, které se zřejmě udrží ještě několik let v důsledku rostoucí spotřeby řady zemí světa i neochoty zemí OPEC zvyšovat

⁵⁰ Nikolaev, I. *Kakaja vygoda u bednych*. Argumenty i fakty, červen 2008, č. 25, s. 7.

vat těžbu, příliv peněz do země umožní modernizaci hospodářství a růst životní úrovně všech vrstev obyvatelstva.

2. Umírněná finanční politika ministra financí Alexeje Kudrina nedovolila, aby se příjmy z exportu projedly, ale jsou uloženy ve státním stabilizačním fondu pro potřeby země.
3. Stabilita ve společnosti. Většina Rusů byla s Putinovou vládou spokojena. Příjmy obyvatel rostly tempem 10–12 % ročně, za rok 2007 o 16 %. Dmitrij Anatoljevič Medveděv je pokládán za pokračovatele Putina a lze předpokládat, že důvěra v tandem Putin – Medveděv bude ještě několik let na slušné úrovni.
4. Potenciál růstu. Rusko má velký potenciál růstu založený na surovinovém bohatství a obnovující se průmyslové výrobě. Státní korporace by se mohly stát páteří průmyslového znovuzrození.
5. Střední třída, která se objevuje i v menších regionálních městech, svou zvyšující se koupěschopností pomáhá růstu ekonomiky a při růstech příjmů se počet jejích příslušníků bude zvyšovat.

Ovšem existuje i řada negativních jevů, které ovlivňují ruskou ekonomiku již v současné době a do budoucna se mohou ještě prohloubit. Jsou to:

1. Nesmírně vysoká úroveň korupce. Podařilo se sice omezit organizovaný zločin a praktiky výpalného, ale korupce se přesunula do státního aparátu. Podle odhadů odborníků ztrácí ruská ekonomika kvůli korupci až 4 % HDP.
2. Absence politického života. Za Putina se politika omezila především na zákulisní boj v Kremlu. Strana Jednotné Rusko nepřipouští konkurenci. Pokud by došlo k politické nebo ekonomické krizi, nebudou k dispozici instituce pro demokratické řešení.
3. Byrokratizace vertikály moci. Roste úroveň centralizace. Všichni jsou odpovědni Kremlu a bojí se rozhodovat. Řešení problémů trvá dlouho.
4. Klesající těžba ropy a zemního plynu v nalezištích ze 70. let 20. století. Rusko nakupuje středoasijský zemní plyn, ale to je vzhledem k nestabilitě tamních režimů politické riziko. Pokud by Rusko muselo omezit export, způsobilo by to těžké škody celé ekonomice.
5. Slabé státní společnosti. V Rusku se masově objevují státní korporace. Jejich úkolem bylo dát dohromady státní aktiva ve firmách, které se týkají bezpečnosti státu. Ale stát se ukázal jako neefektivní vlastník. Korporace vyžadují

dotace a při příliš velké moci státních korporací by mohlo dojít ke stagnaci hospodářství.⁵¹

S vysokou mírou korupce, hospodářské kriminality i špatnou prací justice se Rusko potýkalo po celé Putinovo období a když Putin hodnotil svá funkční období, přiznával, že se mu nepodařilo tyto jevy dostatečně potlačit. I Medveděv považuje prorůstání korupce do státní správy za velmi závažný problém, který má negativní dopad i do ekonomické sféry. Jeho prioritou je skutečná nezávislost soudnictví na exekutivní i zákonodárné moci. „*Je nutné ukončit praxi protiprávních rozhodnutí založených na telefonátu nebo na penězích*“, prohlásil na jednom z předvolebních shromáždění.⁵²

Již jsme hovořili o tom, že Rusko klade do budoucnosti důraz na rozvoj strojírenství. V zemi chybí průmyslová základna pro rozvoj vyspělých oborů, jako jsou biotechnologie nebo nanotechnologie, a tím zaostává za vyspělými zeměmi. V různých statích o ruské ekonomice se uvádí, že až 50 % průmyslových podniků není ani dnes schopno obstát ve světové konkurenci. Dmitrij Anatoljevič Medveděv představil ve svém volebním programu tyto ekonomické priority. Jsou to:

1. Posílení moci soukromého sektoru, který by měl v ekonomice hrát podstatně významnější roli.
2. Snížení daňové zátěže s cílem přivést prostředky do investic a inovací a tím urychlit modernizaci průmyslu.
3. Urychlení rozvoje infrastruktury, což je základní podmínkou pro rozvoj průmyslu.⁵³

V říjnu 2008 schválila ruská vláda Koncepti dlouhodobého sociálně-ekonomického rozvoje Ruské federace do roku 2020. Z původně několika variant Konceptce byla vybrána varianta „inovační, sociálně orientovaná“, jejímž cílem je vytvoření „přitažlivého způsobu života, inovačního prostředí a dosažení pozice globálního lídra“. První etapa (2008–2012) má vést k realizaci a rozšíření stávajících globálních konkurenčních výhod, kterými Rusko disponuje, tj. energetika, doprava, zemědělský sektor a zpracování přírodních zdrojů. Ve druhé etapě (2013–2020) bude kladen důraz na zvýšení globální konkurenceschopnosti ekonomiky na základě rozvoje nejmodernějších technologií (bio a nanotechnologií). Cílem této konceptce je upevnění pozice Ruska ve světové ekonomice a formování rovnovážné sociální struktury společnosti.⁵⁴

⁵¹ Soukup, O. Hospodářské noviny, 3. 3. 2008, č. 44, s. 6.

⁵² Procházková, P. *Medveděv jde ve stopách svého patrona Putina*. Lidové noviny, 16. 2. 2008, s. 1.

⁵³ *Medveděv postavil plán rozvoje na čtyřech „I“*. Právo, 16. 2. 2008. ročník 18, č. 40, s. 11.

⁵⁴ Zastupitelský úřad České republiky v Moskvě. Ruská vláda schválila Koncepti rozvoje do roku 2020. [online]. 15. 10. 2008. [cit. 2. 4. 2009]. Dostupný z

Větší podporou soukromého sektoru by Medveděv vytvořil protiváhu státním společnostem, posílil konkurenční prostředí, a to by nutilo státní společnosti k větší efektivnosti a pružnosti. Prezident vidí svůj úkol i ve využití výnosů z vysokých cen ropy a zemního plynu pro sociální investice – do zdravotnictví, školství, kultury a dostupného bydlení. Jeho prioritou je i rozvoj zemědělství. Chce pokračovat ve vytvoření silného a stabilního finančního sektoru.

V ruské ekonomice dnes existují dvě skupiny. Jsou to takzvaní silovici a liberálové. Silovici kontrolují ohromné ekonomické zdroje ve státních korporacích. K moci se dostali v Putinově době a nejsou nakloněni k většímu vstupu zahraničního kapitálu do země. Medveděv má blíže k liberálům. Ti vidí budoucnost ruské ekonomiky ve větší podpoře soukromého sektoru. Často to nejsou skuteční liberálové, ale Putina ekonomická politika měla negativní dopady na jejich ekonomické aktivity v Evropě, takže chtějí odstranit překážky. Liberalizaci podporuje i řada těch, kteří se za Putina nedostali na posty, o které měli zájem.

Západ Putinovi vytýkal, že omezil přístup zahraničního kapitálu do země. Například v roce 2006 byl donucen opustit Rusko pod záminkou ničení životního prostředí petrolejářský koncern Shell, který chystal největší ropný a plynárenský projekt na světě Sachalin 2. O rok později odprodal Gazpromu naleziště plynu v sibiřské Kavytce podnik British Petroleum.⁵⁵ Ovšem bez zahraničních investorů nebude Rusko v brzké době moci otevřít nová ložiska ropy a zemního plynu.

Medveděv se chce více orientovat na spolupráci se západními zeměmi. Hlásí se k potřebě spolupráce s EU a mezinárodními společnostmi a uvědomuje si, že ruská ekonomika se jinak nemůže rozvíjet tak rychle, jak potřebuje. Rusko má zájem o rozvoj špičkových technologií a o investice do infrastruktury. Deklaruje ochotu vytvořit systém nejvyšších výhod pro zahraniční investory, ale jen v oborech, které potřebuje. Nemíní pustit do země firmy, které sledují pouze své zájmy. Nadále trvá na státní kontrole svého surovinového bohatství a energetických zdrojů, ale připouští, že i zde je místo pro zahraniční investory. Je otázkou, zda do budoucna budou mít větší vliv na vývoj ruské ekonomiky silovici nebo liberálové.

Pro budoucnost ruské ekonomiky je důležité, že se poměrně rychle rozvíjí sektor služeb a zpracovatelský průmysl, i když páteří ekonomiky zůstává těžební průmysl a energetika. Velký rozmach zažívá v současné době stavebnictví, především v Moskvě a velkých městech, kde se staví nové byty. Po celou dobu socialismu nebyly ani

<<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko/ruska-vlada-koncepce-rozvoj-do-roku-20/1000580/50434/>>

⁵⁵ Němec, P. *Putinův dlouhý stín*. Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 53.

v hlavním městě výjimkou rozdělené byty, ve kterých žilo více rodin. To se zvolna mění. Ze statistik vyplývá, že objem bytové výstavby vzrostl v letech 2000–2005 o 40 %. Na trhu přibýlo 48 000 000 m² bytové plochy v hodnotě 60 miliard dolarů. Na jednoho obyvatele Ruska v současnosti připadá 13,5 m² bytové plochy.⁵⁶ Odhaduje se, že na trhu chybí dalších 1,7 milionu m². Nové byty jsou zatím dostupné jen pro velmi malou část obyvatelstva, většina lidí žije v bytech z doby socialismu. V roce 2006 se stavebnictví podílelo 15 % na hospodářském růstu země. V roce 2005 přispělo k HDP Ruska 113 miliardami dolarů.⁵⁷ Stavební průmysl roste o více než 10 % ročně a ve velkých městech i přes vysoké ceny bytů poptávka po novém bydlení převyšuje nabídku. Bytová výstavba má velkou budoucnost, protože desítky let staré domy potřebují rekonstrukci a s růstem příjmů se dá očekávat růst zájmu o nové byty.

Malá dostupnost nových bytů se může stát značným sociálním problémem. Podle oficiálních statistik se v letech 2000–2005 ceny starších bytů zdvojnásobily, ceny nových stouply o 253 % a nadále rostou. Odhaduje se, že Rusku bude trvat několik desetiletí, než dostupností bydlení dožene západní Evropu. S růstem střední třídy se dá očekávat i rozvoj hypotečního trhu.

Vzhledem k tomu, že se v této práci budeme věnovat vztahu Evropské unie a Ruska, je třeba se podrobněji zmínit o Gazpromu, který hraje v ruské ekonomice velmi významnou roli a je nejen největším energetickým podnikem Ruska, ale i celé Evropy a čtvrtou největší firmou světa. Vlastní jednu šestinu světových ložisek zemního plynu, ovládá kolem padesáti těžebních a zpracovatelských plynárenských společností, asi dvacet distribučních a přepravních firem a řadu dalších firem v nejrůznějších oblastech ruského národního hospodářství. Tento podnik vznikl už v roce 1989 transformací ministerstva plynárenství. V období chaotické privatizace byl hlavním zdrojem daní Ruska a zároveň věřitelem státu. V současné době přispívá do státního rozpočtu 40 %. Jeho čistý zisk v roce 2006 dosáhl 25 miliard dolarů. Má podíl nebo vlastní společnosti ve dvaceti z dvaceti sedmi zemí EU. Jen v Německu se jedná o deset společností se 100 % účastí.⁵⁸

Evropská unie odebírá z Ruska asi čtvrtinu své spotřeby zemního plynu. Jsou připraveny stavby dvou nových plynovodů – South Stream a North Stream. North Stream budou budovat Německo a Rusko. Jeho trasa povede z ruského Vyborgu do němec-

⁵⁶ *V realitách chybí McDonald's.* Euro, 17. 12. 2007, č. 51–52, s. 92.

⁵⁷ *V realitách chybí McDonald's.* Euro, 17. 12. 2007, č. 51–52, s. 91.

⁵⁸ *Stát ve státě.* Ekonom, 6.–12. 3. 2008, č. 10, s. 56.

kého Greifswaldu a jeho délka bude 1 200 km.⁵⁹ Šéfem dozorčí rady North Streamu je bývalý německý kancléř Gerhard Schröder. Plynovod vedený po dně Baltského moře obejde Polsko, které tak přijde o výhody tranzitní země. K trase plynovodu má výhrady i Švédsko. V plynovodu má mít 51 % podíl Gazprom. South Stream povede z Novorossijska pod Černým mořem na bulharské pobřeží a do Itálie. Jeho jižní větev má vést přes Srbsko do Rakouska. Příslušné smlouvy s účastnickými zeměmi jsou již podepsány a již v roce 2013 má ruský zemní plyn zásobovat střední a jihovýchodní Evropu – mapa existujících a plánovaných plynovodů viz přílohu č. III.

Gazprom v souladu s hospodářskou politikou vlády vytěsnil z Ruska zahraniční těžební společnosti, ale je otázkou, zda bude schopen otevřít nová naleziště bez zahraničních investorů. Gazprom sice předpokládá, že otevře nová naleziště na Sibiři a v severní Asii, ale pokud by to nedokázal a Rusko by nemohlo dostát svým velkým závazkům, mělo by to negativní dopad nejen na ekonomiku této země, ale v jisté míře i na ekonomiku celé Evropy. Velkým problémem pro ruskou ekonomiku se může stát i to, že není obnovována infrastruktura těžby a přepravy zemního plynu a ropy. Případné výpadky v přepravě těchto komodit do Evropy by rovněž měly negativní dopad na ekonomiku Ruska. Závislost Evropy na ruském zemním plynu a ropě také posiluje politický vliv této země v evropských zemích. Tomu má zabránit výstavba plynovodu Nabucco, který plánuje Evropská unie a který obejde Rusko.

Závažným problémem ruské ekonomiky je nedostatečná podpora malého a středního podnikání, bez kterého se dobře fungující ekonomika neobejde. Tento typ podnikání ničí poměrně vysoké daňové zatížení a snížení daní, které rovněž slibuje prezident Medveděv, by tak mohlo napomoci jeho rozvoji. Také založení firmy je v Rusku svázáno příliš mnoha administrativními překážkami.

Co se týče obchodních vztahů Ruska, velkými obchodními partnery této země jsou Evropská unie, Čína a sousední státy. 35 % ruského exportu směřuje do Evropské unie a ta vyváží do Ruska 25 % své produkce. Evropské zboží je v Rusku velmi žádané. Pro EU je Rusko třetím největším partnerem po USA a Číně.⁶⁰ Evropská unie trvale vytýká Rusku nedostatečnou liberalizaci v oblasti zahraničního obchodu. Rusko totiž chrání svou ekonomiku dovozními cly a jinými ochrannými prostředky. Obchodní politika Ruska a EU má být také předmětem jednání o nové dohodě o strategickém partnerství, které bylo zahájeno v roce 2008.

⁵⁹ *Berlín a Moskva od plynovodu necouvnu.* Právo, 6. 6. 2008, ročník 18, č. 132, s. 9.

⁶⁰ Pokorný, P. *Já pán, ty pán.* Euro, 14. 7. 2008, č. 29, s. 3.

Ruská federace vyváží především energetické suroviny (ropu, ropné výrobky, zemní plyn), barevné kovy a strojírenské výrobky. Vyvoz ropy představuje více než jednu třetinu hodnoty celého ruského exportu a více než polovinu exportu energetických surovin. Oproti roku 2006 stoupl export ropy v roce 2007 v důsledku růstu cen o 18,4 %. Export oceli a hutnických materiálů vzrostl v roce 2007 o 18,3 %. V tomto roce došlo i k růstu ruského importu, který byl vyvolán růstem domácí poptávky jak ze strany průmyslu, tak ze strany obyvatel. Dovoz strojů, zařízení a dopravních prostředků se zvýšil o 55,7 % hodnoty předchozího roku, import automobilů vzrostl o 51,8 %. Obrat zahraničního obchodu RF v roce 2007 činil 579,3 mld. USD, což je o 23,6 % více než v předcházejícím roce.

Obchodní bilanci Ruské federace za posledních 5 let znázorňuje následující tabulka (údaje jsou uvedeny v mld. USD):

	2003	2004	2005	2006	2007
Obrat	191,0	257,1	368,9	468,6	578,3
Index	113,7	134,6	131,5	126,9	123,6
Vývoz	133,7	181,5	243,6	303,9	355,2
Index	125,0	135,8	132,9	124,7	116,8
Dovoz	57,3	75,6	125,3	164,7	223,1
Index	93,9	123,6	128,7	131,3	135,6
Saldo	76,4	105,9	118,3	139,2	132,1

Převzato z: Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Rusko: Zahraniční obchod země. [online]. [cit. 2. 4. 2009].

Dostupný z <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/rusko-zahranicni-obchod-zeme/6/1000580/>>

V prvním pololetí 2008 pokračoval růst obratu zahraničního obchodu o 48,6 % (proti prvnímu pololetí 2007). Export přitom vzrostl o 53,1 %, import o 41,3 %. Aktivní saldo obchodní bilance dosáhlo 103 mld. USD a bylo způsobeno především rychlým růstem cen energetických surovin. Ropa dosáhla v prvním pololetí 2008 ceny téměř 130 USD za barel.⁶¹

Rusko je uváděno na druhém místě ve světě v počtu dolarových miliardářů. To ukazuje na vysoký stupeň koncentrace kapitálu v rukou poměrně úzké skupiny lidí, ale

⁶¹ Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Rusko: Zahraniční obchod země. [online]. [cit. 2. 4. 2009].

Dostupný z <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/rusko-zahranicni-obchod-zeme/6/1000580/>>

ne vždy je taková koncentrace přínosem pro ekonomiku. Vrstva nejbohatších podnikatelů častěji sleduje své často krátkodobé zájmy, méně dlouhodobé cíle Ruska. Dá se očekávat, že prezident Medveděv půjde stejnou cestou jako Putin a nedovolí přílišný růst moci oligarchů. V roce 2008 uprchl do Londýna další z ruských oligarchů Michail Gučerijev, bývalý šéf ropné firmy Rosněft, který byl obviněn z daňových úniků. Gučerijev obviňuje ruskou vládu, že jeho obvinění je vykonstruované a slouží k tomu, aby firmu převzal konkurent blízký Kremlu.⁶² Mocenské boje mezi kapitány ruského průmyslu tak dosud neskončily.

Velice nedobrá je hospodářská situace ruského zemědělství. V současné době v něm působí státní, polostátní i soukromé subjekty, ale produktivita práce i výnosy jsou nízké a závislost Ruska na dovozu potravin zůstává vysoká. Příjmy zemědělců patří k nejnižším v zemi a tím je dána i životní úroveň venkova. Upadá i ruské rybářství. Týdeník Argumenty i fakty píše o tom, že ruští rybáři prodávají úlovek přímo na moři zahraničním firmám. Hlavním důvodem jsou nízké výkupní ceny, které určují zprostředkovatelé často ve spojení s místními úředníky a korupce se projevuje i ve zdlouhavé sanitární a veterinární kontrole.⁶³ Korupce v ruské ekonomice je oprávněně kritizována řadou mezinárodních institucí.

Přes zlepšení ekonomické situace všech vrstev národa v uplynulých osmi letech kritizuje opozice ruskou vládu za to, že do ekonomiky jde daleko méně prostředků získaných vývozem surovin, než by bylo možné a že ekonomika založená na rostoucím vývozu surovin nemůže vést k dlouhodobému a trvalému rozvoji země, ale nese v sobě riziko hospodářské krize. Setkáváme se i s obavami, že pokud ruská vláda bude nucena vydávat více prostředků na zbrojení, k čemuž vede zhoršení rusko-amerických vztahů, postihne to další rozvoj ekonomiky a růst životní úrovně obyvatelstva.

Přes všechny problémy, které musí Rusko v oblasti ekonomiky řešit, je nesporné, že současná hospodářská situace země je nejstabilnější od počátku přestavby a vytváří se funkční ekonomika, která slouží dalšímu rozvoji země. Z Ruska se stal ekonomicky nejrychleji rostoucí stát Evropy, který usiluje o začlenění mezi vyspělé země světa. Rusko buduje tržní ekonomiku a i demokratickou společnost, zde ovšem jeho snaha částečně pokulhává.

⁶² *Další oligarcha uprchl do Británie*. Právo, 3. 4. 2008, ročník 18, č. 79, s. 15.

⁶³ Odincov, M. *Rossija ne rybnoe město*. Argumenty i fakty, únor 2008, č. 6, s. 6.

4.3 Stručná charakteristika politické situace v Rusku v letech 2000–2008

Již jsme uvedli, že v letech 2000–2008 došlo k politické stabilizaci země. Prezident Putin si získal vysokou důvěru všech vrstev obyvatelstva. Evropská unie, Spojené státy americké i ruská opozice ale vytýkaly Putinovi, že se za jeho vlády dostatečně nerozvíjela demokracie. Putin používal termín „suverénní demokracie“, kterým označoval ruskou cestu k demokracii. V ruské společnosti je podle ruských představitelů ještě dlouhou dobu potřebná silná prezidentská moc.

Zajímavé údaje přináší týdeník *Argumenty i fakty*. Na dotaz, zda Rusko potřebuje „pevnou ruku“, odpověděli dotázaní takto:

ANO:

- **11 %** – jen vůdce s neomezenými pravomocemi může zadržet bandity a zločince;
- **10 %** – taková je dlouhodobá tradice naší země, podřízení se vůdci je u nás v genech;
- **38 %** – protože je nutné zavést pořádek a skoncovat s anarchií;

NE:

- **11 %** – protože člověk s neomezenou mocí začíná řešit své osobní problémy;
- **4 %** – protože riskujeme, že se staneme zemí, proti které vytáhne celý svět;
- **26 %** – jinak se nikdy nenaučíme řídit svou vlastní zemí.⁶⁴

Z uvedených údajů vyplývá, že největším problémem, který tíží obyvatele Ruska, je v současné době anarchie ve společnosti. Poměrně vysoké procento lidí si ale uvědomuje, že nelze spoléhat pouze na pevnou ruku prezidenta, ale je nutné usilovat o větší podíl občanů na řízení společnosti. V důvěře Rusů k nejvyššímu představiteli státu se skrývá i tradice a malá zkušenost Rusů s demokracií. Rusko buduje demokracii západního typu teprve 20 let a vychází z odlišných tradic než západní Evropa. Představitelé západu, kteří rádi kritizují Rusko za nedostatek demokracie, si často neuvědomují, jak velké překážky musí Rusko na této cestě překonávat. V současné době je ale autorita Putina i jeho nástupce Medveděva zřejmě velmi nutná, protože bez silné prezidentské moci by země znovu mohla být ohrožena nestabilitou a možností rozpadu.

V Rusku sice existuje řada politických stran, největší vliv ve společnosti má ale strana *Jednotné Rusko*, v jejímž čele stojí Vladimír Vladimirovič Putin. Nejsilnější organizovanou ruskou opozicí jsou dnes komunisté v čele se Zjuganovem. Oslovují však především starší lidi, kteří se těžko smiřují s rozpadem SSSR. Garri Kasparov,

⁶⁴ *Nužna li Rossiji žostkaja ruka*. *Argumenty i fakty*, březen 2008, č. 13, s. 9.

který je podporován Západem jako opravdový demokrat, nemá v Rusku žádný podstatný vliv. K Putinově vysoké autoritě velice přispěla jeho snaha o zvyšování vlivu Ruska ve světové politice, protože ztrátu velmocenského postavení nesla většina obyvatel dosti těžce. I Alexandr Solženicyn († 2008), nositel Nobelovy ceny za literaturu za rok 1970, kterého vystěhovali z Ruska v roce 1974 a který odmítl ocenění od Gorbačova i Jelcina, přijal od Putina literární cenu a plně podpořil jeho snahu o upevnění vlivu Ruska ve světě.

Při ruských prezidentských volbách v roce 2008 prokazatelně došlo v určitých institucích k určitému nátlaku na zaměstnance ohledně volby Putinova nástupce, což by se v demokratické společnosti vyskytovat nemělo. Je však nezpochybnitelné, že naproti většina obyvatel volila Dmitrije Anatoljeviče Medveděva jako Putinova pokračovatele, se kterým si spojuje důvěru v další zlepšování hospodářské a politické situace v zemi. Ani lidem nespokojeným s Putinem nemohla žádná opozice v dané chvíli nabídnout více, než Medveděv.

Velkým problémem Ruska je dodržování svobody tisku. Přestože v zemi vychází množství periodik nejrůznějšího zaměření, kritika vládní moci není příliš žádoucí. V Jelcinově éře sloužil tisk do značné míry zájmům oligarchů a hájil zájmy toho, kdo ho vlastnil a platil. S nástupem Putina se začala zvyšovat kontrola médií ze strany státu, případně ze strany státem kontrolovaných korporací. V Rusku bylo v letech 1997–2007 zavražděno 88 novinářů.⁶⁵ Kritička Kremlu Jelena Tregubova, bývalá kremelská zpravodajka listu Kommersant, odešla do Londýna, kde dostala politický azyl, protože se v Rusku údajně necítila v bezpečí.⁶⁶ V říjnu 2006 byla zastřelena novinářka a kritička Kremlu Anna Politkovskaja. Ve svých článcích se kriticky vyjadřovala především k situaci v Čečensku. Policie dokázala poměrně rychle najít část skupiny, která vraždu zřejmě přímo organizovala, avšak stále není jasné, kdo si tento zločin objednal.⁶⁷

Na řešení čeká i problém špatné vymahatelnosti práva v Rusku a korupce, která zasahuje všechny vrstvy státního aparátu i podnikatelskou sféru. Korupční prostředí a špatná práce justice je vnímána jako zásadní problém jak v Rusku, tak i v zahraničí.

Podobné problémy jako Rusko však řeší v různé míře všechny postsocialistické země, které procházely či ještě procházejí transformací národního hospodářství. V Rusku jsou znásobené rozlehlostí země a množstvím národů, které federaci vytvářejí.

⁶⁵ *Svoboda ruského slova*. Týden, 28. 1. 2008, č. 4, s. 67.

⁶⁶ *Další oligarcha uprchl do Británie*. Právo, 3. 4. 2008, ročník 18, č. 79, s. 15.

⁶⁷ ČTK. Z vraždy Politkovské obvinění tři muži. [online]. 18. 6. 2008. [cit. 30. 3. 2009]. Dostupný z http://www.tyden.cz/rubriky/zahranicirusko-a-okoliz-vrazdy-politkovske-obvineni-tri-muzi_6624.html

Trvalá kritika Ruska ze strany USA a EU, že Rusko není takovou demokracií, jakou by podle jejich představ mělo být, nebere dostatečně v úvahu ruská specifika. Rusko negativně vnímá kritiku z pozice nadřazenosti a usiluje o spolupráci se Západem v duchu rovnosti a partnerství.

5 Zahraničně-politické a ekonomické vztahy Ruska a Evropské unie a hlavní problémy v těchto vztazích

5.1 Vzájemné vztahy USA, EU a RF

5.1.1 Vztahy EU a USA

Chceme-li uvažovat o možnosti vstupu Ruska do evropské unie, musíme se zmínit i o vzájemných vztazích EU – USA a RF – USA, protože silné politické a hospodářské vazby mezi EU a USA se do značné míry promítají i do politiky Unie vůči Rusku a naopak.

USA a EU dlouhodobě usilují o vytvoření co nejužšího transatlantického spojení na základě velmi podobného hodnotového systému. Základem tohoto systému je víra v pluralitní demokracii jako v nejlepší možný systém vlády, v tržní ekonomiku a v dodržování lidských práv. Obě strany jsou společně zainteresovány na řešení politických, hospodářských a bezpečnostních problémů dnešního světa. Členské státy Unie, které jsou zároveň členy Severoatlantické aliance, pomáhají prosazovat geopolitické zájmy USA ve světě a do značné míry se s nimi ztotožňují.

V roce 1990 byla podepsána Transatlantická charta, která přispěla k posílení vztahů na politické úrovni, a v prosinci 1995 v Madridu Akční plán spolupráce EU a USA, jehož cílem je rozvoj transatlantického trhu. V roce 1998 byl na summitu EU – USA vyhlášen program transatlantického ekonomického partnerství. V srpnu 2008 se Unie rozhodla vytvořit Euroatlantický prostor spolupráce s USA v oblasti svobody, bezpečnosti a spravedlnosti na ochranu před terorismem, organizovaným zločinem a ilegální migrací.

V politické oblasti podporuje Unie jako celek politiku USA ve světě, i když mezi jednotlivými členy EU lze najít značné rozdíly v míře této podpory. V nových členských zemích je podpora politiky USA velmi silná, kritické hlasy zaznívají spíše z některých starých zemí EU, např. z Německa, Francie nebo Itálie. USA podporují další rozšiřování Unie o země Balkánu, některé postsovětské republiky i o Turecko, protože to odpovídá americkým geopolitickým zájmům. Rada členských států EU také podporuje snahu USA o rychlé rozšíření NATO o Ukrajinu a Gruzii. Vojenské síly z evropských zemí NATO bojují v Afghánistánu i Iráku, i když mnohé evropské státy vysílají své vojáky do těchto válečných konfliktů s malou ochotou. Síly EU působí v Bosně, Kosovu, Čadu, Súdánu a dalších zemích. Zasahují i bez mandátu OSN, jen na základě rozhodnutí vedení NATO. Stanovisko EU k Íránu, k dodržování lidských práv v některých zemích světa i k jiným politickým problémům se v podstatě neliší od ame-

rického stanoviska. Dá se říci, že pro Spojené státy americké představuje Evropa zajištěné spojenecké území.

V hospodářské oblasti ale není Evropská unie pro USA pouze partnerem, ale i velkým konkurentem, který se snaží co nejvíce prosadit na mezinárodních trzích i proti vůli USA. Například Německo se v roce 2006 podílelo 10,1 % na světovém obchodu s Íránem.⁶⁸

Jednota mezi EU a USA nepanuje v současné době ani v otázce, jak jednat s Ruskem po kavkazském válečném konfliktu v srpnu 2008, ani v tom, zda se má Gruzie stát v brzké době členem NATO. Zatímco po skončení konfliktu požadovaly USA odchod ruských sil z Abcházie i Jižní Osetie, Evropské unii stačilo, aby ruské vojenské síly opustily Gruzii. Německo a Francie jsou i proti dalšímu rozšiřování NATO.

Přes určité rozpory mezi EU a USA se dá předpokládat, že pokud by Unie začala vážně uvažovat o možnosti svého budoucího rozšíření o Rusko, hrálo by zřejmě nemalou roli i americké stanovisko k této otázce. To by pravděpodobně odráželo aktuální rusko-americké vztahy. Budeme se tedy dále zabývat současnými vztahy mezi Ruskem a USA a výhledem do budoucna.

5.1.2 Vztahy RF a USA

Rusko-americké vztahy se zlepšovaly od nástupu Michaila Sergejeviče Gorbačova do vedení tehdejšího SSSR přibližně do poloviny 90. let 20. století. V tomto období byla uzavřena řada důležitých smluv omezujících počty zbraní, včetně jaderných, snížily se výdaje obou států na zbrojení, začaly se konat pravidelné schůzky nejvyšších představitelů Ruska a USA a značně se posílila důvěra ve vztazích obou států.

Vzájemné vztahy se začaly zhoršovat v souvislosti s americkou politikou na Balkáně, která je podle Ruska výrazně zaměřena proti Srbsku, mezi nímž a Ruskem existují od rusko-tureckých válek v minulých staletích přátelské vztahy a obě země spojuje i společná víra. Rusko opakovaně upozorňovalo USA i EU, že uznání nezávislosti Kosova může být příkladem pro řadu dalších národů. V případě uznání nezávislosti Kosova na Srbsku bylo USA a částí EU uznáno právo národa na sebeurčení až do odtržení, v případě Jižní Osetie a Abcházie, které vyhlásily nezávislost na Gruzii, tytéž státy uznávají princip neměnnosti hranic bez souhlasu Gruzie. Postoj USA k Rusku po skončení rusko-gruzínského konfliktu v srpnu 2008 vedl k doposud nejvážnějšímu zhoršení rusko-amerických vztahů. Přestala se scházet Rada NATO-Rusko. Po skončení rusko-

⁶⁸ Plesnik, V. *Bushovi jsou trnem v oku zakázky německých firem s Teheránem*. Právo, 8. 8. 2008, ročník 18, č. 185, s. 10.

gruzínského konfliktu požadovaly některé členské země NATO v čele s USA vytvoření nových, vysoce mobilních aliančních sil, které by mohly být vyslány do zemí obávajících se ruské intervence.⁶⁹ Rusko-americké vztahy zhoršilo i podepsání smluv o protiraketové obraně s Polskem a Českou republikou, stejně jako snaha NATO o přijetí Ukrajiny a Gruzie do této aliance.

USA se staví negativně i ke sblížování Ruska s Čínou a Indií, ve kterém vidí ohrožení svého postavení jediné světové velmoci. Stejně tak je Rusku vytýkána ekonomická spolupráce s Íránem.

Spojené státy americké také znepokojuje závislost Evropské unie na ruském plynu a podporuje její snahu o diverzifikaci dodávek surovin a budování produktovodů, které by Rusko obešly.

Zvýšení nedůvěry mezi oběma státy může vést k rozpoutání nového kola zbrojení a k výraznému omezení spolupráce mezi Ruskem a USA. To by mělo velmi negativní dopad na řešení různých globálních problémů, které vyžadují spolupráci obou zemí, jako je tomu např. v otázce řešení válečných konfliktů na Blízkém východě, zabránění šíření jaderných zbraní nebo boj s terorismem. Zbigniew Brzeziński v rozhovoru pro *Global Viewpoint* odsoudil Rusko za to, že „*chce odříznout Západ od přístupu ke Kaspickému moři a Střední Asii*“.⁷⁰ Současné vztahy USA a Ruska se zhoršily natolik, že nebude lehké tento stav zvrátit zpět ke spolupráci.

Pokud by došlo k výraznému sblížení EU a Ruska, zvýšila by se hospodářská i politická váha obou stran ve světové politice, a to by mohlo oslabit postavení USA na světové politické scéně. Stěží se dá očekávat, že by USA do budoucna podporovaly případné členství Ruska v Evropské unii.

5.1.3 Vztahy EU a RF

Vztahy Ruska a Evropské unie jsou poměrně komplikované. Provází je řada neshod v mezinárodní politice i v ekonomické oblasti. Již jsme hovořili o tom, že Gorbáčov i Jelcin se orientovali na co nejužší spolupráci s Uníí s cílem dosáhnout brzkého zapojení Ruska do Evropské unie. Členství podporovala i většina ruského obyvatelstva. Rusko se snažilo plnit požadavky Mezinárodního měnového fondu na transformaci ekonomiky i požadavky Evropské unie. Ta vyžadovala především demokratizaci života v zemi, vytvoření pluralitního politického systému, liberalizaci ekonomiky a otevření

⁶⁹ Roškot, J. *Aliance zvažuje kvůli Gruzii vytvořit rychlé síly proti Rusku*. Právo, 30. 9. 2008, ročník 18, č. 230, s. 15.

⁷⁰ *Jde o hodně, jde o ropu*. Euro, 8. 9. 2008, č. 37, s. 34.

země zahraničnímu kapitálu. Unie ve své politice vůči Rusku vycházela z předpokladu, že tato země integraci nutně potřebuje a plně se přizpůsobí jejím požadavkům v ekonomické, humanitární a právní oblasti. Tyto požadavky byly zakotveny ve Smlouvě o strategickém partnerství, kterou EU a Rusko uzavřely v roce 1997. V té době se Rusko potýkalo s hlubokým politickým a ekonomickým rozvratem, jehož důsledkem byl ústup z velmocenského postavení a bylo pro Unii slabým partnerem.

Hluboký rozvrat země v 90. letech 20. století učinil původní Gorbačovovu představu o rychlém vstupu do Evropské unie zcela nereálnou. Brusel se zaměřil na podporu pobaltských republik a zemí střední Evropy, které se staly členy EU roku 2004. Roku 2007 vstoupily do Unie i Rumunsko a Bulharsko. Posunutím svých hranic na východ se ale EU dostala do oblasti, kde mají geopolitické zájmy USA a Rusko.

Vývoj Ruska v letech 2000–2008 vedl k politické i ekonomické stabilizaci země a k růstu její váhy ve světové politice. To se odrazilo i v současných vztazích Ruska a EU. Zájem Ruska o členství v EU se výrazně zmenšil a již to není prvořadým cílem jeho politiky.

Ačkoli současné vztahy obou stran jsou poměrně chladné, vztahy mezi jednotlivými členskými státy EU a Ruskem se dosti liší. Do jisté míry se do nich promítají i historické zkušenosti. Stejně jako v minulosti nejsou příliš přátelské britsko-ruské vztahy. Mezi oběma zeměmi trvají spory ohledně vydávání osob, které jsou v Rusku stíhány za hospodářské delikty. V roce 2008 byly uzavřeny pobočky Britské rady v Rusku, protože podle Moskvy nebyla jejich činnost pro zemi prospěšná. Rusko nevydalo Velké Británii Andreje Lugového, podezřelého z vraždy bývalého agenta ruské tajné služby Alexandra Litviněnka. Po kavkazské válce patřila Velká Británie společně s USA ke stoupencům velmi tvrdého postupu vůči Rusku.

Poměrně dobré jsou vztahy Ruska s Německem a Francií. Bývalý německý kancléř Gerhard Schröder kladně hodnotil činnost Vladimira Vladimiroviče Putina. Gazprom má přes dceřinou firmu Gazprom Germania blízko k manažerům firem E.ON a BASF, protože to jsou podílníci na výstavbě plynovodu Nord Stream. V současné době je ale Gerhard Schröder v Německu kritizován, že vycházel Rusku vstříc až příliš jen pro to, aby zemi zajistil dodávky ropy a plynu a německým investorům přístup na ruský trh. Nynější německá kancléřka Angela Merkelová kritizuje Rusko za ústup od demokracie a za nedodržování lidských práv, ale byla prvním politikem, který navštívil Dmitrije Anatoljeviče Medveděva po jeho zvolení prezidentem a Medveděvova první zahraniční cesta vedla do Německa. Za posledních sedm let investovali ruští podnikatelé v Německu 5 miliard eur. Například Oleg Děripaska vlastní 10 % německého staveb-

ního koncernu Hochtief, podíl Sulejmana Kerimova v Deutsche Bank činí 900 milionů eur, Len Blavatnik vlastní podíl v letecké společnosti Air Berlin.⁷¹

V Německu investuje řada dalších ruských podnikatelů. Ruský automobilový průmysl se má podle záměrů ruské vlády rozvíjet ve spolupráci s německými partnery. Německo nepodpořilo na summitu EU v Bukurešti v dubnu 2008 brzký vstup Ukrajiny a Gruzie do NATO a po kavkazském konfliktu nepatřilo k zemím, které chtěly přerušit spolupráci Unie s Ruskem.

Ani Francie nepožadovala tvrdý postup proti Rusku. Francouzský prezident Sarkozy dojednal s Ruskem po kavkazské válce mírový plán, který požadoval stažení ruského vojska z Gruzie. Poté by podle Francie mohlo být obnoveno jednání o strategickém partnerství s Ruskem, které bylo po válce přerušeno. V současné době uvažují premiér Putin a prezident Sarkozy o možném uzavření nové smlouvy o bezpečnosti v Evropě. Politiku Německa a Francie vůči Rusku podporuje i Itálie.

Nepříliš dobré jsou politické vztahy postsocialistických evropských zemí a Ruska. Většina těchto zemí horlivě podporuje politiku USA ve světě a snaží se ztotožňovat dnešní Rusko s bývalým Sovětským svazem a jeho imperiální politikou. Po kavkazském konfliktu požadovaly především pobaltské státy, Polsko a Česká republika tvrdé sankce proti Rusku. Také Švédsko, které má zřejmě obavy ze zvyšování ruské vojenské přítomnosti v Baltském moři, zaujalo výrazně protiruský postoj a přerušilo s touto zemí diplomatické styky. Oživily se i úvahy o vstupu Švédska do NATO. Ovšem ekonomické styky firem z těchto zemí s Ruskem se neustále rozšiřují a prohlubují.

Evropská unie se v současné době ocitla ve velmi složité situaci. USA po ní požadují co největší podporu jejich politiky, jejímž cílem je prosazování amerických zájmů v různých oblastech světa a získání převahy nad Ruskem. Ovládnutím Kaspiku by USA získaly kontrolu nad ohromným nerostným bohatstvím této části světa i rozhodující politický vliv v Eurasii. Do roku 2015 se předpokládá zvýšení světové poptávky po energetických zdrojích o 50 %.⁷² Rusko nabádá Unii, aby se nechovala jako satelit USA a uvědomila si, že Rusko a EU spojují silnější vazby než EU a USA, které jsou dány geografickou polohou i staletými společnými historiemi. Rusko také předpokládalo, že Unie odsoudí Gruzii za vpád do Jižní Osetie a bylo zklamáno tím, že se tak nestalo. V této komplikované situaci by měla pokračovat jednání o nové smlouvě o strategickém partnerství mezi Moskvou a Bruslem, která začala v červenci 2008.

⁷¹ *Oligarchové vyzobávají německé firmy.* Právo, 2. 9. 2008, ročník 18, č. 206, s. 11.

⁷² Lékó, I. *Nabucco umírá.* Euro, 8. 9. 2008, č. 37, s. 53, 54.

5.2 Problematika jednání o nové dohodě o strategickém partnerství mezi EU a RF

5.2.1 Současné problémy v zahraničně-politických vztazích mezi EU a RF

V roce 2007 vypršela platnost dohody o strategickém partnerství mezi EU a Ruskem z roku 1997. Jednání o nové dohodě blokovalo Polsko kvůli zákazu dovozu vepřového masa do Ruska a Litva, která měla velké výhrady k ruské politice vůči Abcházii a Jižní Osetii a požadovala záruky na dodávky ropy. Většina členských států Unie si ale přála zahájení jednání o široké obchodní, energetické a politické smlouvě s Ruskem, která by řešila problémy ve vztazích mezi oběma stranami.

26. 6. 2008 začal v sibiřském městě Chanty-Mansijsku summit EU – Rusko, který rozhodl o začátku jednání o nové smlouvě. Na tomto summitu se obě strany dohodly na okruhu témat, kterými se jednání budou zabývat. Jedná se o otázky vnější bezpečnosti, energetiku, obchodní vztahy, problematiku dodržování lidských práv v Rusku, práci ruské justice a vztahy v oblasti vědy, vzdělávání a kultury.⁷³ Očekává se, že jednání nebudou jednoduchá a budou trvat delší dobu. Hovoří se o jednom až dvou letech, protože mezi oběma stranami je mnoho nevyřešených problémů v oblasti ekonomické i politické.

V politické oblasti vedla ke zhoršení vzájemných vztahů ostrá kritika Ruska za ústup od demokracie a dodržování lidských práv na summitu v Samaře roku 2006. Nynější prezident Dmitrij Anatoljevič Medveděv opakovaně vyjadřuje nutnost zlepšit situaci v této oblasti, což Unie hodnotí velmi pozitivně. Nejvýraznější ochlazení ve vztazích Unie a Ruska přinesla již zmiňovaná kavkazská válka. Jednání o nové smlouvě byla přerušena do doby, než se Rusko stáhne z Gruzie. Problémem ve vztazích mezi Ruskem a EU bude zřejmě i to, že Rusko neuznalo nezávislost Kosova, ale uznalo nezávislost Jižní Osetie a Abcházie.

Doposud bylo velkou silou a předností Unie to, že dokázala překonat rozpory mezi členskými zeměmi jednáním a kompromisem. Evropský model mírového soužití a řešení problémů představoval vzor pro budoucnost světa. Voláním některých členských států po vytvoření ozbrojených sil na ochranu proti Rusku Unie tento model do jisté míry opouští. Rusko opakovaně kritizuje, že Unie chce vůči němu stále jednat z pozice nadřazenosti, nerespektuje jeho oprávněné geopolitické zájmy a stále více se

⁷³ ČTK. EU a Rusko začaly jednat o strategickém partnerství. [online]. 4. 7. 2008. [cit. 20. 9. 2008]. Dostupný z <http://www.euroskop.cz/38/1380/clanek/eu-a-rusko-zacaly-jednat-o-strategickem-partnerstvi>

podřizuje politice USA, například snahou řady zemí o zapojení Ukrajiny a Gruzie do EU i do NATO.

O zájmech EU ve střední Asii vypovídá i plán, který představily na schůzce ministrů zahraničních věcí 26. 5. 2008 Švédsko a Polsko. Tento plán předpokládal vstup řady dalších postsovětských republik do Evropské unie. Vedle Gruzie a Ukrajiny by se jednalo i o Arménii a Ázerbájdžán. To by znamenalo, že by se tato integrace dostala přímo ke Kaspickému moři a v případě vstupu Turecka do EU by Unie ovládala většinu pobřeží Černého moře. Členy Unie by se v budoucnu mohly stát i Moldávie a Bělorusko.⁷⁴

Tento plán se sice setkal s nesouhlasem některých zemí Unie, ale vypovídá o tom, že evropští politici o této možnosti uvažují. Pokud by se v budoucnu takový plán realizoval, vedlo by to podstatnou měrou k oslabení hospodářského a politického vlivu Ruska v jeho příhraničí a to by bylo nuceno hledat místo spolupráce s EU jiné partnery. Při uzavření dohody o strategickém partnerství v roce 1997 kladla Unie Rusku především politické podmínky a Rusko neustále kritizovala za jejich nedostatečné plnění. Určitým problémem Unie je poměrování všech zemí západoevropskou demokracií. Nebere v úvahu odlišný historický vývoj, odlišnou mentalitu i hodnotový systém jiných zemí, který může zahrnovat i jiné hodnoty než západní Evropa, aniž by nutně musel být nedemokratický. To je i případ Ruska. Nedalo se čekat, že europeizace této země podle požadavků Unie bude rychlá, ani to, že si Rusko vybere pouze kopírování evropských institucí. V jeho historii opakovaně najdeme období, kdy se výrazně přiklánělo k západní Evropě nebo se od ní odklánělo. Ovšem příklon k Evropě znamenal vždy spíše období politického a hospodářského rozvoje. Rusko ale po Evropské unii požaduje, aby s ním jednala jako s rovnocenným partnerem.

Se zvýšením ekonomické síly Ruska v letech 2000–2008 se totiž politika této země vůči EU dosti změnila. Zájem Rusů o vstup do EU se pronikavě snížil. Podle průzkumu veřejného mínění nezávislého centra Levada spatřuje 45 % Rusů ve sblížení s EU hrozbu. 25 % respondentů se obává ztráty ekonomické nezávislosti, 15 % má obavy ze ztráty nezávislosti politické a 15 % se obává ztráty kulturní svébytnosti. 71 % Rusů se nepovažuje za Evropany a 40 % dotázaných má za to, že západní demokracie je pro Rusko nepřijatelná, protože je destruktivní.⁷⁵

Vladimir Vladimirovič Putin zdůrazňoval“euroasijský rozměr země“, která nutně nemusí přejímat pouze evropské standardy, ale může hledat vlastní cestu

⁷⁴ *Ministři Unie podpořili partnerství s Východem*. Právo, 20. 5. 2008, ročník 18, č. 123, s. 9.

⁷⁵ Fištejn, J. *Sympatický jogín, fotograf a prezident*. Euro, 14. 7. 2008, č. 29, s. 76.

k demokracii. Používal termín „suverénní demokracie“.⁷⁶ Dmitrij Anatoljevič Medveděv více hovoří o nutnosti posílení právního státu, občanských svobod a svobody tisku, ale i on zdůrazňuje, že Rusko potřebuje silný prezidentský režim. „*Přes všechny respekt, který chováme vůči parlamentní demokracii jsem přesvědčen, že takový systém v Rusku by znamenal smrt Ruska jako země. Rusko musí zůstat prezidentskou republikou ještě desítky, možná stovky let, pokud se nechce rozpadnout*“, řekl prezident.⁷⁷ Rusko chce, aby posílení jeho postavení vůči Evropské unii bylo respektováno i v nadcházejících jednáních o strategickém partnerství.

5.2.2 Současné problémy v ekonomických vztazích EU a RF

Kromě odlišných názorů na řadu politických otázek existuje mezi Ruskem a EU i řada neshod v oblasti ekonomiky. Pro Evropskou unii má mimořádný význam energetická bezpečnost, které nemůže dosáhnout bez spolupráce s Ruskem, protože zřejmě ještě dlouhou dobu bude Rusko největším producentem zemního plynu na světě. Předpokládá se, že v roce 2030 může Unie dovážet až 84 % zemního plynu a 93 % ropy, z toho většinu z Ruska.

Rusko předpokládá i výstavbu nových jaderných elektráren a vývoz elektřiny. V Evropské unii panují obavy, že s růstem dovozu energetických surovin z Ruska se zvýší její závislost na této zemi natolik, že se stane vydíratelnou. Proto se zvyšuje snaha EU o diverzifikaci cest, kterými se do Evropy tyto suroviny dostávají. Omezení závislosti na Rusku má řešit plánovaný plynovod Nabucco z kaspické oblasti přes Turecko a Balkán do Rakouska. Ovšem smlouvy o dodávkách zemního plynu pro tento plynovod zatím podepsal pouze Ázerbájdžán, který sám není schopen pokrýt požadavky Unie. Záměr získat plyn pro Nabucco Rusko svou hospodářskou politikou do značné míry maří. Na počátku září 2008 navštívil premiér Putin Uzbekistán a poté oznámil, že obě země postaví nový plynovod s kapacitou až 30 milionů m³ zemního plynu.⁷⁸

V červenci 2008 nabídl Gazprom Turkmenistán, Ázerbájdžán a Kazachstán, že odkoupí veškerý zemní plyn, který jsou tyto země schopny vytěžit za téměř evropské ceny. Již v květnu 2007 se prezidenti Ruska, Turkmenistán a Kazachstán dohodli na modernizaci plynovodu vedoucího po pobřeží Kaspického moře a výstavbě nového,

⁷⁶ Pavlata, L. *Ruská Evropa*. Lidové noviny, 28. 6. 2008, s. 10.

⁷⁷ ČTK. Medveděv: Rusko potřebuje prezidentský režim. [online]. 3.7.2008. [cit. 20. 9. 2008].

Dostupný z <<http://www.euroskop.cz/38/1366/clanek/medvedev-rusko-potrebuje-prezidentsky-rezim/>>

⁷⁸ Lekó, I. *Nabucco umírá*. Euro, 8. 9. 2008, č. 37, s. 53.

který se napojí na ruský tranzitní systém (mapka hlavních tras plynovodů do Evropy – viz přílohu č. IV).

Při plánované výstavbě nových plynovodů do Evropy Rusko obchází země, které se k němu chovají nepřátelsky a tím ztrácejí možnost něco ovlivnit či získat. To je případ Ukrajiny a Polska, které tím ztratí výhody tranzitních zemí.

V lednu 2009 se má v Budapešti konat summit zemí a firem zainteresovaných v projektu Nabucco. Je otázkou, jaká bude ochota investorů ze zemí EU podílet se na výstavbě tohoto plynovodu, pokud nebude mít nasmlouvané dostatečné množství zemního plynu. Výstavba Nabucca by měla začít v roce 2010. Kromě zemního plynu vyváží Rusko do zemí EU i ropu a přes jeho území se přepravuje i naprostá většina ropy těžená na území sousedních států. Je to například ropa z tengizského ropného pole v Kazachstánu, kde ji těží americká firma Chevron. Kazašské zásoby ropy se odhadují na 40 miliard barelů a zemního plynu na 1,9 bilionů m³.⁷⁹ Jediný ropovod, který obchází Rusko, vede z Baku přes Tbilisi do tureckého Ceyhanu. Kontroluje ho firma British Petroleum. Z toho vyplývá enormní zájem Západu i Ruska na kontrole této oblasti. Prozápadní Gruzie i Ázerbájdžán mají pro Západ velký význam a vliv v těchto republikách si chce udržet i Rusko. Proto se zde dostávají do rozporu geopolitické zájmy Evropské unie a Ruska.

Snaha Evropské unie o dosažení menší energetické závislosti na Rusku zřejmě nebude jednoduchá, ale stejně tak se Rusko neobejde bez spolupráce s EU, do které směřuje téměř polovina jeho vývozu.

Jako velký problém vnímá Evropská unie rovněž způsob, jakým Rusko uzavírá své obchodní smlouvy. Moskva se snaží nejednat s EU jako s celkem, ale domlouvá se na dvoustranných smlouvách s jednotlivými státy tak, aby Evropská unie neměla možnost zformulovat kolektivní odpověď. Takovou smlouvou je právě smlouva s Německem o položení plynovodu po dně Baltského moře nebo smlouvy o dodávkách surovin se Slovenskem, Maďarskem a dalšími zeměmi. Výhodné smlouvy s Ruskem mají Německo, Francie a Itálie. Stěží potom získají podporu všech zemí EU takové projekty, které Rusko obchází a vyžadují vysoké investice. „*Jedná-li Rusko s Evropskou unií jako celkem, jedná s Unií, která má třikrát více obyvatel než Rusko a patnáctkrát větší ekonomiku. Pokud Rusko jedná s každou unijní zemí zvlášť, je v postavení větší, silnější a vlivnější země*“, konstatuje Pavlata.⁸⁰

⁷⁹ Levin, S., Bush, J., Scott, M., aj. *Kazašská ropa. Válka nervů*. Euro, 22. 9. 2008, č. 39, s. 90.

⁸⁰ Pavlata, L. *Ruská Evropa*. Lidové noviny, 28. 6. 2008, s. 10.

Jako problém vnímá EU rostoucí snahu Gazpromu vstupovat do národních firem na zpracování a distribuci surovin a tím ekonomicky pronikat do jednotlivých zemí Unie. V Itálii, SRN a Francii má přístup ke konečnému spotřebiteli. Kontroluje tranzitní cesty, staví zásobníky zemního plynu i elektrárny. Touto cestou se snaží jít i jiné velké podniky. Za posledních sedm let investovalo Rusko v zahraničí 107 miliard eur.⁸¹

V oblasti energetické politiky je cílem Unie především to, aby Rusko umožnilo evropským energetickým firmám stejný přístup ke svým energetickým zdrojům, jako mají ruské. Jednání o této oblasti budou zřejmě velmi složitá. V 90. letech 20. století začala v Rusku podnikat řada zahraničních firem zabývajících se těžbou a distribucí surovin, ale po nástupu Vladimira Vladimiroviče Putina do vedení země byly z velké části vytlačeny. Export plynu Rusko nikdy nepustilo z kompetence státu. U ropy se podobný státní monopol neuplatňuje. Ovšem v období Putinovy vlády se stalo základní tendencí ruské ekonomické politiky zvyšování státní kontroly nad energetickými zdroji a byla omezena moc oligarchů podnikajících v této oblasti. Touto cestou nejde pouze Rusko. Uvádí se, že dvě třetiny těžby ropy a až 90 % těžby zemního plynu je celosvětově nějakým způsobem kontrolováno státem.⁸²

Nedá se očekávat, že se ruská politika v této oblasti změní. Avšak Rusko velmi potřebuje zahraniční investice, technologie a zkušenosti, aby mohlo najít a zprovoznit nová naleziště, modernizovat tranzitní sítě a stavět nové produktovody. To je příležitost pro velké zahraniční investory. Rusko však po Evropské unii požaduje, aby ani ona nebránila vstupu ruských firem na evropský energetický trh. EU naopak požaduje po Rusku, aby podepsalo energetickou chartu, která by stanovila pravidla obchodu se zemním plynem a ropou včetně investic do těžby a dopravy těchto produktů.

Již jsme hovořili o tom, že Unie může dosáhnout lepších výsledků při jednání s Ruskem, pokud bude vystupovat jako celek. Jen tak může dosáhnout lepších cen, delších kontraktů na dovoz surovin a prosadit své představy o podobě vzájemného obchodu. V poslední době se například mění celosvětová situace na trhu s ropou. Za posledních pět let většina nově těžené ropy vůbec nepřišla na trh, ale směřovala přímo do země, která si ji dlouhodobě předkoupila.⁸³ Tak se chová Čína v Africe. Rusko ve své nové energetické strategii deklarovalo, že chce vyvážet ropu pokud možno přímo přes své přístavy, ne přes tranzitní země, a proto buduje nové ropné terminály a ropovody. Východosibiřský ropovod povede do Číny a dále na pobřeží Tichého oceánu a bude mít

⁸¹ *Oligarchové vyzobávají německé firmy.* Právo, 2. 9. 2008, ročník 18, č. 206, s. 11.

⁸² Landergott, J. *Plukovníkův plynový poklad.* Lidové noviny, 3. 4. 2008, s. 3.

⁸³ Bartuška, V. *Ropovod Družba brzy vyschne.* Euro, 8. 9. 2008, č. 37, s. 55.

kapacitu 30 milionů tun ročně.⁸⁴ Těžba ropy v Rusku ale již několik let stagnuje. I to je důvod, aby se Evropská unie jako celek snažila dosáhnout co nejlepších podmínek a záruk na dodávky strategických energetických surovin.

Kromě vyjednávání o energetice a energetické bezpečnosti by se měla nová dohoda o strategickém partnerství týkat i problematiky volného obchodu. Rusko je Evropskou unií často kritizováno za používání opatření na ochranu svého trhu. Dále se má jednat o problémech vnější bezpečnosti, otázkách dodržování lidských práv a práv národnostních menšin, o svobodě tisku a nezávislosti médií, zlepšení podmínek pro podnikání i o problematice justice, vědy, kultury a vzdělání. Rusku záleží i na bezvízovém styku se zeměmi Evropské unie. Moskva předpokládá, že zrušení víz napomůže rozvoji obchodních vztahů, ale Unie má strach z přílivu nelegálních imigrantů. Rusko zatím nemá s řadou sousedních států uzavřené readmisní dohody.

Při jednání o nové dohodě o strategickém partnerství bude hrát roli i ruskými představiteli deklarovaný malý zájem o členství v Evropské unii. Dnešní Rusko spatřuje v Evropské unii velice důležitého obchodního partnera, ale členství v Unii není pro tuto zemi, která prochází obdobím ekonomického růstu, zřejmě žádnou prioritou.

S ekonomickým růstem Ruska může souviset i sporný přístup obou stran k budoucí podobě smlouvy. Unie by si představovala takovou smlouvu, která by jasně definovala závazky obou stran a co nejpevněji zavazovala Rusko k plnění přijatých závazků. Moskva stojí pouze o rámcovou smlouvu o základních principech spolupráce mezi oběma stranami. Rámcovou dohodu pak chce doplňovat konkrétnějšími smlouvami k jednotlivým přijatým závazkům, např. o investicích, obchodu, spolupráci v kosmu a dalších bodech. Zdůvodňuje to tím, že dohoda o strategickém partnerství musí být schválena všemi státy Unie, což je při různých zájmech těchto států a při jejich lišících se vztazích s Ruskem takřka vyloučené, pokud bude smlouva příliš podrobná. Rámcová smlouva může být snáze přijatelná pro všechny státy EU. Taková smlouva však ponechává Rusku volný prostor k uzavírání dvoustranných smluv s unijními zeměmi a oslabuje vliv EU jako celku.

Dalším podstatným důvodem pro rámcovou smlouvu je předpokládaný růst ruské ekonomiky. Koncem roku 2009 nebo začátkem roku 2010 by se měl výkon ruské ekonomiky oproti roku 2003 zdvojnásobit.⁸⁵

Vláda chce investovat do rozvoje strojírenského a spotřebního průmyslu i do zemědělství. Zvyšují se investice do obrany země. Podrobná smlouva je pro Rusko ne-

⁸⁴ Bartuška, V. *Ropovod Družba brzy vyschne*. Euro, 8. 9. 2008, č. 37, s. 57.

⁸⁵ *Ruská armáda opustila gruzínský přístav Poti*. Právo, 15. 9. 2008, ročník 18, č. 217, s. 11.

výhodná, protože odráží stav ekonomiky v době jejího podpisu a uzavírá se na dlouhou dobu. Rámcová smlouva umožní reagovat na ekonomický a politický vývoj Ruska i EU.

Evropská unie, která se v letech 2004–2007 rychle rozšířila na 27 členů, má před sebou řešení řady problémů, protože mnohé členské země sledují doposud především vlastní zájmy. Podíl Unie na světových trzích klesá, protože investoři hledají otevřenější a dynamičtější trhy, jako jsou Čína, Indie nebo Brazílie. Státy Unie se snaží v souladu s požadavky Mezinárodního měnového fondu a OECD redukovat své sociální systémy, ale sociálně tržní ekonomika Unie byla pro řadu zemí příkladem. Není jisté, zda omezení sociálního státu povede opravdu ke zvýšení konkurenceschopnosti na světových trzích. Orientace na biopaliva, která má vliv na světový růst cen potravin, se rovněž neseťkává s pochopením. V současné době se také nedá odhadnout, jaký dopad bude mít na evropskou ekonomiku probíhající hypoteční krize v USA. To vše má vliv na přístup Ruska k jednání o nové dohodě o strategickém partnerství. Rusko-gruzínský konflikt zase posílil protiruské nálady v části zemí EU.

Dá se předpokládat, že v současnosti přerušená jednání o nové dohodě budou pokračovat, ale dosažení oboustranně přijatelného výsledku nebude jednoduché, i když je to v zájmu obou stran. Západ obviňuje Rusko z obnovení imperiálních snah, Rusko vyčítá Západu, že používá mezinárodní právo k prosazení svých geopolitických zájmů, jak se to projevilo v odlišném přístupu k (ne)uznání Kosova a Jižní Osetie. Pokud ale EU i Rusko chtějí dosáhnout oboustranně výhodné spolupráce, musí k sobě přistupovat jako partneři, kteří si chtějí a mohou důvěřovat. Tomu však neprospěje zaměňování Ruska se Sovětským svazem, strašení ruskou hrozbou a ožívování studené války na straně Unie a NATO, ani konfrontační tón a výroky ruských představitelů, že Rusko Evropskou unii nepotřebuje. Dobré vztahy mezi oběma stranami mohou posílit jak EU, tak Rusko politicky i ekonomicky a přispět k posílení stability ve světě.

6 Pozitiva a negativa případného vstupu Ruska do Evropské unie

V této části bakalářské práce se budeme zabývat hodnocením případného vstupu Ruska do Evropské unie pro obě uvažované strany. Rovněž se budeme zabývat otázkou, zda je možné o rozšíření Evropské unie o Rusko uvažovat jako o reálné možnosti bližší nebo vzdálenější budoucnosti, nebo zda je pro obě strany výhodnější úzká spolupráce, ale nikoli integrace Ruska do EU. Na základě faktů a údajů uvedených v předchozích částech této práce budeme hodnotit pozitiva a negativa členství Ruska v EU především z hlediska geografického, geopolitického, ekonomického a sociálního.

6.1 Pozitiva a negativa z geografického, geopolitického a politického hlediska

Pokud by se Rusko stalo členem Evropské unie, z geografického hlediska by to znamenalo, že by se hranice tohoto svazu mnoha států posunuly hluboko do Asie. Doposud ruské území odděluje Evropskou unii od ne zcela stabilní oblasti Střední Asie a Zakavkazska i od Blízkého východu, kde probíhají permanentní a vážné válečné konflikty, jejichž řešení je velice obtížné a bude zřejmě trvat dlouhou dobu. Dá se říci, že Rusko svou geografickou polohou mezi těmito oblastmi a územím EU zvyšuje bezpečnost Unie jako celku.

Pokud by se Unie rozšířila o Rusko, stala by se její hranicí jižní hranice Ruska, kterou tento stát sousedí i s oblastí islámských států s rychle rostoucí populací. Před Ruskem a Unií by tak stál nelehký úkol – zabezpečit tuto jižní hranici před případným přílivem ilegálních imigrantů na území EU i před potenciální hrozbou terorismu. Nedostatečná ochrana jižní hranice Ruskem je pro EU jedním z důvodů, proč zatím neuvažuje o možnosti bezvízového styku mezi oběma stranami. Bezpečnost Unie by se těsným sousedstvím s oblastí možných konfliktů zřejmě snížila.

Dlouhodobým cílem Evropské unie je snaha proniknout do oblasti Kaspiku a podílet se na využití nerostného bohatství celé oblasti. V této práci již bylo uvedeno, že z tohoto důvodu uvažuje EU o svém budoucím možném rozšíření o některé postsovětské republiky, ve kterých se snaží udržet a posílit svůj vliv i Rusko, jak se ukázalo mimo jiné i v kavkazském konfliktu v srpnu 2008. Rusko mimo EU by zřejmě vnímalo takové kroky jako nepřátelské. Ovšem jako člen Unie by mohlo takové rozšíření podpořit, protože by to bylo i v jeho zájmu. Pravděpodobně by skončila snaha obou stran o výstavbu konkurenčních produktovodů z oblasti Kaspiku. Kooperace v této oblasti by ušetřila Rusku i dnešní EU ohromné investice. Protože by hranice Ruska byly

i hranicemi EU, musela by mít Unie jako celek nutně zájem na co největší stabilitě ruské příhraniční oblasti a celého Ruska. Střední Asie a Zakavkazsko jsou považovány za oblasti stejně výbušné jako Balkán. Evropská unie by také mohla s pomocí ruských zkušeností a vlivu výrazně přispět k mírovému řešení konfliktů na Blízkém východě a mohla by pomoci Rusku ke stabilizaci případných krizových oblastí na jeho území. Dá se předpokládat, že při ruském členství v EU by se velmi výrazně snížila případná snaha některých oblastí této federace o samostatnost, která je nyní stále patrná.

V případě integrace Ruska do Unie by se jejím sousedem stala i Čína a také by se EU dostala do bezprostřední blízkosti dalšího významného ekonomického centra, kterým je Japonsko. Rusko by tak propojilo západoevropské a východoasijské ekonomické centrum a sousedství s Čínou by mohlo vést k prohloubení politické a ekonomické spolupráce obou stran. Jak již bylo v této práci uvedeno, Rusko je členem řady ekonomických integrací této oblasti včetně Šanghajske organizace pro spolupráci (ŠOS).

Pokud by se Rusko stalo prosperující zemí Evropské unie, připoutalo by k sobě ještě výrazněji politicky i ekonomicky řadu států ve svém příhraničí a nehrozila by mu možná úplná ztráta vlivu v Gruzii a na Ukrajině. Obě země mají pro Rusko nemalý ekonomický význam. Členstvím Ruska v Unii by se otevřel prostor pro všestranně prospěšnou spolupráci.

Kdyby ale Evropská unie uvažovala do budoucna o zahájení přístupových jednání s některými postsovětskými republikami a snažila se tak omezit vliv Ruska v jeho blízkém zahraničí, nutně by tak posílila již existující představu této země, že je obkličována a odstrkována od Evropy. Rusko by se pak mohlo snažit o politické a ekonomické sblížení s rostoucími ekonomikami v jeho sousedství – s Čínou a Indií. Případné sblížení Ruska s Čínou by znamenalo vznik silného bloku, který by mohl výrazně změnit geopolitické poměry ve světě. Mohla by to být silná protiváha USA. O zájmu Ruska o rozvíjení dobrých vztahů s Čínou svědčí jeho snaha urovnat územní spory na rusko-čínských hranicích.

Již jsme hovořili o tom, že zahraniční politika Evropské unie často sleduje stejné cíle jako zahraniční politika USA. Spojené státy americké usilují o vstup pobaltských republik do NATO i o začlenění Ukrajiny a Gruzie do této aliance a trvale se snaží o zvýšení svého politického i ekonomického vlivu v dalších státech Střední Asie a Zakavkazska. Od Gruzie přes Ázerbájdžán, Arménii a Kazachstán soupeří USA o moc s Ruskem. Evropská unie zde hraje spíše vedlejší roli, přestože právě ona má prvořadý zájem na dodávkách energetických surovin z této oblasti. V případě členství Ruska

v Evropské unii by se její vliv v ruském příhraničí zřejmě výrazně zvýšil. USA by musely přehodnotit své vnímání Ruska jako soupeře a případného nepřítele a stejně tak i své geopolitické zájmy v ruském příhraničí. Jejich soupeřem by v této oblasti již nebylo pouze Rusko, ale celá Evropská unie. Začleněním Ruska do Unie by se zvýšil i vliv EU ve světové politice a to by mohlo být krokem k multipolárnímu světu, ve kterém by se vytvořilo více prostoru i pro jiné státy než USA, což by nemuselo mít negativní dopad na světovou politiku. Není vyloučeno, že rozšíření Evropské unie o Rusko by mohlo vést k určitému narušení politických vztahů mezi EU a USA.

Velkým problémem ve vztazích mezi EU, rozšířenou o Rusko, a Spojenými státy americkými by zřejmě bylo členství většiny států EU v Severoatlantické alianci. Pokud by se Rusko jako člen EU nestalo členem NATO, určitě by se prohloubily již existující rozpory mezi některými členy EU a USA, které jsou patrné v postoji obou stran k takovým událostem, jakými byly v poslední době uznání nezávislosti Kosova na Srbsku, zvyšování počtu vojáků v Afghánistánu nebo řešení konfliktu mezi Ruskem a Gruzii. Rusko mimo NATO by zřejmě posílilo stanovisko těch zemí, které ne vždy souhlasí s americkou politikou. Pro státy EU by tak mohlo být ještě obtížnější najít společné stanovisko k různým politickým událostem.

Kdyby se rozpory mezi Ruskem a USA zmírnily natolik, že by Rusko jako člen EU vstoupilo do NATO, není příliš pravděpodobné, že by se podřídilo vedoucímu postavení USA v Alianci a pomáhalo hájit geopolitické zájmy Washingtonu všude tam, kde to uzná za vhodné. I jako člen NATO by Rusko určitě trvalo na rovnoprávném partnerství s USA. Lze se domnívat, že ani Evropská unie by nebyla schopna vidět v Rusku zcela rovnoprávného partnera, jehož názor má stejnou váhu jako názor „starých“ zemí Unie. Přijetí Ruska do EU by mohlo následovat až po změně nepřítelství až nepřátelských vztahů některých členů Unie k této zemi a to se v blízké budoucnosti nedá očekávat. Zatím by bylo nejvhodnější formou spolupráce obou stran prohlubující se strategické partnerství.

Přijetí Ruska do EU by si zřejmě vyžádalo jiné řešení evropské bezpečnosti, více založené na důvěře a spolupráci mezi Evropou a Ruskem a méně se opírající o USA. Nemělo by se stávat, aby členské země EU uzavíraly bilaterální smlouvy s USA a obcházely Unii jako celek, jako tomu bylo při podepsání smluv o raketové obraně mezi USA a Polskem a USA a Českou republikou.

Z geopolitického hlediska považuje Evropská unie za velmi důležité i připojení balkánských zemí, což může být otázkou nepřítelství vzdálené budoucnosti. Ani Rusko však nechce ztratit svůj historicky vzniklý vliv na Balkáně a snaží se udržet si v této

oblasti spojení. Je to především Srbsko, ale dobré vztahy má Rusko i s Řeckem. Již jsme hovořili o tom, že koupí srbského ropného monopolu NIS rozšíří Moskva svůj přístup na lukrativní jihoevropské energetické trhy a posílí postavení Srbska v regionu. Ovšem Srbsko usiluje o vstup do EU, která společně s USA podporuje stavbu plynovodu Nabucco. Rusko povede přes Balkán South Stream. Geopolitické zájmy Ruska a EU se kříží i v této oblasti, ve které proběhla v nedávné minulosti řada závažných konfliktů a další nejsou vzhledem k nevyřešeným národnostním problémům vyloučeny.

Vstup Ruska do EU by mohl znamenat konec soupeření obou stran o vliv v této oblasti a Rusko by svým vlivem mohlo velmi výrazně přispět ke stabilizaci Balkánu. Konec soupeření v energetické oblasti by znamenal i úspory nemalých finančních prostředků.

Pokud by Evropská unie, rozšířená o Rusko, úspěšně rozvíjela spolupráci s Tureckem nebo by je přijala jako další členskou zemi, značně by to posílilo postavení Unie ve světové ekonomice. EU by v podstatě ovládala Středomoří, Černé moře a získala by přístup i k moři Kaspickému. Pokud by Evropská unie v takto rozšířené podobě dokázala sladit zájmy všech svých členů tak, aby zůstala životaschopnou, její vliv ve světě by velice vzrostl a mohla by se stát významným příkladem spolupráce dosti odlišných zemí hodným následování. Vstup Ruska do EU by zvýšil politickou i ekonomickou váhu obou stran ve světě, znamenal by konec konkurence zájmů v různých oblastech světa a významně by posílil bezpečnost ve světě. Přinesl by však oběma stranám i řadu negativ.

Pokud by Rusko vstoupilo do Unie, mělo by v podstatě svázané ruce při navazování politických a ekonomických kontaktů se zeměmi, se kterými Unie z různých důvodů nespolupracuje nebo spolupracuje jen omezeně. Jedná se např. o Bělorusko, Írán, Kubu, Sýrii i další země. Zůstane-li samostatnou zemí, je pouze jeho záležitostí, s kým bude spolupracovat. Jen ono bude určovat, s kým a za jakých podmínek uzavře případné politické nebo ekonomické spojení i si bude jako dosud samo rozhodovat o oblastech svých geopolitických zájmů bez ohledu na zahraniční politiku Evropské unie. Rusko v EU by bylo nuceno podřídit se zahraniční politice Unie jako celku.

Státy Evropské unie by zřejmě nesledovaly s pochopením snahu Ruska obnovit svůj vliv na světové politické scéně, o což se v posledních letech snaží. Pokud by v této snaze pokračovalo i po případném vstupu do EU, mohlo by to výrazně narušit snahu Unie o vytvoření společné zahraniční politiky a vnést rozpory i mezi stávající členy. Mohlo by ale dojít i k tomu, že zapojení Ruska do EU by účinně zbrzdilo jeho případné

velmocenské ambice, protože Evropská unie by pro něho přestala být soupeřem a mohlo by se zmírnit i napětí ve vztazích mezi Ruskem a USA.

Zůstane-li Rusko mimo Evropskou unii, není vyloučeno, že se bude snažit zvýšit svou váhu ve světě zvyšováním své vojenské síly. K tomu ho vedou i současné neuspokojivé vztahy s USA a konkurence geopolitických zájmů této země, EU a USA. To opět prohloubí nedůvěru, která panuje ve vztazích mezi těmito subjekty. Bude-li Evropská unie Rusko odhánět, posílí tím růst těch sil v Rusku, které nechtějí vidět tuto zemi jako součást Evropy, ale jako samostatného hráče na světové politické scéně. Těžko říci, jakým směrem se bude ruská politika v budoucnu ubírat. Pokud by Rusko bylo členem EU, byla by jeho politika zřejmě více předvídatelná. Nezáměr Unie o Rusko podpoří ruský nacionalismus a růst sil, které chtějí vidět Rusko jako jedinečnou zemi, která se bez Evropy obejde, nikoli jako její součást. Růst nacionalismu se nedá považovat za pozitivní jev. Nacionalisté V. V. Žirinovského vidí svůj cíl v obnově ruského impéria a jeho vlivu na muslimském jihu, jiní si představují budoucnost Ruska jako silného slovanského státu ve spojení s východní Ukrajinou a Běloruskem. V zemi se vzrůstá i fašismus. Členství Ruska v Evropské unii by do jisté míry mohlo omezit nárůst těchto negativních projevů, proti kterým bojují i státy EU.

Rusko stojící mimo Evropskou unii bude nutně hledat spojence i v Evropě. Může je hledat především v pravoslavných zemích, jako je Bělorusko, východní část Ukrajiny, Srbsko, Řecko, do jisté míry i Bulharsko a Rumunsko. Zájmy Ruska by se v takovém případě opět křížily se zájmy EU a ruská politika by mohla narušovat jednotu Unie. Tento problém by ruské členství v Unii úplně odstranilo.

Pokud by se Rusko stalo členem EU, nemohlo by být nadále vnímáno jako vojenská hrozba pro její další členy. Pro EU by bylo daleko jednodušší budovat svou bezpečnost s Ruskem proti případné budoucí hrozbě ze strany třetích zemí než proti Rusku a případným dalším hrozbám. Již jsme uváděli, že při společném postupu Unie a Ruska by se dalo i zamezit vzniku případných nových ohnisek napětí v mezinárodních vztazích. Lze se domnívat, že z hlediska růstu bezpečnosti a důvěry ve světě by mělo členství Ruska v Evropské unii a společná zahraniční a obranná politika obou stran mimořádný význam.

6.2 Pozitiva a negativa z ekonomického hlediska

Z ekonomického hlediska by mohlo mít členství Ruska v Evropské unii značný význam pro obě strany. V současné době jsou největšími ekonomickými centry na světě Spojené státy americké, Evropská unie a Japonsko. V Asii roste rychle ekonomika Číny

a Indie. Hospodářsky silné státy k sobě vždy přitahují sousední státy, a mohou tak napomáhat jejich stabilizaci a ekonomickému rozvoji. To je i případ Ruska a Společenství nezávislých států. Rusko, které stojí v čele SNS, se rovněž rychle ekonomicky rozvíjí a v budoucnu se může stát významným světovým ekonomickým centrem. Jeho poloha mezi státy Evropské unie, Čínou a Japonskem spojuje tyto ekonomicky silné oblasti. EU a Japonsko udržují intenzivní hospodářské vztahy se Spojenými státy americkými. Vstupem Ruska do Unie by se velice posílil její ekonomický význam ve vztahu k ostatním centrům ve světě.

Již jsme zmínili, že ekonomika Evropské unie jako celku roste poměrně pomalu a její růst pravděpodobně ještě zpomalí světová hospodářská krize, ve kterou ve druhé polovině roku 2008 přerostla hypoteční a finanční krize v USA. Rusko je zemí, jehož ekonomika doposud rostla poměrně rychle. Ale ani ono se nevyhne zpomalení ekonomického růstu, způsobené mu poklesem poptávky, výroby a odlivem investic v důsledku této krize. Dá se však předpokládat, že poptávka po energetických surovinách nadále potrvá a nenasycený ruský trh bude stále atraktivním odbytištěm pro nejrozličnější zboží. I při poklesu cen těchto surovin a tím i při snížení přílivu peněz do Ruska je pravděpodobné, že ruská ekonomika poroste, i když pomaleji, než se předpokládalo. Těsné propojení ruské ekonomiky a ekonomiky Evropské unie by mohlo být pro obě strany velmi výhodné. Evropská unie ztratila své postavení ve světové ekonomice i svou orientací na výrobu biopaliv, jejímž důsledkem je zdražování potravin v celosvětovém měřítku. Tato orientace se může ukázat jako omyl, který nepovede k výrazným úsporám energetických surovin. Jak víme, většinu těchto surovin dováží EU z Ruska a navíc je pravděpodobné, že do budoucna bude Evropská unie potřebovat další zvýšení dodávek.

Pokud by se Rusko stalo členem Evropské unie, znamenalo by to pro ni zajištění energetické bezpečnosti a snížení naléhavé potřeby diverzifikovat zdroje těchto surovin. Nebylo by nutné vynakládat v budoucnu ohromné finanční prostředky na výstavbu produktovodů, obcházejících Rusko, pokud by cesta přes Rusko byla ekonomičtější. Rusko by bylo vázáno zásadami společné energetické politiky, o jejíž vytvoření Unie usiluje, i zásadami společné obchodní politiky, takže by byla omezena jeho snaha uzavírat dvoustranné obchodní smlouvy se státy Unie. To by sice mohlo být Ruskem vnímáno jako značná nevýhoda, ale členství v Unii by mu pomohlo v získání potřebných hi-tech investic do vyhledávání a rozvoje nových nalezišť energetických surovin, které budou nutné, aby mohlo Rusko splnit všechny své mezinárodní závazky dodávek surovin do budoucna. V oblasti energetiky by EU mohla Rusku pomoci při využití obnovitelných

energetických zdrojů poskytnutím možností využití příslušného know-how a svých odborníků.

V říjnu 2008 ohlásilo několik těžařských společností snížení výdajů na investice v důsledku poklesu cen ropy.⁸⁶ Přitom zájem o ruskou ropu na světových trzích bude zřejmě trvat. Při členství Ruska v EU by byly problémy s nedostatkem investic do těžby řešeny zřejmě snáze a evropské firmy by mohly snáze vstupovat na ruský trh s energiemi. Evropská unie by ale také nemohla bránit vstupu ruských firem na své trhy. Základním principem fungování Unie je volný pohyb osob, služeb, zboží a kapitálu. Respektování tohoto principu by na straně Ruska znamenalo odstranění řady opatření na ochranu domácího trhu. Ohromný ruský trh je v současné době velmi lákavý pro výrobce nejen spotřebního zboží všeho druhu. To se na ruský trh dostává především z Číny. Ruská vláda se sice chystá podpořit všestranný rozvoj tuzemské výroby spotřebního zboží, ale Rusko bude na dovozu tohoto zboží závislé zřejmě ještě dosti dlouho a opět bude potřebovat investice do rozvoje svého spotřebního průmyslu. Zvýšené uplatnění evropského zboží na ruském trhu a uskutečněné investice mohou napomoci i opětovnému rozvoji ekonomiky Evropské unie. Prezident Dmitrij Anatoljevič Medveděv opakovaně ujistil investory, že Rusko hodlá podpořit zahraniční investice, ale především do oblasti vysokých technologií – biotechnologií a nanotechnologií. Tyto obory strádají nedostatkem investic a pro jejich rozvoj chybí průmyslová základna. Rusko nutně potřebuje i investice do své dopravní infrastruktury a stavebnictví.

Velkým problémem by při případném začlenění Ruska do EU určitě byl charakter jeho ekonomiky. Pro Unii je charakteristická liberální ekonomika s malou regulační úlohou státu. V Rusku je naopak vliv státu v ekonomice velmi silný. V Indexu ekonomické svobody, sestavovaném americkou institucí Heritage Foundation, se Rusko drží na 134. místě ze 163 hodnocených zemí.⁸⁷ Mimořádně velkou úlohu hrají v ekonomice již zmiňované státní korporace, jejichž představitelé mají blízko ke Kremlu. Stát kontroluje 40 % ruského hospodářství. Je stěžejí představitelné, že by v případě ruského vstupu do EU bylo za stejné ekonomické situace možné sladit oba ekonomické modely do funkčního celku. Ke změně by muselo dojít především na ruské straně. Spolupráce v rámci EU by vyžadovala větší liberalizaci ruské ekonomiky. Státní zásahy do ekonomiky v Rusku si však vynutila snaha překonat hospodářskou krizi 90. let 20. století a dá se předpokládat, že touto cestou půjde Rusko i nadále, nyní i vzhledem k stávající rozsáhlé hospodářské krizi.

⁸⁶ *Ruské ropy bude asi méně.* Právo, 30. 9. 2008, ročník 18, č. 230, s. 14.

⁸⁷ *Putinův dlouhý stín.* Euro, 6. 3. 2008, č. 10, s. 54.

Pokud by Rusko zcela otevřelo svou ekonomiku zahraničním investorům, je možné, že ti se budou zajímat především o odvětví, ve kterých se dá rychle dosáhnout zisku. To je např. oblast těžby surovin, kterou už jednou musely zahraniční společnosti z velké části opustit. Investice do odvětví, která neslibují rychlý zisk, mohou zůstat stranou zájmu a jejich rozvoj bude nadále úkolem státu. Zdaleka se také nedá vyloučit, že zahraničním podnikatelům nepůjde vstupem do určitých odvětví především o odstranění konkurence. S takovou politikou mají své zkušenosti právě nové země Unie. Také není vyloučen odchod zahraničních firem z Ruska, pokud pro ně bude výhodnější investovat v zemích, kde je pracovní síla ještě levnější než v Rusku – např. v sousední Číně nebo Indii, jak k tomu dochází i ve státech EU.

V 90. letech minulého století Rusko přestalo podle požadavků MMF a WTO dotovat své zemědělství a odbouralo cla na dovozy zemědělských komodit. Výsledkem této politiky je, že málo výkonné ruské zemědělství bez dotací nemůže konkurovat dotovaným potravinám z USA a EU a dostalo se do hlubokých problémů. Rusko dováží 85 % potravin.⁸⁸ Ruská vláda nyní uvažuje o masivní podpoře zemědělství s cílem dosáhnout potravinové soběstačnosti. Je možné, že s pomocí dotací z fondů EU by se situace ruských zemědělců mohla zlepšit. Kdyby Rusko jako člen Unie ale nemohlo podporovat svou ekonomiku, je otázkou, zda by členstvím v EU neztratilo více, než by získalo.

Jestliže Rusko bude rozvíjet svou ekonomiku jako samostatný stát, peníze získané vývozem surovin investuje do jejího rozvoje a zvýší ekonomickou výkonnost země, ocitne se vůči Unii v daleko lepším postavení, než je v současné době.

Je jisté, že spolupráce zemí Evropské unie s Ruskem se bude rozvíjet, i když Rusko nebude zapojeno do evropské integrace, protože ohromný ruský trh a rostoucí koupěschopnost ruské střední třídy pochopitelně investory přitahuje a přitahovat bude. Rusko disponuje dostatkem levné a vzdělané pracovní síly, kterou evropské firmy potřebují.

Také již bylo v této práci uvedeno, že případný vstup Ruska do Unie nemá v současné době podporu všeho ruského obyvatelstva. Značná část Rusů se bojí ztráty politické i ekonomické samostatnosti. Rusko je sice na Unii značně hospodářsky závislé, ale přes stále poměrně nízkou úroveň ekonomiky je v pozici toho, kdo má suroviny, které Evropa potřebuje. Rusko nevidí důvod, proč by nutně potřebovalo do Unie. Pokud zůstane mimo EU, jeho ekonomická situace se zřejmě nijak nezhorší. I nové členské

⁸⁸ Kasparov, G. *Dávám Putinovu režimu jen dva roky*. Hospodářské noviny, 17. 10. 2008, č. 205, s. 11.

státy Unie zažily, jak umí staré státy chránit svůj trh před přílivem levnějších pracovních sil i konkurenceschopného zboží. Stěží se dá očekávat, že i při případném členství Ruska v EU Unie této zemi rychle otevře své trhy, spíše bude vyžadovat otevření trhů ruských. Výhodou pro Rusko by ale byla možnost čerpání dotací z evropských fondů, které by mohly napomoci např. regionálnímu rozvoji, rozvoji dopravní infrastruktury, vědy, kultury i jiných oblastí. Je ale otázkou, zda by při velikosti Ruska nebyly potřebné dotace pro Unii příliš velkým problémem. Také by nebylo jednoduché z Bruselu vyžadovat a kontrolovat dodržování unijních pravidel, například právě v oblasti využívání dotací.

6.3 Pozitiva a negativa ze sociálního hlediska

V současné době žije ve státech Evropské unie přibližně 500 000 Rusů, nejvíce z nich v Německu.⁸⁹ Jedná se o lidi s nejrůznějším vzděláním, kteří opustili Rusko převážně v 90. letech 20. století, aby našli v západní a střední Evropě lepší možnost obživy. V zemích Unie se usazují i velmi majetní Rusové, kteří zde podnikají. Ve starých zemích EU hledají pracovní příležitosti i lidé z nových členských zemí. Jejich příchod byl sledován s obavami ze ztráty pracovních míst a tlaku na snížení mezd domácích pracujících a projevíly se i obavy z odchodu domácího kapitálu za levnější pracovní silou do nových členských zemí. Některé z unijních zemí chránily a ještě chrání své pracovní trhy různými zákazy. U obyvatel nových členských zemí tak mohl vzniknout pocit, že jsou považováni za občany druhé kategorie. Pokud by se novým členem Unie stalo Rusko, přistupovaly by k němu země EU zřejmě stejným způsobem. Příčinou by byly obavy z nárůstu počtu ruského obyvatelstva v zemích Unie, což by mělo vliv především na sociální systémy unijních zemí a jejich pracovní trh.

Unijní sociální systémy mohou být do budoucna přetíženy jak z důvodu stárnutí obyvatelstva, tak i vzhledem k příchodu imigrantů do zemí EU a pokud by na území Unie přišlo větší množství ruských obyvatel, kterých je pouze třikrát méně než obyvatel celé Unie, mohlo by to mít na sociální systémy zemí EU skutečně negativní dopad. Levnější pracovní síla by pak mohla mít vliv na zvýšení nezaměstnanosti domácího obyvatelstva. Nezaměstnanost je již dnes jedním z velkých problémů Unie. Mohlo by dojít i k odchodu kapitálu do Ruska a s Rusy jsou spojeny i obavy z možného růstu kriminality.

Ovšem mnohé z těchto obav nemusí být opodstatněné. Pokud bude rozvoj ruské ekonomiky pokračovat, nemusí být odchod pracovních sil do Unie nijak výrazný. Ani

⁸⁹ Pokorný, P. *Já pán, ty pán*. Euro, 14. 7. 2008, č. 29, s. 3.

rozšíření EU na 27 členů neznamenal příliš velký příliv obyvatel chudších zemí do bohatších.

Současná západní Evropa je konzumní společností a je ovlivněna americkým způsobem života. Oslabuje se role tzv. sociálního státu, jsme svědky stálé snahy o odstranění solidarity ve společnosti. Ačkoli se Evropa hlásí ke svým křesťanským tradicím a hodnotám, slábne i vliv církve ve společnosti. V Rusku je zřejmě pravoslavná víra daleko živější a Rusko chce i přes ohromné majetkové rozdíly dosáhnout přijatelných životních podmínek pro všechny obyvatele. V ruské společnosti zřejmě existují, právě i vzhledem k větší úloze církve ve společnosti, tendence k větší solidaritě. Pokud se to podaří, nebudou Rusové nuceni hledat práci v cizině za účelem obživy svých rodin. Evropská unie také má, jak již bylo uvedeno, určité možnosti jak chránit svůj pracovní trh.

I když Rusko zůstane mimo EU, počet Rusů žijících v Evropě se i tak poněkud zvýší. Jednak má Evropská unie zájem získat odborníky z různých profesí, jednak má zájem o levnou pracovní sílu. V případě integrace Ruska do Unie by se Rusku rychleji otevřela cesta např. k bezvízovému styku s Evropou.

Členství Ruska v Evropské unii by však mělo značný význam i pro prohloubení demokracie v Rusku. Od 90. let 20. století buduje Rusko demokratický stát s pluralitním politickým systémem a tržním hospodářstvím, ale v posledních letech je kritizováno za ústup od demokracie i zpomalení tržních reforem řadou členských států EU. Je kritizována především nedostatečná svoboda tisku a dalších hromadných sdělovacích prostředků, pomalá práce justice a špatná vymahatelnost práva, vysoká míra korupce, špatné podmínky pro podnikání, porušování lidských práv a práv národnostních menšin, existence trestu smrti i příliš velký politický vliv strany Jednotné Rusko. Evropská unie požaduje po Rusku, stejně jako po všech případných uchazečích o členství v EU, harmonizaci právních norem s právem EU. Pokud by Evropská unie uzavřela s Ruskem asociační dohodu, měla by mnohem větší možnost působit na urychlení demokratizačního procesu v této zemi. Ovšem s mnohými kritizovanými nedostatky se setkáváme ve většině nových členských zemí Unie a jejich odstraňování není jednoduché. Jedná se například o korupci nebo špatnou vymahatelnost práva.

Evropská unie by měla respektovat, že přechod Ruska k demokracii evropského typu nebude jednoduchou ani krátkodobou záležitostí a na této cestě nelze Rusko pouze kritizovat. Také se nedá předpokládat, že se Rusko stane kopií západní Evropy, která k současnému stavu šla celá staletí. Více než kritikou dosáhne EU spoluprací. Např. uzavření dohody o volném obchodu mezi oběma stranami by nutilo Rusko k větší libe-

ralizaci hospodářství, a to by vedlo k omezení autoritářských zásahů státní moci do ekonomiky.

Zůstane-li Rusko mimo EU a bude-li se chtít stát vlivnou a respektovanou zemí, bude muset pokračovat v budování demokratické společnosti, ale bude mít větší možnost brát v úvahu ruská specifika, např. nutnost existence tzv. prezidentského systému s velkými pravomocemi prezidenta pro udržení stability země. Je ale možné, že odklonem od zbytku Evropy se proces demokratizace veřejného života příliš zpomalí, a to nebude ku prospěchu ani Ruska, které chce být považováno za demokratickou zemi, ani Evropy a vůbec světa.

6.4 Shrnutí hlavních pozitiv a negativ případného členství Ruska v EU pro obě strany a jeho perspektivy

Vybraná pozitiva a negativa případné integrace Ruska do Evropské unie shrnuje následující přehled:

Pozitiva případného vstupu Ruska do Evropské unie pro EU
Pravděpodobný dlouhodobý růst ekonomiky povede k potřebě investic do všech oblastí národního hospodářství a bude velkou příležitostí pro firmy ze zemí EU. Je ovšem otázkou, jaké dopady bude mít na Rusko současná světová hospodářská krize.
Potenciální ziskovost investic do ruské ekonomiky vzhledem k přílivu peněz a chystaným investičním pobídkám ruské vlády.
Silná měna.
Pokračující hospodářské reformy a nízká daňová zátěž pro podnikatele.
Vzdělaná a levná pracovní síla.
Zvyšující se koupěschopnost rostoucí střední třídy.
Velikost a poměrně značná otevřenost ruského trhu.
Přetrvávající nedostatek spotřebního zboží.
Blízkost ruského trhu pro Evropskou unii.
Větší míra kulturní a vědecké spolupráce.
Poloha Ruska mezi Evropou a jihovýchodní Asií je pro EU výhodná z geopolitického i ekonomického hlediska.
Posílení postavení EU ve světové politice i ekonomice.
Záruka energetické bezpečnosti Evropy.
Posílení bezpečnosti Evropy. Rusko nebude možné vnímat jako nepřítele.
Rozvoj cestovního ruchu, zrušení vízové povinnosti ze strany Ruska.

Negativa případného vstupu Ruska do Evropské unie pro EU
Silný státní vliv v energetice i jiných odvětvích národního hospodářství.
Nadbytečná byrokracie komplikuje podnikatelské aktivity v Rusku.
Silné státní korporace podporované státem ztěžují vstup investorů do ruské ekonomiky.
Vysoká míra korupce.
Požadavky na dotace z unijních fondů.
Nedostatečně rozvinutá dopravní a průmyslová infrastruktura.

Ohromná rozloha země, řídko osídlená oblast Sibiře znamenající možný nedostatek pracovních sil v této oblasti.
Špatná vymahatelnost práva.
Bezpečnostní rizika pro Evropu – dlouhá hranice s islámskými zeměmi na jihu.
Narušené vztahy mezi Ruskem a USA.
Úsilí Ruska o znovuzískání postavení světové velmoci.
Ztížená kontrola plnění evropských norem Ruskem z Bruselu.

Pozitiva případného členství v Evropské unii pro Rusko
Zvýšení zájmu investorů o investice v Rusku.
Získání lepšího přístupu na unijní trhy.
Postupné otevření pracovního trhu EU ruským občanům.
Zvýšení konkurenceschopnosti Ruska na světových trzích.
Možnost získání dotací z fondů EU pro školství, kulturu a další oblasti.
Rozvoj průmyslové a dopravní infrastruktury.
Rozvoj vnitřního trhu.
Spolupráce s EU v oblasti kultury, vědy, výzkumu a výměny informací.
Přijetí unijních standardů v oblasti legislativy, dodržování lidských práv, ekologie a v dalších oblastech.
Zrušení vízové povinnosti pro občany Ruska.
Sladění geopolitických zájmů Evropské unie a Ruska v ruském příhraničí.
Možné zlepšení vztahů s USA.
Posílení vnitřní stability Ruska.

Negativa případného členství v Evropské unii pro Rusko
Částečné podřízení se zahraniční politice Evropské unie, případně NATO.
Nepříliš přátelský postoj řady zemí EU vůči Rusku a možné vnímání Rusů v zemích EU jako občanů druhé kategorie.
Omezení možnosti státních zásahů do různých oblastí národního hospodářství.
Možná snaha podnikatelských subjektů ze zemí EU likvidovat konkurenční podniky v Rusku a investovat jen do výnosných odvětví.
Neochota otevřít ekonomiky zemí EU ruským pracovním silám.
Zvýšení vlivu západní (konzumní) kultury v Rusku.

Následující tabulka schématicky znázorňuje přehled hlavních pozitiv a negativ případného členství Ruska v EU pro obě strany:

Oblast	EU, RF	pozitiva (+), negativa (-)
Investice EU v Rusku	pro EU	+
	pro RF	+
Investice Ruska v EU	pro EU	-
	pro RF	+
Přístup na trhy	pro EU	+
	pro RF	+
Levná pracovní síla	pro EU	+

	pro RF	-
Rozvoj průmyslové a dopravní infrastruktury v Rusku	pro EU pro RF	+ +
Zásahy ruského státu do ekonomiky	pro EU pro RF	- + -
Předpokládané zvýšení konkurenceschopnosti RF	pro EU pro RF	+ - +
Energetická bezpečnost	pro EU pro RF	+ +
Možnost čerpání dotací z EU	pro EU pro RF	- +
Sladění geopolitických zájmů	pro EU pro RF	+ +
Zapojení Ruska do politiky EU	pro EU pro RF	+ -
Zlepšení práce justice v Rusku	pro EU pro RF	+ +
Urychlení demokratizace Ruska	pro EU pro RF	+ +
Posílení vnitřní stability Ruska	pro EU pro RF	+ +
Zvýšení významu EU v zahraniční politice	pro EU pro RF	+ +
Bezpečnost Evropy a Ruska	pro EU pro RF	+ +
Možné zlepšení vztahů s USA	pro EU pro RF	+ +
Rusko nebude vnímáno jako vojenská hrozba	pro EU pro RF	+ +
Počet obyvatel Ruska v souvislosti s rozhodováním orgánů EU	pro EU pro RF	- +
Sociální dopady	pro EU pro RF	+ - + -
Demografický vývoj v Rusku	pro EU pro RF	+ -
Přijetí standardů EU v různých oblastech společenského života	pro EU pro RF	+ +
Vědecká a kulturní spolupráce	pro EU pro RF	+ +
Zvýšení vlivu konzumní kultury v Rusku	pro EU pro RF	+ -

Z uvedených přehledů vyplývá, že vstup Ruska do Evropské unie by mohl mít pro obě strany více pozitiv než negativ a mohl by přispět k rozvoji obou stran. Lze však předpokládat, že možnost začlenění Ruska do Evropské unie nebude ještě hodně dlouho reálnou, a to z mnoha důvodů.

Před Evropskou unií stojí řada problémů spojených s jejím rychlým rozšířením v letech 2004 a 2007 na 27 států. EU dnes nevystupuje jako jednotný celek

s jednotnými zájmy. Především postsocialistické země, které neprošly cestou od ESUO k EU, mají tendence vidět v Unii pouze tržní prostor a nechtějí být vázány unijními předpisy tam, kde se jim to nehodí. To se ale v určité míře týká i „starých“ unijních zemí. Politicky se orientují především na USA. Bude zřejmě trvat dlouhou dobu, než bude evropské společenství vystupovat jako jednotný celek, a to platí i pro vztahy k Rusku. Zatímco přístup „starých“ zemí Unie je poměrně realistický, bývalé postsocialistické země jsou značně nepřátelské. Překonání tohoto stavu nebude jednoduché.

Pro Evropskou unii je důležitá těsná spolupráce s Ruskem v oblasti energetiky, obchodu, bezpečnosti a všech dalších oblastech politického, ekonomického i společenského života, které mohou přispět k větší stabilitě a prosperitě Unie. Totéž platí i pro Rusko.

Bližší integrace ale zřejmě bude až otázkou vzdálenější budoucnosti. Úspěchem v současné době bude uzavření nové smlouvy o strategickém partnerství. Je stěží představitelné, že by v případě integrace Ruska do EU bylo možné z Bruselu zasahovat do nejrůznějších oblastí ruské ekonomiky, aniž by to vyvolalo rozpory, které by mohly ohrozit stabilitu celé Unie. Navíc téměř po dvě desetiletí EU vystupovala vůči Rusku z pozice toho, kdo klade podmínky a kritizuje, až Rusko s růstem ekonomiky a životní úrovně ztratilo velkou část svého zájmu o členství.

Je také otázkou, jaké dopady bude mít na Evropu i Rusko hospodářská krize z roku 2008. Ta zřejmě výrazně otřese názorem neoliberalních ekonomů, že volný trh nepotřebuje pomoc od státu. Ruský trh rostl dynamičtěji než unijní, ale krize zde může napáchat větší škody než v Evropě, protože hospodářství se podařilo stabilizovat před krátkou dobou a je závislé na cenách surovin, které v současné době prudce klesají. Očekávané zpomalení světové ekonomiky oslabí všechna velká hospodářská centra a zřejmě se výrazně zmenší schopnost podnikatelských subjektů investovat na nových trzích. Banky kvůli finanční krizi začaly stahovat hotovost ze svých dceřiných bank. Odliv kapitálu z ruských bank činil například ve 3. čtvrtletí roku 2008 24,6 miliardy dolarů.⁹⁰

Krize postihla například i oligarchu Olega Děripasku a další podnikatele, kteří zápasí o úvěry a končí s některými aktivitami. Uvádí se, že Rusko má k dispozici cca 600 miliard dolarů v devizových rezervách a stabilizačním fondu.⁹¹ Zřejmě bude muset podpořit svou ekonomiku stejně jako USA a země EU. Pokud by v Rusku znovu po

⁹⁰ *Z Ruska v září odteklo rekordních 25 miliard dolarů investic.* Hospodářské noviny, 7. 10. 2008, č. 197, s. 22.

⁹¹ Kasparov, G. *Dávám Putinovu režimu jen dva roky.* Hospodářské noviny, 17. 10. 2000, č. 205, s. 11.

krátké době (10 let) došlo k velkému ekonomickému propadu, mělo by to velice negativní důsledky pro celou ruskou společnost. Vážné ekonomické problémy řeší i Evropská unie. Je možné, že po skončení hospodářské krize se názory na spolupráci EU a Ruska velmi změní a přehled výhod a nevýhod vstupu Ruska do EU bude pro obě strany zcela jiný.

Na vztah Ruska a EU by mohlo mít negativní dopad přerušení jednání o strategickém partnerství po rusko-gruzínském konfliktu v srpnu 2008. Dá se však předpokládat, že vzájemná jednání budou pokračovat. Pro Rusko je Evropská unie cenný hospodářský i politický partner a stejně tak Rusko pro Evropskou unii. Obě strany potřebují vzájemnou spolupráci nejen v ekonomice, ale i v otázkách bezpečnosti, ochrany proti terorismu, nešíření jaderných zbraní, ochrany životního prostředí, v řešení sociálních otázek, v imigrační politice, v práci policie, justice a v řadě dalších oblastí. Je sice možné, že samostatně stojící Rusko může hrát roli mostu mezi Západem a Východem, ale také se může ocitnout v izolaci.

EU by se také měla vrátit k jednotnému výkladu mezinárodního práva, ať už ho porušuje kdokoli. Rozdílné hodnocení obsahově totožných politických událostí, např. amerického bombardování Srbska a ruského vojenského zásahu v Gruzii, nepomůže růstu důvěry. Nepřiměřené byly zřejmě oba zásahy, ale jen ten ruský vyvolal v Unii vlnu nevole a snahu potrestat Rusko.

Na závěr této kapitoly bychom se připojili k názoru M. Tlapy, náměstka českého ministra průmyslu a obchodu, který v rozhovoru pro deník Právo řekl: „*Chceme-li v Rusku prosazovat své společenské hodnoty a zároveň pomoci našemu obchodu, je nejlepší tam postavit továrnu a v ní se chovat tak, jak je zvykem v Evropě. To je prozřívá cesta vedoucí k dlouhodobým efektům nejen v obchodě, ale i v mezinárodních vztazích*“.⁹²

⁹² Tlapa, M. *Trestat něčím Rusko? Ale jděte, raději tam postavme továrnu*. Právo, 29. 9. 2008, ročník 18, č. 229, s. 11.

7 Shrnutí bakalářské práce

Na počátku práce jsem si položila několik otázek, jejichž zodpovězením jsem chtěla vyřešit základní otázku této práce, a to otázku možného vstupu Ruska do Evropské unie. Nyní chci provést stručné shrnutí získaných poznatků.

První otázka zněla: Jaké byly a jsou historické a kulturní vztahy Ruska a zbylé části Evropy od jeho vstupu na evropskou politickou scénu v 18. století do současnosti?

Ačkoli Rusko leží většinou svého území v Asii, takřka veškeré obyvatelstvo i velká část průmyslové i zemědělské výroby je soustředěna v evropské části země. Od vlády cara Petra Velikého bylo cílem ruské zahraniční politiky zařadit se mezi evropské velmoci a účastnit se jako jejich partner politického hnutí nejen v Evropě, ale i ve světě, protože to byla Evropa, která vytvářela dějiny našeho světa. Tak tomu bylo až do poloviny 20. století.

Místo Ruska v Evropě nebylo evropskými zeměmi zpochybňováno. Tento stát vstupoval do různých koalic s ostatními evropskými velmocemi a spoluvytvářel evropské dějiny. Rusko mělo například rozhodující vliv na porážku Napoleona Bonaparta, bylo jedním z účastníků tzv. „koncertu velmocí“, který po napoleonských válkách ovlivňoval osudy Evropy až do 1. světové války, ve válkách proti Osmanské říši Rusko výrazně přispělo k její porážce a k osvobození řady balkánských zemí od turecké nadvlády. Ruský car Alexandr I. (1777–1825) se považoval za Evropana a všestranné kontakty, politické, ekonomické i kulturní, Ruska s Evropou se za jeho vlády prohlubovaly.

V době do 1. světové války se vytvářely vztahy mezi Ruskem a evropskými velmocemi, které do jisté míry přetrvávají dodnes. Byla to hluboká nedůvěra mezi Velkou Británií a Ruskem, poměrně přátelské vztahy mezi touto zemí a Francií i Německem, nástupcem Pruska, a přátelské vztahy mezi Ruskem, Srbskem, Řeckem a některými dalšími balkánskými zeměmi.

Co se týče Asie, Rusko se nikdy nesnažilo stát se asijskou velmocí. Asie byla až do rozpadu koloniálního systému po 2. světové válce světadílem, který se evropské země včetně Ruska snažily ovládat, nikoli spolupracovat s asijskými státy jako s rovnocennými partnery. Většina Asie se dostala pod koloniální nadvládu Evropy a nedůvěra mezi Ruskem a Velkou Británií měla své kořeny i v tom, že Rusko předběhlo Velkou Británii při kolonizaci Zakavkazska a Střední Asie, kam se Velká Británie chtěla dostat přes Indii.

Ovšem až do roku 1917 zůstalo Rusko absolutistickou monarchií s velmi malým prostorem pro rozvoj demokratických institucí, které působily ve většině západoevropských států již dlouhou dobu. To ho vzdalovalo od Evropy, stejně jako nízká úroveň ekonomiky a nedostatečné vzdělání obyvatelstva. V Rusku také vždy působily síly, které si přály větší spolupráci s Evropou, a síly, které užší spolupráci odmítaly. K těm patřila i pravoslavná církev, takže, i když Rusko vyznává tytéž křesťanské hodnoty jako západní Evropa, neshody mezi katolickou a pravoslavnou církví obě strany oddělovaly.

Západní Evropě se Rusko podstatně vzdálilo až po vítězství socialistické revoluce roku 1917, která měla realizovat myšlenky německého filozofa Karla Marxe a jejímž cílem bylo vytvoření sociálně spravedlivé společnosti. Tento cíl nikdy realizován nebyl a Rusko se stalo vůdčí zemí Sovětského svazu, jehož obyvatelstvo bylo ve své většině krutě postiženo způsobem Stalinovy vlády. Rusko hrálo rozhodující úlohu v porážce německého fašismu v době 2. světové války, ohrožujícího samu existenci evropských států. Asi dvacet milionů lidských obětí na straně SSSR nelze opomenout.

V období po konci 2. světové války, které přineslo rozdělení Evropy na Východ a Západ a studenou válku, ovlivnil SSSR značně negativně osudy evropských zemí, které se dostaly do jeho sféry vlivu jak v politické, tak i v ekonomické oblasti. Ovšem cíl socialismu byl stejný jako cíl západní Evropy – vybudování ekonomicky vyspělé společnosti a růst životní úrovně obyvatelstva. Rozdělení Evropy nebylo dílem pouze J. V. Stalina, ale stejně tak i F. D. Roosevelta a W. Churchilla. Sociální politika zemí sovětského bloku měla zřejmě nemalý vliv na rozvoj sociálního státu v západní Evropě v poválečném období.

Po pádu socialismu se Evropa opět sjednotila a bývalé socialistické státy začaly budovat pluralitní demokratický systém a tržní ekonomiku. Stejnou cestou se po rozpadu SSSR vydalo i Rusko. Nejen v důsledku vlastních politických a ekonomických omylů, ale i v důsledku „šokové terapie“ při přechodu k tržnímu hospodářství ordinované Mezinárodním měnovým fondem se tento stát ocitl na pokraji rozpadu a mohl se stát geopolitickou hrozbou pro celý svět. V té době Rusko velmi usilovalo o vstup do Evropské unie. Integrace do EU byla hlavním cílem jeho zahraniční politiky, ale postoj Unie k Rusku byl i v důsledku jeho potíží velmi odmítavý.

Po roce 2000 dochází v Rusku k postupné stabilizaci v politické a ekonomické oblasti, a i když poklesl jeho zájem o vstup do EU, nadále trvá jeho snaha o ekonomickou i politickou spolupráci s Unií na základě rovnoprávných vztahů.

V uplynulých třech staletích Rusko ovlivňovalo dějiny Evropy pozitivně i negativně, stejně jako jiné evropské velmoci. Ani o jedné z nich se nedá říci, že by

jejich politika znamenala pro rozvoj Evropy pouze přínos. Snaha vidět v Rusku stále Sovětský svaz a vnímat ho jako hrozbu, je spíše pozůstatkem studené války, která Evropu rozdělila na více než 40 let, než objektivním hodnocením současné situace.

S Asií je Rusko historicky spojeno v mnohem menší míře než se západní Evropou. I když politická a ekonomická spolupráce Ruska a velkých asijských zemí může probíhat úspěšně i při mnohem větší vzdálenosti těchto zemí a tím i trhů, než je tomu mezi Ruskem a EU, jeho hodnotový systém, historie i kultura ho řadí k evropským zemím, přestože na obou stranách se najdou síly, které to zpochybňují.

Velmi silné vztahy existovaly mezi západoevropskou a ruskou vědou a kulturou. Klasická ruská literatura patří k pokladům evropské kultury, stejně jako hudba nebo baletní díla. Mnoho výjimečných děl vytvořili i představitelé sovětské kultury. Západoevropská i ruská kultura zpracovávají stejná témata, projevuje se v nich stejný hodnotový systém i vzájemné ovlivňování.

Další otázkou, kterou jsem se zabývala, byla: Jaká je politická, ekonomická a sociální situace dnešního Ruska a jaké jsou jeho geopolitické cíle? Jsou slučitelné s geopolitickými cíli Evropské unie? Zabývala jsem se jí proto, že Evropská unie klade na uchazeče o členství řadu požadavků, které by v případě zájmu o vstup do EU musela splnit i Ruská federace. Přistupující země musí být demokratickými státy, splňujícími určitá ekonomická kritéria a sociální standardy. Uchazečem o členství by se nemohl stát ani stát, který by mohl pro Unii představovat bezpečnostní riziko.

V příslušné části bakalářské práce jsem se snažila politickou a socioekonomickou situací v dnešním Rusku zabývat dosti podrobně. Dodala bych jen, že, ačkoli je Rusko ve srovnání s průměrem Evropské unie stále ještě méně rozvinutou zemí, v letech 2000–2007 se jeho politická, ekonomická i sociální situace výrazně zlepšila. Rusko splatilo své ohromné zahraniční dluhy, začala se rozvíjet řada průmyslových odvětví i stavebnictví, velká pozornost má být věnována rozvoji zemědělství. Základem ruské ekonomiky je ale stále těžba a export energetických surovin. Pro EU je Rusko významným obchodním partnerem a totéž platí i naopak. Rusko má podíl na zajištění energetické bezpečnosti Evropy. Potýká se však s vysokou mírou korupce, byrokracií, velký je i vliv státu na ekonomiku. Představuje však ohromný trh a velké možnosti pro investory.

V současné době dopadají i na ruskou ekonomiku důsledky hospodářské krize, jejíž dopady na hospodářství i obyvatelstvo RF bude nutné řešit. Před stejným problémem stojí i EU. Řešení krize si zřejmě vyžádá spolupráci všech vyspělých ekonomik světa a je možné, že povede i k hlubší spolupráci EU a Ruska.

Po roce 2000 došlo i k politické stabilizaci Ruska. Evropská unie mu trvale vytýká pomalý rozvoj demokracie. Rozpory v politické oblasti zesílily po kavkazském konfliktu v roce 2008. Rusko však buduje demokracii poměrně krátkou dobu a z této cesty nechce sejit. Demokracie se nedá poměřovat pouze vyspělými evropskými státy, jejichž demokratické instituce vznikaly v průběhu staletí. Výrazně je Evropskou unií kritizována především špatná vymahatelnost práva nebo nedostatečná svoboda tisku. S některými problémy, bránícími plnému rozvoji demokracie, se ale potýkají i země, s jejichž členstvím Unie počítá, nebo jejími členy již jsou.

Od roku 2000 se zlepšuje i sociální situace obyvatelstva, rostou platy i důchody, více finančních prostředků plyne do zdravotnictví, kultury i dalších oblastí života společnosti a tento trend má pokračovat i v budoucnu. I v Rusku se však stále více rozevírají pomyslné nůžky mezi životní úrovní bohatých a chudých, přetrvává pokles porodnosti i problémy s alkoholismem. Růst životní úrovně by mohl tyto negativní jevy do značné míry eliminovat.

Co se týče geopolitických zájmů Ruska, jeho prvořadým zájmem jsou přátelské vztahy se sousedními zeměmi, což je důležité z hlediska jeho ekonomických zájmů i bezpečnosti. Je to významné i proto, že počet ruských obyvatel klesá, zatímco počet obyvatel států v jeho blízkém zahraničí rychle roste. Předpokládá se, že se během příštích dvaceti let počet obyvatel těchto oblastí zdvojnásobí a většina z nich budou muslimové. Prioritou Ruska je i návrat na světovou politickou scénu, ale nikoli jako hrozby, nýbrž jako respektovaného partnera při řešení různých politických problémů. I Rusko bude muset čelit různým hrozbám, ať již politickým, ekonomickým nebo i vojenským, které přináší vývoj světa v období globalizace. Přestože mezi ním a Evropskou unií existuje řada sporných otázek, např. ve vztahu ke Střední Asii a Zakavkazsku, na jehož bohatství se snaží podílet Rusko, Evropská unie i USA, Evropa by pro Rusko měla představovat partnera většího významu než případné spojenectví s velkými asijskými zeměmi. I pro EU je Rusko přirozeným partnerem také na základě prolínající se historie a je možné, že zájmy EU by pro něj byly důležitější, než jsou pro USA. Nepříliš přátelské vztahy Ruska a USA v současnosti a rozšiřování NATO k jeho hranicím oprávněně vyvolávají v Rusku pocit ohrožení.

Na otázku, zda jsou geopolitické zájmy Ruska slučitelné s geopolitickými zájmy Evropské unie, lze říci, že ano. Spolupráce obou stran v různých oblastech světa může podpořit stabilitu těchto oblastí, ať se již jedná o Balkán, Zakavkazsko nebo jiné oblasti, kde lze využít zkušeností obou stran. To si uvědomují některé velké státy Unie,

kteře zřejmě dávájí přednost prosazování svých geopolitických zájmů ve spolupřáci s Ruskem, nikoli proti němu.

Hlavní část mé bakalářské práce tvoří rozbor otázky, zda by Rusko mohlo být členem Evropské unie. Zkoumala jsem se, jaká pozitiva a jaká negativa by přinesl Evropské unii i Rusku jeho vstup do tohoto uskupení evropských států a zda je možnost integrace Ruska do EU reálná.

Na základě předchozích částí této práce jsem sestavila přehled pozitiv a negativ, která by Rusku i Evropské unii přineslo začlenění Ruska do EU. Za nejdůležitější pro Rusko bych považovala jeho připojení ke zbytku Evropy, které by zřejmě vedlo i ke zlepšení jeho vztahů se Spojenými státy americkými a ke snížení možnosti rozpoutání nového kola horečného zbrojení, jež by špatné vztahy mezi oběma zeměmi mohly vyvolat.

Členství Ruska v Evropské unii by mohlo účinně brzdit případné velmocenské ambice této země a Rusku by pomohlo trvale stabilizovat případná ohniska nestability na jeho území, která stále existují. Většina ropy se například těží v oblastech, kde žijí silné menšiny. To je i případ Čečenska.

Vstup Ruska do Evropské unie by pro ni neměl být problémem ani z hlediska počtu obyvatel. Rusko by sice počtem obyvatel patřilo k velkým zemím Unie, ale jejich počet klesá a žádná populační exploze se nedá očekávat ani v budoucnosti. Jen v západní Evropě žije trojnásobek počtu obyvatel Ruska. Potenciálně může být Rusko přijatelným partnerem a velkým trhem pro EU, protože v důsledku ekonomického růstu roste kupní síla jeho obyvatel a unijní zboží je v Rusku žádané.

Pro Rusko by členství v Unii znamenalo snazší přístup na trhy Unie, což je přáním velkých ruských podnikatelů. Ovšem Unie může být pro ruské zboží příliš velkou konkurencí a evropští investoři budou směřovat především do odvětví slibujících zisk. Ruští podnikatelé se domnívají, že Evropská unie bezdůvodně omezuje vstup ruských investorů do unijních podniků a projektů. Členství v Unii by mohlo tento problém řešit. Rusko by bylo více tlačeno k rozvoji tržního hospodářství, zlepšování podnikatelského prostředí a k omezení státní ochrannářské politiky v ekonomice. Evropská unie by stěžejí mohla klást překážky ruským investicím a naopak.

Domnívám se, že případné členství Ruska v Evropské unii nemusí pro toto společenství států představovat problém ani v oblasti zemědělské politiky, která je pro Unii velmi citlivou oblastí. Rusko není zemědělskou zemí. Zemědělství zaměstnává jen malou část obyvatelstva a tato země je dovozcem potravin. Představuje tedy velký trh pro evropskou zemědělskou produkci a Unii nehrozí snaha Ruska umisťovat na jejím trhu

své zemědělské přebytky. To se zřejmě nezmění, ani kdyby se produktivita ruského zemědělství výrazně zvýšila. Jisté obavy by ale vzbuzovaly ruské požadavky na dotace do zemědělství. Spor o dotace do zemědělství je jedním z problémů, které rozdělují „staré“ a „nové“ země EU.

Vstup Ruska do Unie by sice mohl znamenat příchod levných pracovních sil na původní unijní pracovní trh, což může vyvolat tlak na sociální systémy jednotlivých zemí, ale stejné obavy existovaly i při rozšíření EU v letech 2004 a 2007. Tyto obavy se příliš nenaplnily. Jen malé množství lidí bylo ochotné odejít za prací do zahraničí. Poroste-li životní úroveň ruského obyvatelstva, stěží dojde k masovému odchodu za prací. Státy Unie mají rovněž možnosti, jak své pracovní trhy chránit. Není ovšem vyloučeno, že vzhledem k pokračující globální hospodářské krizi i ke zvolení Baracka Obamy prezidentem USA se politické i ekonomické vztahy Ruska, USA a EU budou vyvíjet zcela jiným směrem, než tomu bylo doposud.

Domnívám se, že možnost vstupu Ruska do Evropské unie není do budoucna vyloučená, obě strany mají nejen v ekonomické, ale i v politické oblasti mnoho společného. Avšak tuto možnost vidím jako reálnou až za poměrně dlouhou dobu, možná delší než dvacet let. Podle mého názoru si obě strany uvědomují nutnost a výhodnost úzké spolupráce nejen v ekonomice, ale pro každou z nich je v současné době charakteristické přeceňování svého významu pro druhého partnera. Evropská unie vidí samu sebe jako silného partnera a Rusko jako slabého, který by měl bezvýhradně respektovat její podmínky, pokud s ní chce spolupracovat. Přitom sama má dnes řadu problémů a ke skutečné jednotě dosti daleko. Ani k Rusku nepřistupuje jako jednotný celek. Přitom jednotná, demokratická a ekonomicky úspěšná Unie by mohla pro Rusko představovat vzor toho, že je možné vybudovat úspěšný nadnárodní útvar při zachování demokratických principů.

Rusko vystupuje jako země, která se domnívá, že vzhledem k jejímu energetickému významu pro Evropu, velikosti a poloze má pro EU větší význam, než je tomu ve skutečnosti, a může představovat jakýsi most mezi Evropou a Asií. Přitom nová izolace od Evropy by mu stěží přinesla užitek. Již jsem hovořila o tom, že z hlediska historického vývoje má Rusko blíže k Evropě než k Asii a jeho ekonomická a politická spolupráce se zbytkem Evropy může přinést méně problémů než orientace na asijské státy. Velmi významná by mohla být spolupráce Ruska a Unie ve věci společné evropské obrany, o jejíž potřebnosti se hovoří od prvních kroků evropské integrace v 50. letech 20. století. Spojení politiky EU a Ruska v této oblasti by odstranilo strach části evropských států z ruské vojenské síly a výrazně by posílilo mezinárodní postavení Evropské unie.

V základu Evropské unie stojí společenství Francie a Německa, které dokazuje, že tradičně tak nepřátelské země, jako byly tyto, jsou schopny mírového soužití a dlouhodobé politické a ekonomické spolupráce. Není vyloučeno, že stejnou cestou by se v budoucnu mohly ubírat i vztahy Evropské unie a Ruska.

Západoevropská katolická kultura a ruská pravoslavná kultura mají společný duchovní základ, a to křesťanství. Přes rozdílný historický vývoj vyznávají evropské země a Rusko stejné hodnoty a není žádný důvod, aby se od sebe opět vzdalovaly. Pokud chce Evropská unie najít společnou řeč s postsovětskými republikami, z nichž mnohé patří do jiného civilizačního okruhu, není důvod, aby odmítala spolupráci s Ruskem. Stejně tak chce-li Rusko úzce spolupracovat s asijskými zeměmi, není důvod, proč by nemělo spolupracovat s Evropskou unií. Problémem ve vztazích obou stran jsou zejména historické důvody. Evropské velmoci se vždy snažily, aby ohromné Rusko nezískalo v Evropě významné postavení. Studená válka ve 20. století vzájemné vztahy oslabila doposud největší měrou. Míra vzájemného nepochopení, nedůvěry a vzájemných předsudků je stále velmi vysoká. Přesto není do budoucna vyloučeno, že budoucnost Evropy bude budoucností Ruska a naopak.

Závěr. Možnosti dalšího využití bakalářské práce

Při zpracování této bakalářské práce jsem dospěla k závěru, že problematika potenciálního vstupu Ruska do Evropské unie je podstatně složitější, než jsem předpokládala při výběru tématu. Vzájemné vztahy Ruska a Evropské unie jsou procesem, který se stále mění a do kterého výraznou měrou zasahují poměry ve světové politice a ekonomice. Poměrně dosti prostoru jsem věnovala problematice vývoje ekonomiky v Rusku a ekonomickým vztahům mezi tímto státem a Evropskou unií. Ovšem například údaje o cenách zemního plynu a ropy, které platily na počátku mé práce na zvoleném tématu, se do dokončení bakalářské práce změnil tak, jak se nedalo předpokládat. Hypoteční krize, která začala ve Spojených státech amerických, přerostla ve finanční krizi a poté v hospodářskou krizi, která zasáhla celý svět. Přinesla i pokles cen surovin, například u ropy až o dvě třetiny ceny z počátku roku 2007, což se zřejmě velice výrazně dotkne právě ruské ekonomiky založené na vývozu energetických surovin. V Evropské unii můžeme u některých států pozorovat i snahu o zavedení ochranných opatření i přes zásady členství v EU, což právě Unie u Ruska velmi kritizuje.

Změnu ve vztazích mezi Unií a Ruskem přinesl i kavkazský konflikt v srpnu 2008, který na nějakou dobu zmrazil slibně se rozvíjející jednání o strategickém partnerství a oživil obavy z vojenské síly Ruska a z oživení jeho možných velmocenských ambicí.

Velmi důležitým se pro Rusko může stát zvolení Baracka Obamy prezidentem USA. Zatímco éra George Bushe znamenala téměř úplné přerušení rusko-amerických vztahů, včetně vztahů Rusko – NATO a poznamenala i vztahy evropských zemí a Ruska, není vyloučeno, že v současné době začíná oteplení vztahů Ruska a USA, což by mohlo mít pozitivní dopad i na situaci v Evropě.

Barack Obama uvažuje o možnosti zapojení Ruska do systému americké protiraketové obrany v Evropě, Dmitrij Anatoljevič Medveděv zatím nemíní rozmístit rakety Iskander v Kaliningradské oblasti a nabídl USA pomoc v řešení válečného konfliktu v Afghánistánu. To jsou z obou stran poměrně důležité signály, které by mohly být počátkem lepších vztahů mezi oběma zeměmi. Byly oživeny i plány na jednání o dalším snížení množství některých zbraňových systémů Ruska a USA.

Ve své bakalářské práci zachycuji situaci ve vzájemných vztazích Ruska a Evropské unie do konce roku 2008. Pokud by se touto velice zajímavou problematikou chtěl zabývat další student, myslím, že by mohl vycházet z údajů v této práci a pokračovat zpracováním dalších faktů, které přinese budoucnost.

Vzhledem ke stanovenému rozsahu bakalářské práce jsem se nemohla řadě faktů věnovat do větší hloubky. Je možné, že některé její části, např. geopolitické zájmy Ruska a jeho zahraniční politika nebo socioekonomická situace dnešního Ruska a jeho výhledy do budoucna, by mohly být zpracovány podrobněji v jiné práci. Má práce by pak mohla poskytnout některé základní údaje.

Velmi zajímavé by mohlo být také zopakování ankety k možnému vstupu Ruska do Evropské unie z pohledu obyvatel České republiky po uplynutí určité doby. Bylo by zajímavé sledovat především to, zda a jak se bude měnit procento těch, kteří vidí v dnešním Rusku nestabilní a nedemokratickou zemi, a názor respondentů na dostatek objektivních informací přinášejících českými médii. Podobné dotazníkové šetření by se mohlo provést i v jiných státech EU a samozřejmě také v RF.

Doufám, že má práce je alespoň malým příspěvkem k zajímavé a důležité problematice možného vstupu Ruska do Evropské unie.

Seznam použité literatury

Literární zdroje

1. *Argumenty i fakty*. Rusko, Moskva: ZAO Argumenty i fakty, únor 2008. č. 6.
2. *Argumenty i fakty*. Rusko, Moskva: ZAO Argumenty i fakty, březen 2008. č. 13.
3. Baar, V. *Národy na Prahu 21. století. Emancipace nebo nacionalismus*. 2. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita a Tylia, 2002. 415 s. ISBN 86-86101-40-1.
4. Baar, V. *Decentralizační a dezintegrační procesy v Ruské federaci v 90. letech minulého století*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. 231 s. textová část, 88 s. mapy. ISBN 80-7368-141-2.
5. Bartuška, V. Ropovod Družba brzy vyschne. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 8. 9. 2008. č. 37.
6. Bateman, G., Eganová V. *Zeměpis světa. Encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Columbus ve spolupráci s Knižním klubem, 1995. 512 s. ISBN 80-7176-022-6.
7. Dvořák, L. *Nové Rusko*. 1. vyd. Brno: Jota s.r.o., 2000. 152 s. ISBN 80-7217-126-7.
8. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 17. 12. 2007. č. 51, 52.
9. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 14. 7. 2008. č. 29.
10. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 8. 9. 2008. č. 37.
11. Filippi – Codaccioni, A. – M., Fragonard, M. aj. *Dějiny 20. století*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 423 s. ISBN 80-204-0403-1.
12. Fištejn, J. Sympatický jogín, fotograf a prezident. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 14. 7. 2008. č. 29.
13. Folbrecht, L. Pořádně studená válka. *Týden*. Praha: Mediacop, s. r. o., 13. 10. 2008, č. 41.
14. Fyson, N. *Nejkrásnější poklady civilizace*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1996. 160 s. ISBN 80-7176-383-7.
15. Geiss, I. *Dějiny světa v souvislostech*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 2005. 529 s. ISBN 80-237-3940-9.
16. *Haló noviny*. Praha: Futura, a. s., 31. 10. 2007. ročník 17. č.256.
17. *Haló noviny*. Praha: Futura, a. s., 2. 4. 2008. ročník 18. č. 78

18. Huntington, S.P. *Střet civilizací*. 1. vyd. Praha: RYBKA PUBLISHERS, 2001. 441 s. ISBN 80-86182-49-5.
19. Johnson, P. *Dějiny 20. století*. 1. vyd. Praha: Rozmluvy, 1991. 845 s. ISBN 80-85336-07-3.
20. Kasparov, G. Dávám Putinovu režimu jen dva roky. *Hospodářské noviny*. Praha: Economia, 17. 10. 2008. č. 205.
21. Landergott, J. Plukovníkův plynový poklad. *Lidové noviny*. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, 3. 4. 2008.
22. Lekó, I. Nabucco umírá. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 8. 9. 2008. č. 37.
23. Levin, S., Bush, J., Scott, M. aj. Kazašská ropa. Válka nervů. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 22. 9. 2008. č. 39.
24. Naročnickaja, N. *Rusko a jeho místo ve světě*. 1. vyd. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006. 207 s. ISBN 80-7360-511-2.
25. Němec, P. Putinův dlouhý stín. *Ekonom*. Praha: Vydavatelství Economia, 6.–12. 3. 2008. č. 10.
26. Nikolaev, I. Kakaja vygoda u bednych. *Argumenty i fakty*. Rusko, Moskva: ZAO Argumenty i fakty, červen 2008. č. 25.
27. Novotný, L. Impérium ožívá. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 18. 8. 2008. č. 34.
28. Odincov, M. Rossija ne rybnoe město. *Argumenty i fakty*. Rusko, Moskva: ZAO Argumenty i fakty, únor 2008, č. 6.
29. Ochoa G., Corey M. *Dějiny v datech. Umění*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1997. 352 s. ISBN 80-7176-604-6.
30. Orlov, A. S., Georgiev, V. A. aj. *Osnovy kursa istorii Rossiji*. 1. vyd. Moskva: Nakladatelství Prostor, 2000. 651 s. ISBN 5-900451-18-6.
31. Pavlata, L. Ruská Evropa. *Lidové noviny*. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, a. s., 28. 6. 2008.
32. Pešek, P. Lámání ruského odporu. *Lidové noviny*. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, a. s., 3. 4. 2008.
33. Plesnik, V. Bushovi jsou trnem v oku zakázky německých firem s Teheránem. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 8. 8. 2008. ročník 18. č. 185.
34. Pokorný, P. Já pán, ty pán. *Euro*. Praha: Euronews, a. s., 14. 7. 2008. č. 29.

35. Pokštefl, J. Putinovy roky u kormidla a jeho velká kremelská rošáda. *Právo*. Praha: Borgis, a.s., 11. 3. 2008. ročník 18.č. 60.
36. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 16. 2. 2008. ročník 18. č. 40.
37. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 1. 3. 2008. ročník 18. č. 52.
38. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 25. 3. 2008. ročník 18, č. 71.
39. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 3. 4. 2008. ročník 18. č. 79.
40. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 7. 4. 2008. ročník 18. č. 82.
41. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 20. 5. 2008. ročník 18. č. 123.
42. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 6. 6. 2008. ročník 18. č. 132.
43. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 10. 6. 2008. ročník 18. č. 135.
44. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 13. 6. 2008. ročník 18. č. 138.
45. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 22. 7. 2008. ročník 18. č. 170.
46. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 1. 8. 2008. ročník 18. č. 179.
47. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 2. 9. 2008. ročník 18. č. 206.
48. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 15. 9. 2008. ročník 18. č. 217.
49. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 23. 9. 2008. ročník 18. č. 224.
50. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 30. 9. 2008. ročník 18. č. 230.
51. Procházková, P. Medveděv jde ve stopách svého patrona Putina. *Lidové noviny*. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, a. s., 16. 2. 2008.
52. Roškot, J. Aliance zvažuje kvůli Gruzii vytvořit rychlé síly proti Rusku. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 30. 9. 2008. ročník 18. č. 230.
53. Rybín, M. „Ruská hrozba“, Putin a Kissinger. *Haló noviny*. Praha: Futura, a. s., 4. 1. 2008. ročník 18. č.4.
54. Solženicyn, A. *Rusko v troskách*. 1. vyd. Praha: RYBKA PUBLISHERS a Práh, 1996. 206 s. ISBN 80-7252-020-2.
55. Soukup, O., Sládek J. Ruský návrat mezi námořní elitu. *Hospodářské noviny*. Praha: Economia, 30. 7. 2008.
56. Stěpanova, L., Vychodilová, Z. *Zeměpisné a politické reálie současného Ruska*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 104 s. ISBN 80-244-1164-4.
57. Šejkina, T. Što dostalos Medveděvu. *Argumenty i fakty*. Rusko, Moskva: ZAO Argumenty i fakty, březen 2008. č. 13.

58. Štáhlavský, D. *Rusko mezi řádky*. 1. vyd. Praha: Radioservis ve spolupráci s Českým rozhlasem, 2000. 253 s. ISBN 80-86212-14-9.
59. Švankmajer, M., Veber, V. aj. *Dějiny Ruska*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. 558 s. ISBN 80-7106-183-2.
60. Tlapa, M. Trestat něčím Rusko? Ale jděte, raději tam postavme továrnu. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 29. 9. 2008. ročník 18. č. 229.
61. Topolánek M. Nabucco není namířen proti Rusku. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 28. 1. 2009. ročník 19. č. 23.
62. *Týden*. Praha: Mediacop, s. r. o., 28. 1. 2008, č. 4/2008.
63. *Týden*. Praha: Mediacop, s. r. o., 11. 2. 2008, č. 6/2008.
64. *Týden*. Praha: Mediacop, s. r. o., 21. 4. 2008. č. 16/2008.
65. *Týden. Kronika roku 2008*. Praha: Mediacop, s. r. o., prosinec 2008.
66. Voců, T. Putin předává celkem prosperující carství. *Právo*. Praha: Borgis, a. s., 29. 2. 2008. ročník 18. č. 51.
67. Wandycz, P. S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, nakladatelství AV ČR, 1998. 301 s. ISBN 80-200-0657-5.

Elektronické zdroje

1. ČTK. Z vraždy Politkovske obviněni tři muži. [online]. 18. 6. 2008. [cit. 30. 3. 2009].
Dostupný z <http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/z-vrazdy-politkovske-obvineni-tri-muzi_66245.html>
2. ČTK. Medveděv: Rusko potřebuje prezidentský režim. [online]. 3.7.2008. [cit. 20. 9. 2008].
Dostupný z <<http://www.euroskop.cz/38/1366/clanek/medvedev-rusko-potrebuje-prezidentsky-rezim/>>
3. ČTK. EU a Rusko začaly jednat o strategickém partnerství. [online]. 4. 7. 2008. [cit. 20. 9. 2008].
Dostupný z <<http://www.euroskop.cz/38/1380/clanek/eu-a-rusko-zacaly-jednat-o-strategickem-partnerstvi>>
4. ČTK. Rusové se rekordně množí. Nejvíce od pádu SSSR. [online]. 31. 12. 2008. [cit. 19. 1. 2009].

Dostupný z <<http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/rusove-se-rekordne-mnozi-nejvice-od-padu-sssr>>

5. Glanc, T. Pár jednotlivostí z ruské kultury 2000–2008. [online]. 9. 6. 2008. [cit. 31. 3. 2009].

Dostupný z <<http://www.ruskodnes.cz/index.php?page=clanek&id=827>>

6. Kimmelman, M. Země, kde se už i umělci začínají bát. [online]. 3. 12. 2007. [cit. 31. 3. 2009].

Dostupný z <http://zahranicni.ihned.cz/c3-22535560-003000_d-zeme-kde-se-uz-i-umelci-zacinaji-bat>

7. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Rusko: Zahraniční obchod země. [online]. [cit. 2. 4. 2009].

Dostupný z <<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/rusko-zahranicni-obchod-zeme/6/1000580/>>

8. Zastupitelský úřad České republiky v Moskvě. Ruská vláda schválila Koncepti rozvoje do roku 2020. [online]. 15. 10. 2008. [cit. 2. 4. 2009].

Dostupný z <<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko/ruska-vlada-koncepce-rozvoj-do-roku-020/1000580/50434/>>

Seznam zkratk

- AIDS – Acquired Immunodeficiency Syndrome, česky Syndrom získaného selhání imunity
- APEC – Asia-Pacific Economic Cooperation, česky Ekonomické seskupení Asie a Tichomoří
- CFE – Smlouva o konvenčních silách v Evropě
- ČSR – Československá republika – zkratka pro oficiální název státu v letech 1918–1938
- E.ON – společnost dodávající el. energii a zemní plyn pro domácnosti a podnikatele
- ESUO – Evropské společenství uhlí a oceli
- EU – Evropská unie
- EURASEC – Eurasian Economic Community, česky Euroasijské ekonom. společenství
- HDP – hrubý domácí produkt
- HIV – Human Immunodeficiency Virus, česky Virus lidské imunitní nedostatečnosti
- ISS – International Space Station, česky Mezinárodní vesmírná stanice
- MMF – Mezinárodní měnový fond
- NATO – North Atlantic Treaty Organisation, česky Severoatlantická aliance
- NIS – srbský ropný monopol
- NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana
- OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, česky Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
- OPEC – Organization of the Petroleum Exporting Countries, česky Organizace zemí vyvážejících ropu
- OSN – Organizace spojených národů
- RF – Ruská federace
- RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci
- SNS – Společenství nezávislých států
- SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
- ŠOS – Šanghajská organizace pro spolupráci
- UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, česky Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
- USA – United States of America, česky Spojené státy americké
- USD – oficiální měna Spojených států amerických
- ÚV KSSS – - ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
- WTO – World Trade Organization, česky Světová obchodní organizace

Seznam příloh

Příloha č. I – Rozšiřování NATO k ruským hranicím

Příloha č. II – Vojenské základny USA

Příloha č. III – Mapa existujících a plánovaných plynovodů do Evropy

Příloha č. IV – Mapa hlavních tras plynovodů do Evropy

Příloha č. V – Anketa

Příloha č. I – Rozšiřování NATO k ruským hranicím

Převzato z: *S Medveděvem v Kremlu. Putinova druhá šichta.* Týden. Kronika roku 2008. Prosinec 2008, s. 39.

Příloha č. II – Vojenské základny USA

Převzato z: Týden, 11. 2. 2008, č.6/2008, s. 58.

Příloha č. III – Mapa existujících a plánovaných plynovodů do Evropy

Převzato z: Topolánek M. *Nabucco není namířen proti Rusku*. Právo, 28. 1. 2009, ročník 19, č. 23, s. 21.

Příloha č. IV – Mapa hlavních tras plynovodů do Evropy

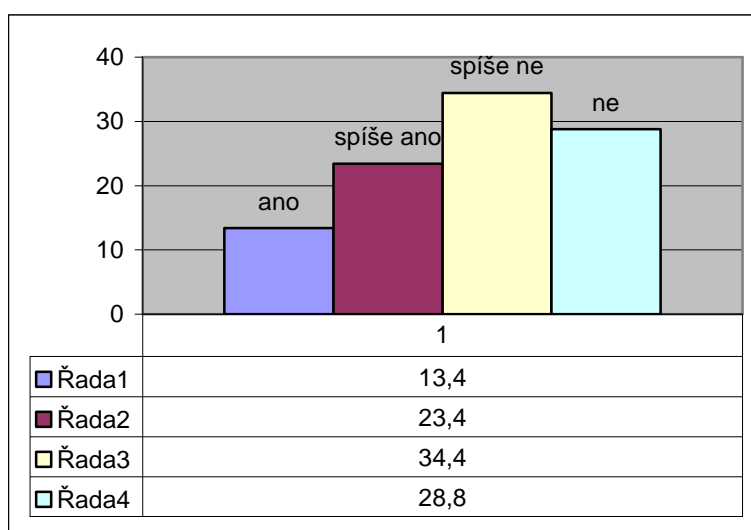
Převzato z: Právo, 30. 9. 2008, ročník 18, č. 230, s. 14.

Anketa k případnému vstupu Ruska do Evropské unie

Na anketní otázky, týkající se možného vstupu Ruska do Evropské unie, odpovědělo celkem 584 respondentů starších 18 let. Jednalo se o studenty, dále o manuálně i duševně pracující, respondenty s různým stupněm dosaženého vzdělání – od základního až po vysokoškolské. Základními kritérii pro vyhodnocení odpovědí respondentů tak byly jejich věk a vzdělání.

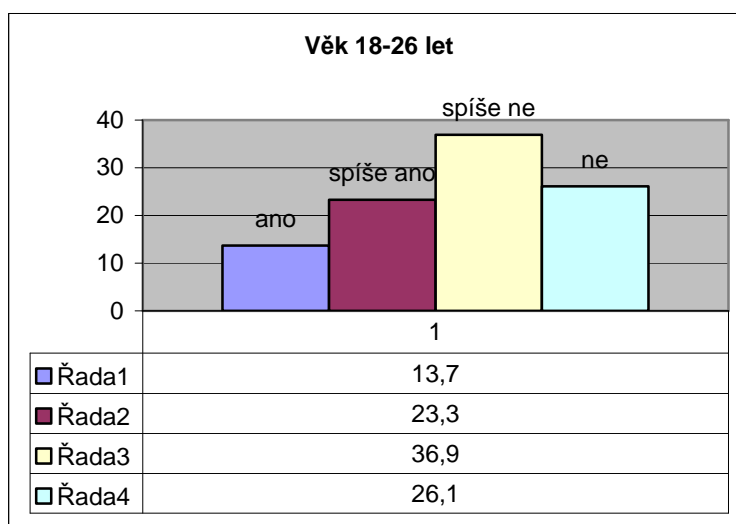
Základní otázka ankety zněla: *Souhlasili byste s případným vstupem Ruska do Evropské unie?*

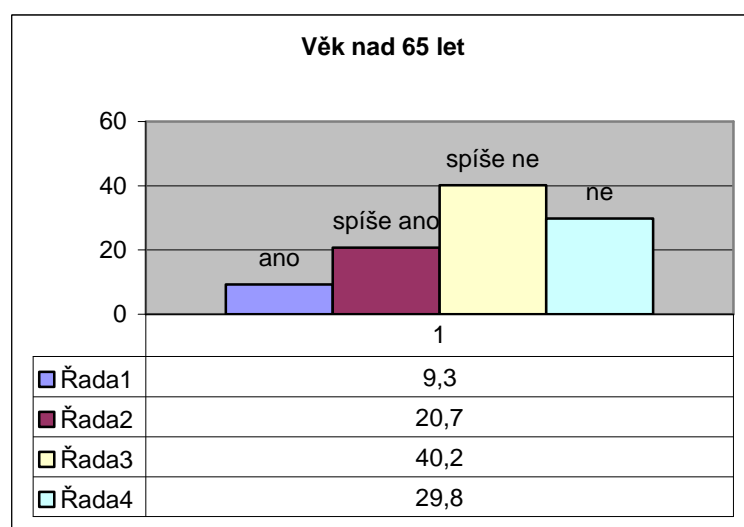
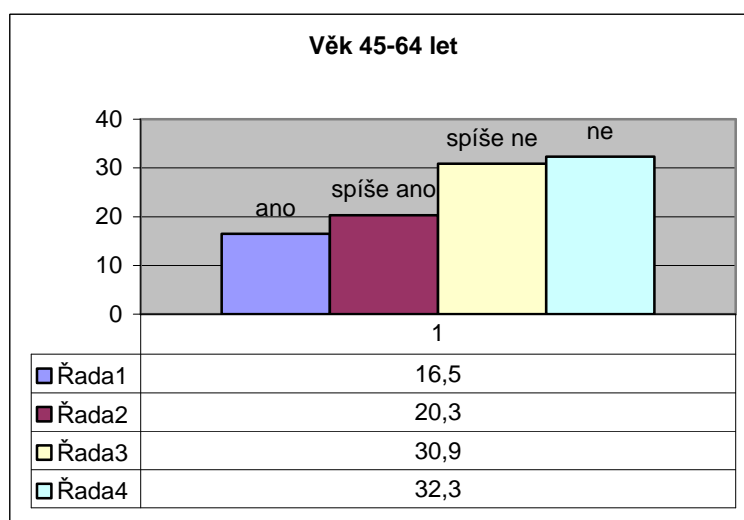
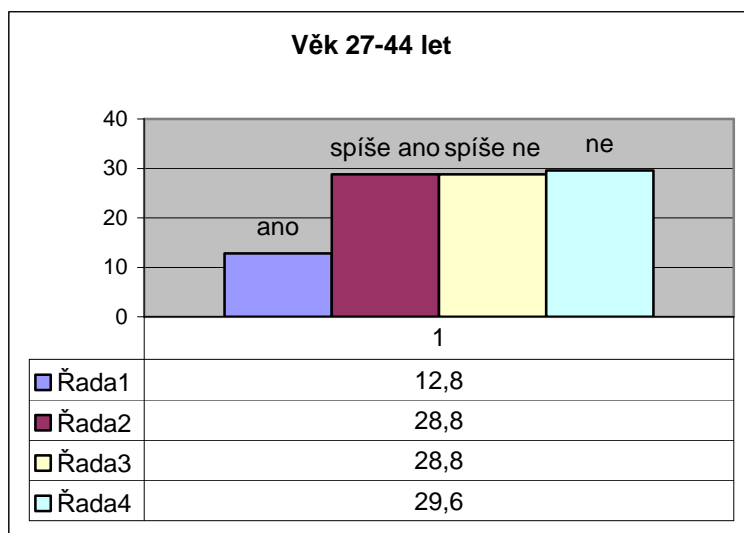
Následující graf znázorňuje názory respondentů vyjádřené v procentech:

Z výše uvedeného grafu vyplývá, že se vstupem Ruska do EU souhlasí a spíše souhlasí 36,8 % dotázaných, tuto možnost spíše nebo zcela odmítá 63,2 % dotázaných.

Vyhodnocení podle věku respondentů:

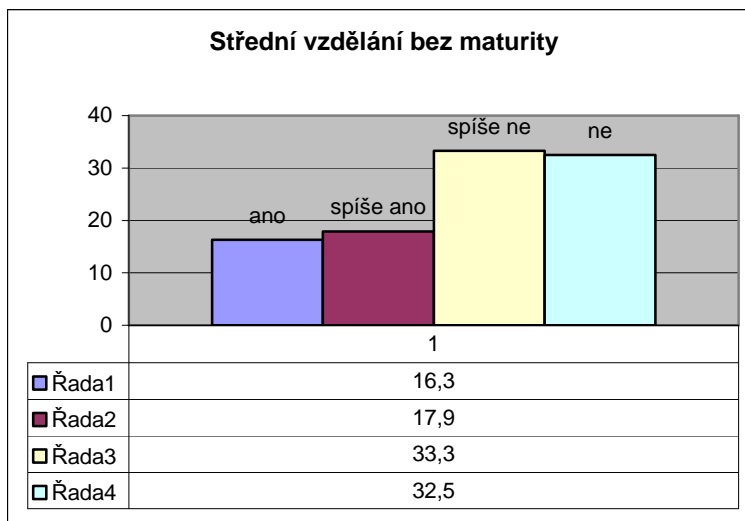
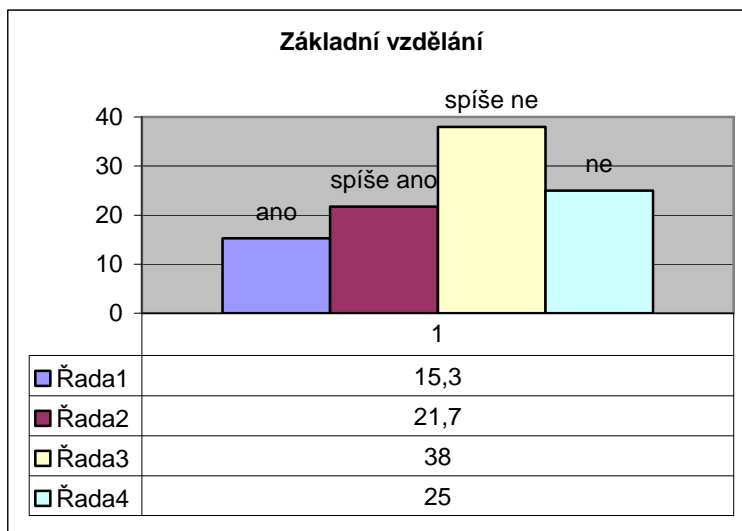

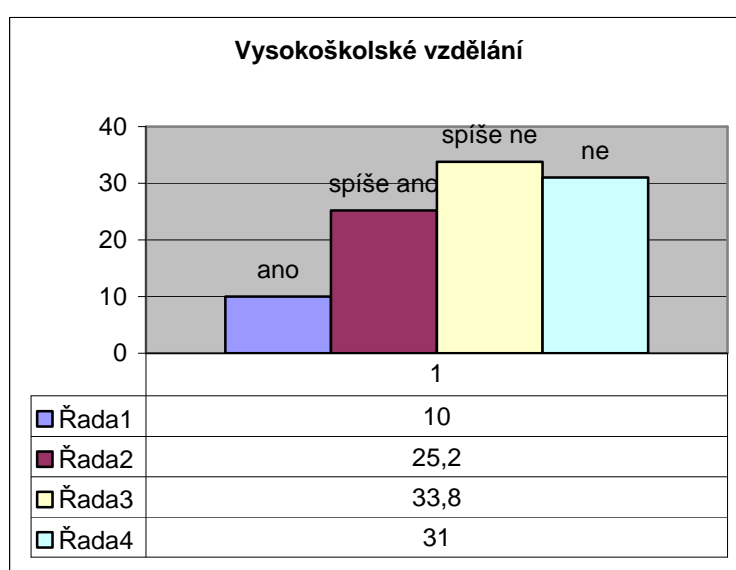
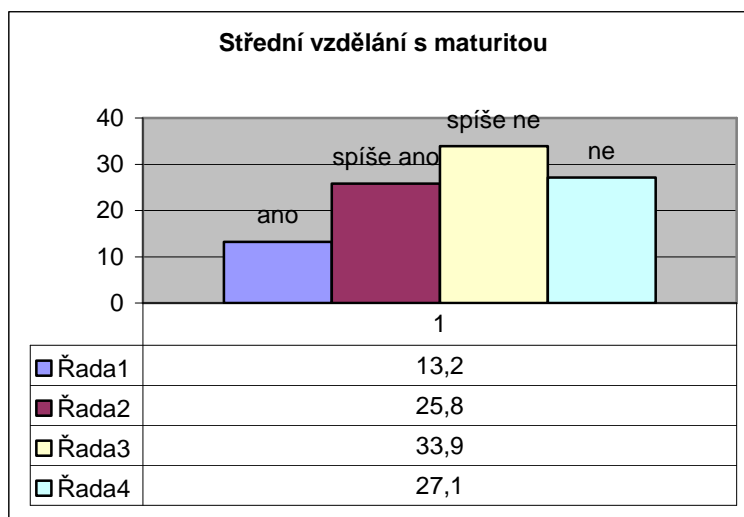

Z výsledků vyplývá, že největší podporu by měl možný vstup Ruska do Evropské unie ve věkové skupině 27–44 let. Ano a spíše ano odpovědělo v této skupině celkem 41,6 % dotázaných. Nejmenší podporu by mělo začlenění Ruska do EU ve skupině nad 65 let. Kladně tuto možnost vidí pouze 30 % respondentů. Dá se předpokládat, že u

této skupiny, která prožila velkou část svého života v socialistickém Československu, bude Rusko nejvíce ztotožňováno se Sovětským svazem a do odpovědí se budou promítat životní zkušenosti z tohoto období. Nejvyšší počet kladných odpovědí ve skupině 26–44 let zřejmě svědčí o tom, že dnešní Rusko už není těmito respondenty považováno za Sovětský svaz a že si tito respondenti uvědomují i výhody spolupráce s touto zemí.

Vyhodnocení podle vzdělání respondentů:

Podle stupně dosaženého vzdělání má vstup Ruska do EU největší podporu u lidí se středním vzděláním s maturitou. Kladně vidí tuto možnost 39 % dotázaných. U všech ostatních skupin vidí tuto možnost kladně pouze o málo méně respondentů – 37 % lidí se základním vzděláním, 34,2 % středoškoláků bez maturity a 35,2 % vysokoškoláků. Skutečnost, zda se jedná o studenty nebo o lidi pracující manuálně nebo duševně, neměla z hlediska odpovědí větší význam.

V další části ankety se budeme zabývat důvody, které respondenty vedly k uvedení kladných nebo záporných odpovědí.

Ti, kteří souhlasili s případným vstupem Ruska do Evropské unie nebo jej odmítli, si mohli vybrat z níže uvedených důvodů. Vzhledem k tomu, že bylo možné označit zároveň více variant, je počet označených důvodů vyšší než celkový počet respondentů. 215 respondentů, souhlasících s případným vstupem Ruska do EU, uvedlo

376 důvodů, 369 nesouhlasících respondentů uvedlo 526 důvodů. Tyto počty tedy představují 100 %.

Respondenti, kteří odpověděli ano a spíše ano, označili důvody pro případný vstup takto (výsledky jsou zaokrouhleny na desetiny %):

Důvody pro případný vstup Ruska do EU	Počet odpovědí vyjádřený v %
Rusko patří do Evropy a má právo usilovat o vstup do EU.	13
EU potřebuje ruskou ropu a zemní plyn a bude-li Rusko členem EU, dojde ke zvýšení energetické bezpečnosti Unie.	19,5
Členství Ruska zvýší politický i hospodářský význam EU ve světě.	13,8
Vstup Ruska do EU umožní snazší přístup na ruské trhy a možnost investování v Rusku bude přínosem pro obě strany.	17,4
EU získá větší vliv na dění v Rusku, což pomůže prohlubování demokracie v této zemi.	12,8
Rusko nebude vnímáno jako případná vojenská hrozba pro Evropu.	14,2
Členství Ruska v EU přispěje k hlubšímu poznání této země a k odstranění vzájemných předsudků.	9,3

Z těchto odpovědí vyplývá, že nejvíce respondentů vidí hlavní přínos případného vstupu Ruska do EU v ekonomických důvodech. Tyto příčiny častěji uváděli respondenti s vyšším vzděláním. Dotazovaní se základním a středním vzděláním bez maturity uváděli častěji to, že Rusko jako člen EU nebude vojenskou hrozbou pro Evropu. Tento důvod uváděli častěji i lidé nad 65 let.

Odpovědi lidí, souhlasících se vstupem RF do EU, na otázku, týkající se doby, kdy by se Rusko případně mohlo stát členem EU, vypadají následovně:

Rusko by mohlo vstoupit do EU v časovém horizontu:	Počet odpovědí vyjádřený v %
do 10 let	56,2
za 10–20 let	40
za více než 20 let	3,8

Možnost vstupu Ruska do EU do deseti let uváděli především mladí lidé mezi 18–26 lety, méně (nikoli však podstatně) lidé mezi 27–44 lety. Variantu za „deset až dvacet let“ by jako reálnou viděli spíše starší lidé, variantu „za více než dvacet let“ výhradně lidé ve věku nad 65 let.

S případným vstupem Ruska do Evropské unie spíše nebo zcela nesouhlasily téměř dvě třetiny respondentů. Výsledky vypadají takto:

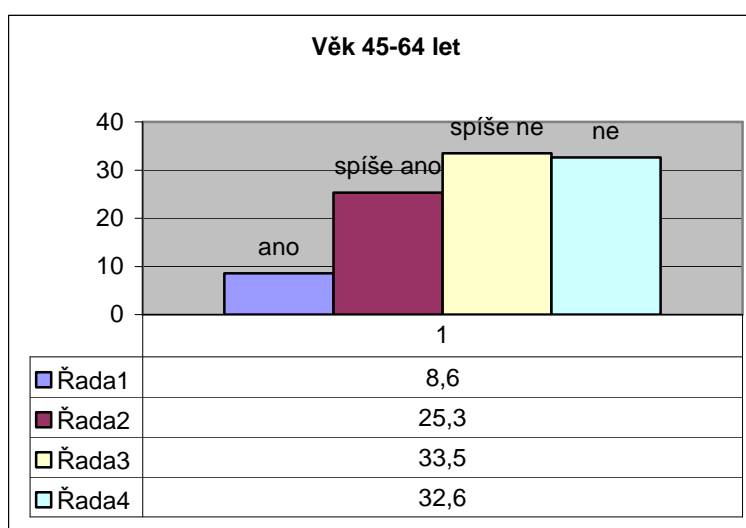
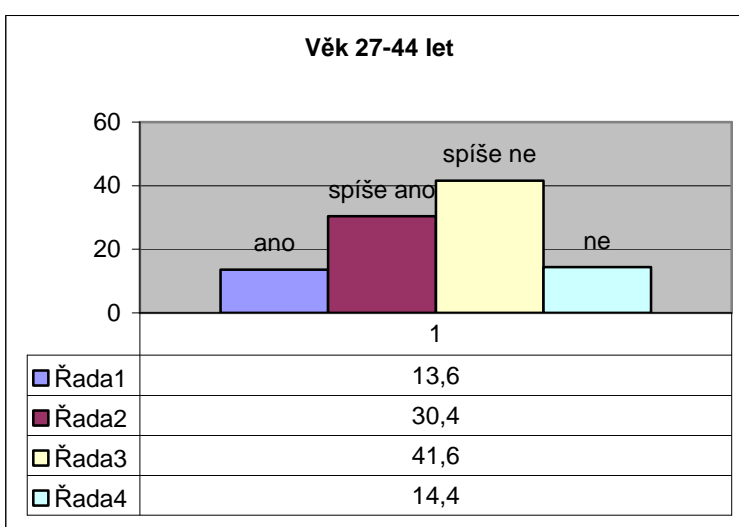
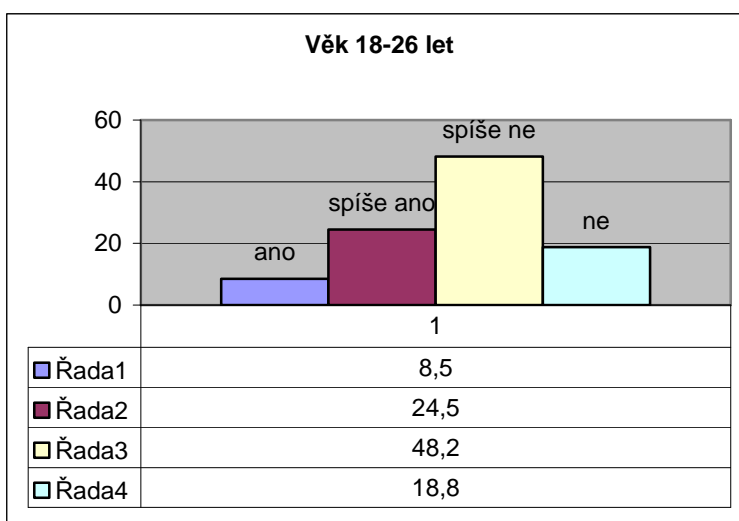
Důvody, pro které by se Rusko nemělo stát členem EU	Počet odpovědí vyjádřený v %
Rusko je spíše asijskou než evropskou zemí.	7,9
Rusko by vzhledem k počtu svých obyvatel mělo značný vliv na rozhodování orgánů EU.	10,8
Rusko má problémy v sociální i ekonomické oblasti a bude požadovat dotace z EU.	21,4
Možný příliv Rusů do států EU bude mít negativní dopad na zaměstnanost a sociální systémy zemí EU.	10,6
Rusko není demokratickou a stabilní zemí a může představovat vojenskou hrozbu pro zbytek Evropy včetně EU.	35,8
Členství Ruska v EU sníží bezpečnost Evropy, protože EU bude mít dlouhé hranice s islámskými zeměmi.	13,5

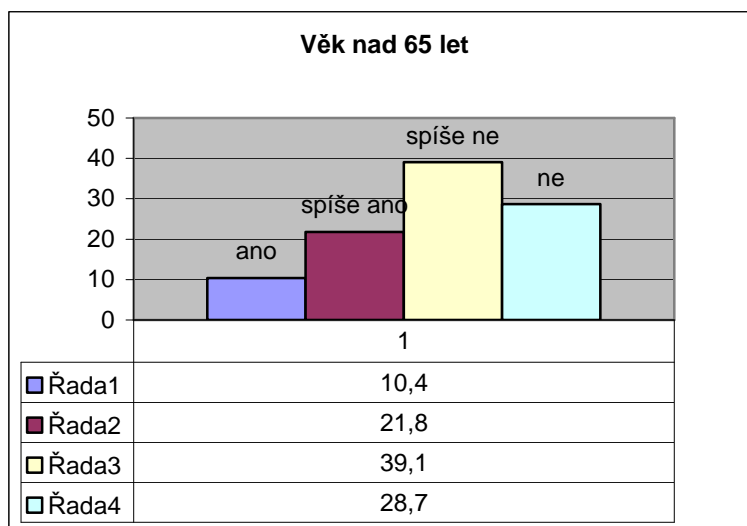
Řada respondentů označila za důvod odmítnutí vstupu Ruska do EU skutečnost, že podle jejich názoru není Rusko demokratickou a stabilní zemí, která se může stát hrozbou pro mír a bezpečnost v Evropě. Tento důvod uvádělo nejvíce respondentů bez rozdílu věku a stupně vzdělání. Lze se domnívat, že v tomto případě může být řada dotázaných ovlivněna sdělovacími prostředky, ve kterých se tato charakteristika Ruska objevuje poměrně často. Rusko jako možnou vojenskou hrozbu zřejmě vnímají i ti, kteří souhlasí s jeho vstupem do Evropské unie, protože 14,2 % z nich se domnívá, že vstup Ruska do EU by znamenal právě eliminaci vojenské hrozby z jeho strany pro zbytek Evropy.

Jako hrozbu pro Evropu vnímá 13,5 % dotázaných i to, že vstupem Ruska do EU by se Evropská unie stala sousedem některých asijských islámských zemí. Z odpovědí dále vyplývá, že většina dotázaných nemá obavy z dopadu možného příchodu většího množství ruských pracovních sil na zaměstnanost v EU, ani z toho, že by Rusko vzhledem k počtu svého obyvatelstva mohlo získat značný vliv na rozhodování orgánů EU. Spíše se projevují obavy z čerpání nemalých prostředků z fondů Evropské unie, protože to by mohlo znamenat méně dotací pro jiné členské země a větší finanční zatížení členských zemí EU. Z odpovědí dále vyplývá, že jen malé množství respondentů vidí v Rusku asijskou zemi, která by se z tohoto důvodu nemohla ucházet o členství v EU.

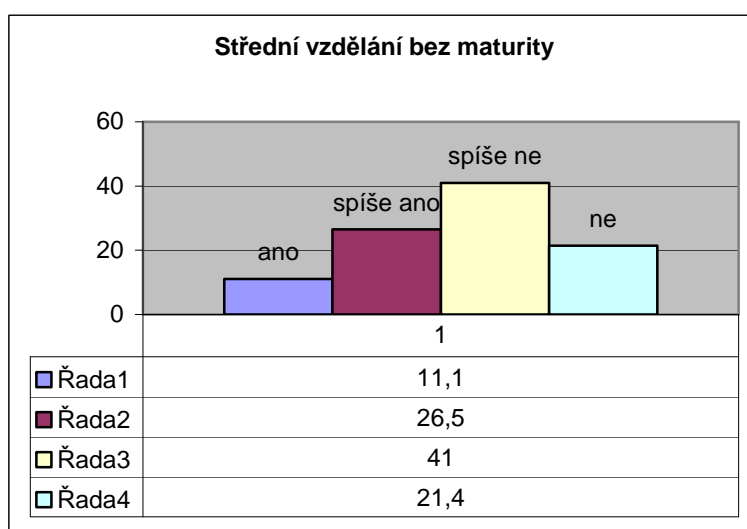
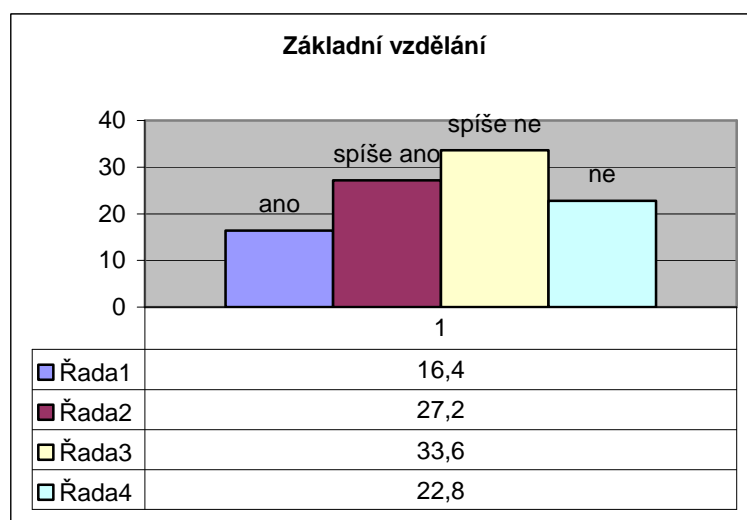
Velmi zajímavé byly odpovědi na otázku, zda české sdělovací prostředky přinášejí dostatek objektivních informací o dění v Rusku. Výsledky jsou rozděleny podle věku a vzdělání respondentů.

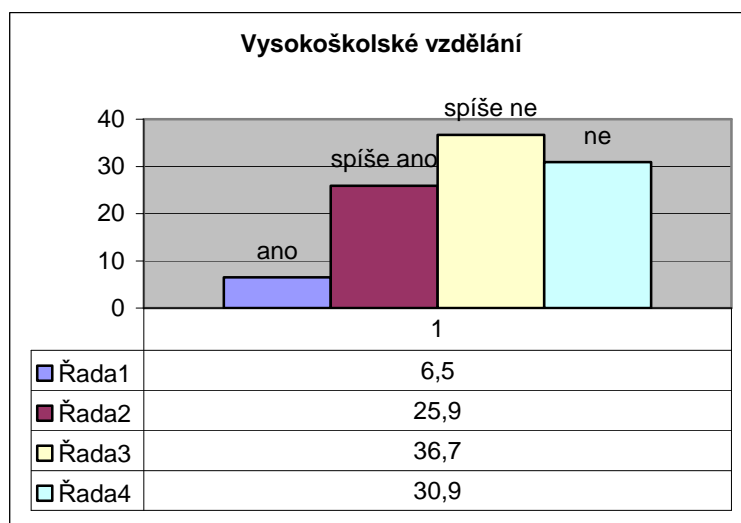
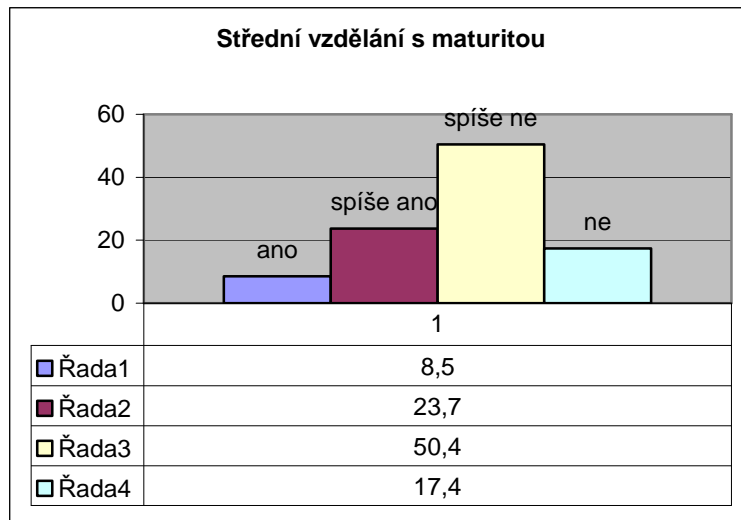
Vyhodnocení podle věku respondentů:

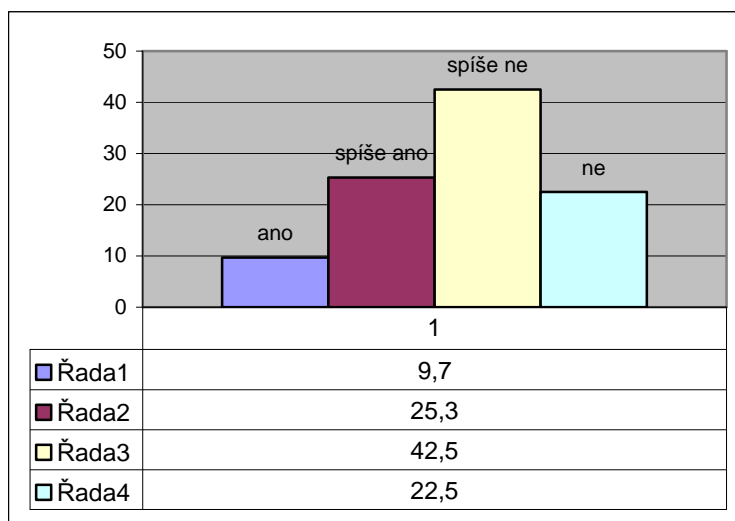
Vyhodnocení podle vzdělání respondentů:

Podle věku respondentů se přibližně jedna třetina dotázaných domnívá, že má nebo spíše má dostatek objektivních informací o Rusku. Pouze ve skupině 27–44 let je to 44 %. Podle kritéria vzdělání je to skupina respondentů se základním vzděláním, která nejčastěji soudí, že česká média přinášejí dostatek objektivních informací o Rusku. Ano a spíše ano odpovědělo 43,6 % z těchto dotázaných. S vyšším dosaženým vzděláním počet kladných odpovědí klesá. Z výsledků ankety vyplývá, že většina respondentů nemá dostatek objektivních informací o Rusku. U respondentů se středním vzděláním s maturitou a s vysokoškolským vzděláním je to dokonce téměř 68 %.

Nerozlišujeme-li respondenty podle kritérií věku a vzdělání, vypadá názor na možnost přístupu k dostatku objektivních informací přináššených českými médii o Rusku takto:

Tato anketa neřešila otázku, ze kterých médií čerpají lidé informace o dění v Rusku. Televize a některé deníky přinášejí poměrně málo informací, často jednostranně zaměřených na ekonomické problémy a malou demokratičnost Ruska. Týdeníky Ekonom a Euro přinášejí dosti informací o ekonomické situaci Ruska, časopis Týden se průběžně zabývá politickou a ekonomickou situací této země. Zdá se, že to, odkud lidé čerpají informace o Rusku, ovlivňuje v rozhodující míře jejich názory na možnost vstupu Ruska do Evropské unie.

Zajímavý je i názor na demokratičnost Ruska. Z respondentů souhlasících s případným vstupem Ruska do EU jen 12,8 % uvádí, že by to vedlo k prohlubování demokracie v této zemi, jako důležitější spatřují důvody ekonomické a geopolitické ve prospěch EU, zejména zvýšení vlivu Evropy ve světě. U záporných odpovědí spatřuje v malé demokratičnosti Ruska největší překážku jeho vstupu do EU 35,8 % respondentů. Pro vysoké procento dotázaných představuje Rusko vojenskou hrozbu, neboť 14,2 % respondentů uvádí, že v případě vstupu do EU Rusko přestane být vojenskou hrozbou pro Evropu a již zmíněných 35,8 % se domnívá, že Rusko není demokratické a stabilní a je i vojenskou hrozbou pro Evropu. Není vyloučeno, že právě na tento názor mají vliv média, která ho prezentují poměrně často. Snahou médií je pochopitelně zaujmout diváka, posluchače či čtenáře, k čemuž sklouzí i negativně vyladěné zpravodajství a „hraní“ na jeho city a emoce.

Zajímavé je i zjištění, že pouze 10,8 % respondentů má obavy z vlivu Ruska jako velké země na rozhodování EU a 10,6 % má obavy ze situace na unijním pracovním trhu a v sociální oblasti při případném vstupu Ruska do EU. Avšak 21,4 % má obavy z nutnosti poskytování značných dotací z fondů EU, které by Rusko potřebovalo. Není vyloučeno, že způsob rozhodování orgánů EU v Bruselu je nám více vzdálený, než

dotace, které dostáváme z unijních fondů. Velké dotace jedné zemi také mohou znamenat větší odvody do fondů EU z „druhých“ členských zemí a snížení dotací „třetím“ členským zemím, již rozvinutějším.

Neočekávané zjištění je, že pouze cca třetina dotázaných nachází v médiích dostatek objektivních informací o současném Rusku (ano 9,7 %, spíše ano 25,3 %). Nejvíce uváděli nedostatek objektivních informací respondenti ve věku 18–26 let a lidé nad 65 let. Je však nepochybné, že pro pocit dostatku objektivních informací o Rusku je důležitý též zájem a aktivní přístup samotných občanů. Větší či menší nedostatek objektivních informací v médiích ale uváděla většina dotázaných různého věku a vzdělání. Je jisté, že dostatek či nedostatek informací má rozhodující vliv na postoj člověka k jakémukoli problému, v tomto případě k případnému vstupu Ruska do Evropské unie.

Neočekávané je rovněž to, že většina těch, kteří připouštějí možnost začlenění Ruska do EU, by to považovala za možné již do deseti let.

Jmenný rejstřík

Abramovič R. A.	62	Glinka M. I.	31
Achmatova A. A.	34	Godunov A.	35
Ajtmatov Č. T.	35	Gogol N. V.	31
Alekperov V.	62	Gončarov I. A.	31
Alexandr I.	103	Gorbačov M. S.	4, 27, 36, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 74, 77, 78
Alexij II.	56	Gorkij M.	33, 34
Atlasov V.	29	Gott K.	39
Baar V.	8, 10	Griškovec J. V.	38
Baklanov G.	35	Gucerijev M.	72
Bardukov A. I.	39	Guelman M.	38
Baryšnikov M. N.	39	Hitler A.	47, 48
Bartuška V.	85, 86	Huntington S. P.	17, 18, 22
Bateman G.	60	Chabarov J. P.	29
Berezovskij B. A.	60, 62, 63	Chačaturjan A. I.	34
Bernoulli D.	30	Chodorkovskij M.	60, 63
Bismarck O. von	44	Chruščov N. S.	49
Blavatnik L. V.	80	Churchill W.	104
Bondarčuk F.	39	Ivanov L.	32
Bondarev J. V.	35	Jan Pavel II.	56
Brežněv L. I.	50	Janáček L.	32
Brodskij I. A.	35	Jelcin B. N.	50, 51, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 74, 78
Brzeziński Z.	78	Jerofejev V. V.	38
Bulgakov M. A.	34	Jesenin S. A.	34
Bunin I. A.	35	Kabo O.	39
Bush G.	19, 20, 27, 77, 110	Kandinskij V. V.	33
Bush J.	84	Kasatkin A.	39
Byčková O.	39	Kasparov G. K.	75, 95, 101
Cyril	28	Kateřina II.	30
Čajkovskij P. I.	32	Kateřina Veliká	40
Čechov A. P.	32, 33	Katina J. S.	39
Čubajs A. B.	62	Kerimov S.	80
Děripaska O.	62, 80, 101	Kimmelman M.	38
Djagilev S. P.	33	Kissinger H.	26, 27
Doncova D. A.	38	Koroljov S. P.	34
Dostojevskij F. M.	32	Kozlov L.	35
Eganová V.	60	Kozlova V.	35
Egeraat E. van	37	Kudrin A.	66
Ejzenštejn S. M.	34	Kurčatov I. V.	34
d'Este F. F.	45	Landau L.	34
Euler L. P.	30	Landergott J.	85
Fabergé P. C.	32	Lekó I.	80, 83
Fioravanti A.	29	Lermontov M. J.	31
Fisher D.	37	Levin S.	84
Fištejn J.	82	Lisin V.	62
Fridman M.	62	Litviněnko A.	79
Folbrecht L.	25	Lomonosov M. V.	29, 30
Foster N.	37	Ludvík XVI.	43
Frejndlich A. B.	39	Lugovoj A.	79
Gagarin J. A.	36	Majakovskij V. V.	33
Gajdar J. T.	59	Makarova J.	35
George L.	47		
Georgiev V. A.	8, 51, 52		
Glanc T.	38		

Marx K.	104	Rachmaninov S. V.	33
Matvejev A. M.	30	Rastrelli F. B.	30
Maximova J.	35	Rimskij-Korsakov N. A.	33
Mečnikov U. U.	33	Roosevelt F. D.	104
Medveděv D. A.	13,23, 54, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 74, 79, 81, 83, 94, 110	Roškot J.	78
Mendělejev D. I.	32	Rublev A.	28
Merkelová A.	79	Rybín M.	27
Metoděj	28	Saakašvili M. N.	20
Mičurin I. V.	32	Sarkozy N.	20,80
Michalkov N.	39	Scott M.	84
Mojsejev I. A.	34	Serebrennikov K.	39
Molotov V. M.	48	Shakespeare W.	33
Montferant A. de	31	Schröder G.	70, 79
Mordašov A.	62	Sibirski J.	42
Murejev R.	35	Simonov K.	35
Nabokov V. V.	36	Sládek J.	17
Napoleon Bonaparte	43, 103	Sokolov A.	38
Napoleon III.	44	Solženicyn A. I.	35, 74
Naročnickaja N.	8, 26, 48	Sorokin V. G.	38
Němec P.	63, 64, 68	Soukup O.	16, 65, 67
Něvzorov B. G.	39	Stalin J. V.	34, 35, 47, 48, 104
Nikitin I. N.	30	Stanislavskij K. S.	33
Nikolaev I.	61, 65, 66	Stěpanova, L.	13
Novotný L.	15	Storoževaa V.	39
Obama B.	108, 110	Stravinskij I. F.	33
Odincov M.	72	Surikova A.	39
Okudžava B.	35	Šaljapin F. I.	33
Orlov A. S.	8, 51, 52	Šejkina G.	63
Ostrovskij A. N.	32	Šolochov M. A.	34, 35
Pasternak B. L.	34, 35	Šostakovič D. D.	34
Pavlata L.	83, 85	Štáhlavský D.	31, 56
Pavlov I. P.	32,33	Švankmajer M.	8, 59, 60, 61
Pelevin V. O.	38	Theofan	28
Pešek P.	19	Tlapa M.	102
Petipa M.	32	Tolstoj L. N.	32
Petr I.	29	Tregubova J.	74
Petr Veliký	4, 29, 40, 103	Tupolev A. N.	34
Plesnik V.	77	Turgeněv I. S.	31, 32
Plisecka M. M.	35	Veber V.	8, 59, 60, 61
Pokorný P.	70, 96	Vjachirev R.	62
Pokštefl J.	62	Voců T.	64
Polítkovskaja A.	74	Volkova J. O.	39
Procházková P.	67	Vondráčková H.	39
Prokofjev S. S.	33, 34	Vychodilová Z.	13
Pugačeva A. B.	39	Vysockij V. S.	35
Puškin A. S.	31	Zjuganov G. A.	61, 73
Putin V. V.	8, 12, 13, 17, 20, 21, 25, 26, 27, 54, 56, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 79, 83, 85	Zoščenko M. M.	34
		Žirinovskij V. V.	92

Abstrakt

ŠAFRÁNKOVÁ, M. *Rusko členem EU? (historické, kulturní, geopolitické a socioekonomické aspekty) : bakalářská práce.* České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 137 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

Klíčová slova: budování tržní ekonomiky v Rusku, cesta Ruska k pluralitní demokracii, 2. světová válka, energetická bezpečnost EU, geoekonomické postavení Ruska, geografická charakteristika Ruska, geopolitické zájmy EU, geopolitické zájmy Ruska, glasnost, klady ruské ekonomiky, kulturní a vědecké vztahy Ruska a západní Evropy, negativa vstupu Ruska do EU, obecná socioekonomická situace dnešního Ruska, perestrojka, politická situace dnešního Ruska, politickoekonomická krize Ruska v 90. letech 20. století, pozitiva vstupu Ruska do EU, rozpad SSSR, ruská a sovětská kultura, rusko-turecké války, ruský politický systém, současná ruská kultura, strategické partnerství Rusko – EU, struktura ruského vývozu a dovozu, studená válka, vojenské možnosti dnešního Ruska, vznik Ruské federace, vztahy evropských velmocí v 18.–20. století, vztahy Rusko – EU, vztahy Rusko – SNS, vztahy Rusko – USA, zahraniční politika Ruska, zápory ruské ekonomiky

Tato bakalářská práce se zabývá historickými, kulturními a socioekonomickými vztahy Ruska a Evropy a otázkou, zda je možné uvažovat o vstupu Ruska do Evropské unie.

První část práce se věnuje geografické charakteristice Ruska, jeho socioekonomické situaci, státnímu zřízení a vojenským možnostem této země. Vztahy Ruska a států západní Evropy ovlivňují i geopolitické zájmy obou stran, které se střetávají především v oblasti Střední Asie a Zakavkazska, bohatých na energetické suroviny důležité jak pro Evropu, tak i pro Rusko.

Další části práce se zabývají kulturními a historickými vztahy Ruska a západní Evropy a snaží se odpovědět na otázku, co obě strany spojuje a co je rozděluje, a zda má Rusko pevnější historické a kulturní vazby k Evropě nebo k Asii.

Následující část práce rozebírá ekonomickou situaci dnešního Ruska, výhledy ruské ekonomiky do budoucnosti a možnost případného vstupu Ruska do Evropské unie. Je zde řešena otázka, jaká pozitiva či negativa by případné začlenění Ruska do EU přineslo oběma stranám z ekonomického hlediska.

Závěrečná část práce shrnuje získané poznatky. Jsou v ní uvedeny klady a zápory případného členství Ruska v Evropské unii nejen z ekonomického, ale i z politického a sociálního hlediska.

Součástí bakalářské práce je anketa zabývající se názory české veřejnosti na možnost vstupu Ruska do EU.

Abstract

ŠAFRÁNKOVÁ, M. *Russia member of EU? (historical, cultural, geo-political and socio-economic aspects) : bachelor's thesis*. České Budějovice : The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2009. 137 p. Head of bachelor's thesis: PhDr. Jan Gregor, Ph.D.

Key words: building of market economy in Russia, way of Russia to pluralist democracy, World War II, energetic safety of EU, geo-economic position of Russia, geographic characterisation of Russia, geo-political interests of EU, geo-political interests of Russia, glasnost', strengths of Russian economy, cultural and scientific relationships of Russia and Western Europe, negatives of Russia joining EU, general socio-economic situation of the present Russia, perestrojka, political situation of the present Russia, political and economic crisis of Russia in the 90ies of the 20th century, positives of Russia joining EU, disintegration of USSR, Russian and Soviet culture, Russian-Turkish wars, Russian political system, present Russian culture, strategic partnership Russia – EU, structure of the Russian export and import, cold war, military possibilities of the present Russia, creation of Russian Federation, relationships of European powers in the 18–20th centuries, relationships Russia – EU, relationships Russia – CIS, relationships Russia – USA, foreign policy of Russia, weaknesses of the Russian economy

This bachelor's thesis deals with historical, cultural and socio-economic relationships of Russia and Europe, with the question if it is possible to consider joining Russia EU.

The first part of the thesis deals with the geographic characterisation of Russia, its socio-economic situation, state establishment and military possibilities of this country. The relationships of Russia and states of Western Europe influence also the geo-political interests of both parties which are in conflict first of all in the region of Central Asia and Transcaucasia rich in energetic raw materials important for Europe as well as for Russia.

The next part of the thesis treat the cultural and historical relationships of Russia and Western Europe and tries to answer the question what connects and divides both parties and if Russia has a more firm historical and cultural relationships to Europe or Asia.

The following part of thesis analyses the economic situation of the present Russia, prospects of the Russian economy in future and the possibility of joining Russia EU. The item is being treated here which positives or negatives the possible involvement of Russian to EU would bring to both parties from the economic point of view.

The final part of the thesis summarises the acquired knowledge. The positives and negatives of the possible membership of Russia in the European Union not only from the economic but also from the political and social point of view are listed.

A part of the bachelor's thesis is the inquiry dealing with the opinions of the Czech public on the possibility of Russia joining the EU.